

Consolatorium timorate conscientie.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

Prologus

¶ Consolatorium timorate conscientie / venerabilis fratris Johannis Hyder / sacre theologie professoris eximij de ordine predicatorum.

¶ Prologus.

¶ In quibusdam disciplinis reperimus philosophicas diuersis morbis corporum medicos tradidisse antidota varia diuersis sub tractatibus. Cum autem rationalis anima incomparabiliter nobilior sit corpore plus longe animarum medicis de his opus est tractatus formare / quibus egrotantibus

succurrat anime. Et quod quod in humanam animam cadere possint infirmitatum spiritualium pene infinita accidentia: tamen pro presenti vni morbo qui est erronea conscientia principaliter succurrere propono per hunc tractatum qui cense-ri potest consolatorium timorate conscientie / quem reuera solum ex famosorum doctorum tam theologie pagine quam iuris canonici composuisti sententiam. Quia igitur in huius vite exilio nihil est bona conscientia iocundius de qua eterna ait sapientia. Secura mens quasi iuge conuiuium. Et apostolus. Gloria nostra hec est testimonium conscientie nostre. Et ita ediuerso in hac lachrymarum valle nihil penalius et miserabilius mala conscientia de qua ysa. dicit. Vermis eorum non morietur et ignis eorum non extinguetur. Ideo ut conscientia sine errore ad felicitatis eterne cum bona spe ire queat terminum. Juxta tres famosas acceptiones conscientie tractatus presentem in tres partes diuido. ¶ Prima pars in octo capitula erit de conscientia prout spe denotat. ¶ Secunda in decem capitulis erit de conscientia prout habentem rectificat. ¶ Tertia in xxxi. capitulis erit de conscientia prout in aliquo trepidat.

¶ Prime partis capitula. **¶** Primum quod conscientia primo modo capitur per spe. Et ponuntur. vii. fructus bone conscientie. **¶** Secundum quod mala conscientia eam habenti. vii. mala ingerit. **¶** Tertium est quod septem reperiuntur differentes conscientie. **¶** Quartum est quod conscientia bona ad similitudinem domus materialis est regenda. **¶** Quintum quod conscientia bona non debet semper sufficere eam habenti sed multum est etiam laborandum pro bona fama. **¶** Sextum an quis scire possit se habere bonam conscientiam et de septem gradibus conscientie **¶** Septimum per que signa quis cognoscere possit se habere bonam conscientiam. **¶** Octauum de tribus signis optimis bone conscientie. **¶** Secunde partis capitula. **¶** Primum quid sit conscientia prout dicit credulitatem firmam. et quomodo originatur per syllogismum practicum. Quid sit sinderesis. ratio superior et inferior et eorum differentia a conscientia. **¶** Secundum quid sit recta conscientia et erronea et quomodo error conscientie oritur. **¶** Tertium cur conscientia ligat sicut lex. **¶** Quartum quod conscientia non in omni casu ligat. quando autem liget vel non ostenditur diuersis modis ignorandi. **¶** Quintum applicat diuersos modos ignorandi ad propositum seu questum. scilicet quando conscientia liget et quando non. **¶** Sextum mouet plura dubia de ligamentis conscientie et soluit. **¶** Septimus assignat quinque causas erronee conscientie **¶** Octauum dat remedia ne quis ignorantia dānetur et sunt quattuor scilicet per que quis facit quod in se est **¶** Nonum ostendit tres differentias esse hominum habentium malam conscientiam. et quomodo possunt facere quod in se est. **¶** Decimum probat pluribus rationibus quomodo facienti quod in se est omnino datur gratia **¶** Tertie partis capitula. **¶** Primum quid sit scrupu

Prologus

lofa consciētia/scrupulus/scientia/fides/dubiū/ambiguitas et similia diffiniuntur: daturque differentia scrupulosarum consciētiarū. ¶ Secundū quod periculosa sit scrupulose conscientie temptatio: et quomodo differt ab alijs temptationibus cum differentijs ostenditur. ¶ Tertium quomodo scrupulosa conscientia plura bona potest conferre. ¶ Quartum cause quinque ponuntur scrupulose conscientie et due declarantur. ¶ Quintum residue tres cause scrupulose conscientie declarantur. ¶ Sextum docet meditari morbum scrupulose conscientie et causas morbi assignat aliquas: et de hoc prima regula ponitur et doctrina. ¶ Septimum quod in exercitijs corporalibus: ut in ieiunio abstinētia et similibus: non semper oportet mortem timere/ sed acriter debet corpus castigari. ¶ Octavo declarantur secunda et tertia doctrine medico morali necessarie: et multipliciter ostenditur/ quod in deum sine inordinato amore sperare debemus. ¶ Nono explanatur quarta doctrina: et quantum obsint singularitas et impulsibilitas/ ac inobediētia. ¶ Decimo ultima doctrina exponitur/ et annumerantur septem regule quas obseruare debent qui volunt scrupulosas conscientias deponere rationabiliter: quarum tres declarantur. ¶ Undecimo deducitur quarta regula: et probatur auctoritatibus antiquorum/ quod doctoribus contraria sententibus licet bona conscientia vnam tenere viam. ¶ Duodecimo probatur idem auctoritatibus magis modernorum doctorum. ¶ Decimotertio ostenditur idem rationibus. ¶ Decimoquarto per .v. conclusiones et per alia manifestatur que certitudo sufficit in morali materia: ut se periculo quis non committat. ¶ Decimoquinto quibusvis ad talem certitudinem veniri possit/ ostenditur. ¶ Decimosexto soluit argu-

menta terrentia timidas conscientias ⁊ declarat quo
modo spes cum humilitate haberi debeat tam quo ad
conscientiam de preteritis quam de futuris. ¶ Xvij. quin
tam regulam declarat. s. vt quis credat sapientibus ⁊
expertis / ac obedire debeat superioribus in dubijs.
¶ Xviij. deducit sextam regulam et docet animose pu
gnare contra scrupulos et quid sint liberum arbitriū
voluntas / ratio / et similia diffiniuntur. ¶ Xix. idem. s.
quomodo scrupuli sunt abijciendi latius docet. ¶ Xx.
Septima regula declaratur valens ad depositionem
scrupulorum per epikeyam cuius proprietates ponū
tur et octuplex doctrina secundum eam datur : qua
rum tres declarantur. ¶ XXI. residue quinque doctrine
deducuntur. ¶ Xxii. Ad sciendum quomodo precepta
diuina et humana ligent : diffiniuntur leges diuine per
conclusiones : fitque preceptorum aliquorum interpre
tatio . ¶ Xxiii. declaratur peccatorum mortalium et
venialium differentia / diffinitio / et proprietates.
¶ Xxiv. quod per peccatum mortale charitas perditur
et quod scire non possumus semper vbi sit peccatum
mortale immo quam periculosum : it illud diffinire osten
ditur. ¶ Xxv. dantur sex regule vniuersales ad cogno
scendum vbi sint peccata mortalia vel non. ¶ Xxvi.
docetur quando aliquod sit peccatum in regulis reli
giosorum et in alijs statutis humanis et quid sit con
temptus. ¶ Xxvii. docetur quando preceptum diuinū
sit obligans ad peccatum mortale et quando non et quam
latum sit medium virtutis secundum virtutem epi
keye. ¶ Xxviii. simile docetur de votis iuramentis et
preceptis communibus . ¶ Xxix. docetur quomodo
in opinionibus de fide doctoribus contraria tenenti
bus scrupulosus tute se habere valeat. ¶ Xxx. doce

Prima pars

Epim. i.

tur quomodo tam in fide q̄ in morib⁹ diuersis diuer-
sa sentientibus scrupulosus tute ambulare possit ⁊ in
sententia optime explicatur et breuissime quis error
excuset ⁊ quis non. ¶ XXI. sub diuersis diuisionibus
determinatur de qualibz ignorantia quando excuset
vel non excuset.

¶ Capitulum primum quod conscientia primomodo
capitur pro spe: ⁊ ponuntur viij. eiusdem bone cōscien-
tie fructus laudabilissimi.

Primo igitur aduertēdum quod conscientia vno
modo sumitur pro re conscita. i. pro spe bona de
dei amicitia: vt sanctus Thomas refert super. iij. di.
xxiij. sic enim accipitur prime ad thi. i. cū dicitur cha-
ritas procedit de conscientia bona. Glo. i. ex spe: quia
ex meritis que conscientia tenet motus spei insurgit
Sic etiam de conscientia loquuntur doctores anti-
qui vt plurimi quemadmoduz apostolus ad hebreos
ultimo dicens. Confidimus quia bonam cōscientiam
habemus in omnibus. Huiusmodi autem et cuius-
libet bone conscientie. viij. reperimus fructus et vti-
litates in sacre theologie litteris: qui sunt radix cha-
ritatis. iter veritatis. ornatus venustatis. retractoriū
a peccatis. thesaurus honestatis. testimonium boni-
tatis/et conuiuium delectabilitatis. ¶ Primo est ra-
dix spei bone et charitatis: propter quod apostolus
prime ad thi. primo dicit. Finis precepti est charitas
de corde puro et conscientia bona. De quo Bernar.
li. iij. de consi. dicit. Fortitudo tua fiducia fidelis con-
sciētie. Et beatus Augustinus in quodam sermone.
Quid obest homini quod de illa tabula vult eum de-
lere humana ignorantia: si eum de libro viuentium
nunq̄ deleat propria conscientia. Nam et si bonum

a. iij

quod de nobis dicitur in mēte non inuenitur: magnā
in nobis tristitiam debet generare. Et econtra si ma-
lum quod de nobis dicitur in nobis non inuenitur: in
magnam debemus letitiam proficere. ¶ Secundo est
iter veritatis pro quo psal. orat dicens. Deduc me do-
mine in semita recta mandatorū tuorum et in iusticia
tua ppter inimicos meos dirige in cōspectu tuo viam
meam. Ubi glosa. Dirige in cōspectu tuo id est in con-
scientia / vbi homo aliquis non videt. sed tu solus quo-
niam homini laudanti vel vituperanti non est creden-
dum: quia non videt cōscientiam qua iter ad deum di-
rigitur. Subditur. Quoniam non est in ore eorum ve-
tas: quasi dicat dirige & necesse est quoniam non est in
ore eorum veritas. S. inimicorum meorum quorum iu-
dicio non est credendū. Ideo ad cōscientiam vbi deus
videt fugiendum est. ¶ Tertio est ornatus venustatis
rationalis anime que sponsa christi est et dei: de quo
in psal. Omnis gloria eius abintus super quo glo. Hic
est laus sponse a gloria: quasi dicat. Cōcupiscit rex de-
corem tuum / qui decor non est nisi intus: quia omnis
gloria eius scilicet filie regis est abintus id est in con-
scientia. Ideo canticorum. iij. anime sancte sponsus
dicit. Quam pulchra es amica mea: q̄ pulchra est ocu-
li tui columbarum. glo. i. quod ad exteriorē conuer-
sationem: absq̄ eo. glo. i. intentione qua sola pulchra
es per quem alia sunt commendabilia: quod intrin-
secus latet: quia soli deo patet. ¶ Quarto est retrac-
torium a peccatis / quem enim conscientia mordet et
stimulat q̄ aliquod sit illicitum: iam pro tanto a pec-
cato tali retrahitur in quo labi posset: propter quod
veritas Luce. xij. ait. Ille seruus qui cognouit vo-
luntatem domini sui et non preparauit se scilicet ad

aduentum domini sui munde et non fecerit secundum voluntatem eius plagis vapulabit multis. Sequiturque Qui autem non cognouit nec fecit digna plagis vapulabit paucis. Et si quis non fecit secundum intellectum quem habet vel habere debet de aliquo morali agibili. dicetur illi illud Jaco. iij. Scienti bonum et non facienti peccatum est illi. et. ij. De. ij. Melius erat illi viam veritatis non agnoscere quam post agnitam retrouire ab eo quod traditum est illis a sancto mandato. Hanc ob causam altior fuit casus luciferi. quia sicut alijs preminebat scientia ita ceteris peior fuit in ruina. Hec tamen propterea ut dicit glo. beati Augustini super premissa verba euangelica fugiendum est ad latebras ignorantie. quia ignorantia eorum que quis scire debet et potest. neminem excusat sed accusat potius. et sepe delictum auget secundum illud prima Cor. ij. Ignorans ignorabitur. Ideo Ambrosius super Ro. xij. dicit. Grauissime peccas si ignoras hoc est periculosissimum: quia non redit ad penitentiam qui ignorauit. Bene ergo dicitur puer. xij. Est qui promittit et quasi gladio pungitur conscientie: quia scilicet conscientia promittit benefacienti premium vite eterne et conscientia bona negligenti minuatur penam mortis perpetue.

¶ Quinto est thesaurus honestatis. de quo eccle. xij. Bona est substantia cui non est peccatum in conscientia: quod tam de substantia rerum terrenarum quam spiritualium intelligi potest. Illius enim diuitie sunt bona substantia. quem de male acquisitis ac retentis non mordere debet conscientia: sic etiam hominis illius diuitie spirituales. puta scientia et virtutes sunt bona substantia que de mortali non mordet conscientia. nam interiora bona virtutum proprie sunt et vere diuitie

De quibus Criso. super Mattheum. Reddite q̄ sunt
Cesaris Cesari ⁊ que sunt dei deo. Numisma inquit.
Cesaris aurum est numisma dei homo est i solidis
Cesar videtur. In hominibus autem deus agnoscitur.
Et ideo diuitias vestras cesari date: deo autē cōscien-
tie vestre solam innocentiam reseruare. Idem astruit
Cassiodorus. iij. lib. epistolarū. Quid acquirit ait pu-
tatur vbi bona conscientia perditur aut in qua parte
possit hō p̄ficere si innocentia p̄batus fuerit amisisse.
¶ Sexto est testimonium bonitatis: in cuius signum
apostolus. ij. Corin. primo. postq̄ ait gloria nostra hec
est testimonium cōscientie nostre imediate subdit qđ
in simplicitate et sinceritate dei ⁊ non in sapiētia car-
nali: sed in gratia dei conuersati sumus in hoc mūdo.
Propterea beatus Gre. omel. ix. super Ezechi. dicit
in eo quod dicitur semper tacite recurrere debemus
ad mentē et interiorē testem et iudicē requirere. quid
enī p̄dest si oēs laudant ⁊ cōscientia accusat: aut quid
poterit obesse aut abesse si omnes derogent et sola cō-
scientia defendat. Bona autē ait Bern. super canti.
consolatio cum blasphemamur a malis benefaciētes
si recti diligant nos omnino sufficit aduersus nos lo-
quentium iniqua: opinio bonorum cū testimonio con-
scientie. ¶ Septimo est cōuiuuium delectabilitatis eo
qđ secura mens quasi iuge cōuiuuium. puer. xv. Ande
cassi. li. ij. epist. Arborē quam florere vides qđ summa
conspicis viriditate letari sub terraneo succo fecundi-
tatis animatur reddēs in superficie qđ continetur in ra-
dice hoīm quoq; vultus magna hylaritate decoratur
si visceribus sanis grauamē nullius sentiat lesionis.
Ex quibus patet quomodo bone conscientie possessio
sit iocundissime rei adeptio. Hanc tamē conscientiam

se habere sperantes memores sint iugiter verbi beati Isidori libro tertio de summo bono dicentis. Semper conscientia serui dei humilis esse debet et tristis: ut per humilitatem non superbiat et per utilem memoriam cor ad lasciuiam non dissoluat.

¶ Capitulum secundum quod mala conscientia eam habenti septem mala ingerit.

Quontrario vero mala conscientia fructus septem amarissimos solet gignere. Nam bellum intestinum generat. primum faciliter enecat. munda sibi imunda facit. viam difficilem predicat. ad errorem mentis adiuuat. ad gehennam edificat: et iugem tristitiam continuat.

¶ Primo iniquum bellum intestinum generat. Ita ut cogitatio cogitationi recalcitret: quod Apostolus. Ro. 14. innuit. d. Testimonium reddente illis. scilicet philosophis malis conscientia ipsorum et inter se inuicem cogitationum accusantium / aut etiam defendentium in die qua iudicabit de occultis hominum quod videlicet fiet in die iudicii. et fit hodie cum quis aut diuina inspiratione ad intra compungitur: aut quando facinora sua sacramentaliter confiteri tenetur. De talis modis intestino bello vulnerate conscientie Seneca libro. 11. de virtutibus dicit. Timidum non facit animum nisi reprehensibilis vite conscientia. ¶ Secundo faciliter primum enecat qui mala conscientiam gestat. quia cum quis ab intra actus malae conscientiae ad extra mala operari incipit. proximo causa ruine existit. Juxta illud. 1. Corin. 11. Si quis viderit eum qui habet conscientiam in idolo recubentem. nonne conscientia eius cum sit infirma edificabitur ad manducandum idolatrica. et peribit infirmus in tua conscientia frater propter quem christus mortuus est sic autem peccatores in fratres et percussores conscientiam ipsorum

2

Infirmitatem in christum peccatis. ¶ Tertio munda immunda sibi factitat. Nam **L. i. i.** Omnia munda mundis. inquinatis autem et infidelibus nihil mundum est: sed inquinate sunt eorum mens et conscientia. confitentur verbis se nosse deum: factis autem negant. Ubi gloria nihil eis mundum est. quia non digni donis dei. sed et mens id est intellectus et conscientia eorum inquinatae sunt: et non ex cibo inquinatio eorum: sed ex malo intellectu et conscientia peccatorum. Et vere mens et conscientia eorum inquinatae sunt: quia confitentur quidem verbis se nosse deum: factis autem negant. ¶ Quarto mala conscientia viam difficilem practicat cum iniustis qui dicunt **Sapient. vii.** Ambulamus vias difficiles: viam autem domini ignorauimus. Quo contra suadet suis apostolis. **hebre. x.** Accedam⁹ ad sacerdotem magnum christum cum vero corde in plenitudine fidei aspersi contra conscientiam malam. Nam malam habens conscientiam nunquam in via morum securus est: an sic subitaneae corporaliter moriens labatur indubitate ad infernali baratrum: an sibi melius consulens diuina misericordia excitatus ad penitentiae lamenta recurrat. Idcirco **Seneca libro de moribus** ait. Mala conscientia sepe tuta est: securus nunquam. Itaque nihil ei commiseris nisi quod amico committere possis: plerique famam/conscientiam autem pauci verentur. ¶ Quinto ad errorem mentis adiuuat: ita ut nonnunquam ad haeresim inducat. dicente apostolo **prime ad thimo. iiij.** Spiritus manifeste dicit quod in nouissimis temporibus discedent quidam a fide: attendentes spiritibus erroris et doctrinis demoniorum in ypocrisi loquentium mendacium: et cauteriatam habentes suam conscientiam. Glo. id est corruptam praua cogitatione / et adustam igne

male concupiscentie. ¶ Sexto ad gehennam edificat tunc videlicet quando quis sententiat/et quando pro certitudine iudicat aliquod esse peccatū. quia Ro. xiiij dicitur. Qui discreuit si manducauerit dānatus est: quia non ex fide. Glo. Si manducauerit cum illa conscientia dānatus est: quia qui iudicat non edendum et edit dānatus est. Unde sequitur. Ipse enim reus se facit quando illud qđ inutile sibi asserit/facit. Ideo dānatus est. quia non manducat ex fide / id est secundum conscientiam contra fidem utiq; edit / qui edendum non credit. Unde sequitur. Omne autē quod nō est ex fide/peccatū est. ¶ Septimo tristitiam cōtinuat in magnum grauamē anime ⁊ spiritus. Unde sapien. xvij. Semper presumit seua perturbata conscientia. Glo. que non habet tranquillitatis securitatē. Cuius rationem assignat Seneca de moribus. Nullū inquit consciū peccatorū tuorū magis timueris q̄ teipsum. Alienū enim potes effugere. te autē nunq̄. Inequitia enim ipsa est pena sua. Similem tradit sententiā beatus Augustinus lib. de cōfessi. vbi dicit. Iussisti domine ⁊ ita factum est/ vt pena sit sibi omnis animus inordinatus. Et Isidorus lib. ij. soli loquiorum. Nulla pena grauior q̄ mala conscientia. Mens enim male conscientia proprijs stimulis agitur.

¶ Capitulum tertium q̄ septem reperiuntur differētes conscientie.

Est autē cōscientia bona similiter ⁊ mala multiplex q; quedam est. ⁊ dicit̄ cauteriata. alia nimis lata. alia nimis arcta ⁊ pusillanimis. alia tranquilla sed nō bona. alia perturbata nō bona. alia perturbata sed bona. ⁊ alia tranquilla ⁊ bona. ¶ Prima q̄ dicit̄ cauteriata. i. corrupta pprie est perfidorum hereticorū p̄cipue

de quibus propheta ap'ls prime ad thimo. iij. dicēs.
In nouissimis t'pibus discedēt quidē a fide attenden-
tes spiritibus erroris ⁊ doctrinis demoniorum in hy-
pocrisi loquentium mendacium ⁊ cauteriatam habē-
tes cōscientiam. Et quia articuli fidei sunt velut prin-
cipia in religione christiana. Idcirco tales conscien-
tie cauteriate sunt periculosissime. Si enim paruus
error in principio magnus est in fine. certum est q' ma-
gnus error in principio maximus est in fine. Tales
sunt etiā pharisei ⁊ hypocrite decimantes mentem
et rutam / et omne olus. grauiora legis pretermitten-
tes quibus veritas cōminata est Mat. xij. Talem hu-
iusmodi conscientiam habēt qui de magnis peccatis
potētibus ⁊ diuitibus modicā cōscientiam in predica-
tione confessione vel in priuato sermone faciunt. sed
pauperibus ⁊ despectis hoībus in paruo excessū gra-
ues cōsciētie scrupulos formant. Similes sunt hi vul-
pine astutie de qua fabulose fertur q' cum vulpes leo-
nis cuiusdam culpas in eius presentia audisset. pecca-
ta graua excusauit et alleuiauit per singula. puta ra-
pinam per defectū propriarū carniū. gulam per ro-
bur leonini corporis furorem per dominū potentie su-
per cuncta animātia et ita de alijs. Cū autē accessisset
simplex asinus confitēs vulpi q' post grauē abstinentiā
a cibis ⁊ delectabilibus et post labores grandes q'bus
sub frumentorū saccis portādis laborauerat de calcio
sui pastoris ⁊ exactoris stramen prominens fame mo-
tus comedisset cepit vulpes hoc factū ducere ad perī-
cula maxima. s. q' exactor cui tale damnum intulerat
pauper fuit et nudus. et q' pedibus frigefactis caput
⁊ totū corpus ledi poterat ⁊ tandem sequi interitus et
homicidium ⁊ sic male tractatus fuit asinus. Hac de

causa taliū conscientia vulpinā denominat Bern. lib. de cōsideratione. vbi dicit vulpina consciētia est tepida cōuersatio / ficta cōfessio obediētia sine deuotione. oratio sine intentione. lectio sine edificatiōe. sermo sine circumspectione. porto coronam ⁊ vestē rotundā. regulam ieiuniorū seruo et statutis horis psallo. sed cor meum lōge est a deo. exteriorem superficiem intuens salua mihi omnia arbitror. totus pergens in ea que foris sunt oblitus interiorū meorū sicut aqua effusus suz

¶ Secunda consciētia est lata nimis eorū qui nō ponderant peccata nisi magna nō curātes de venialibus aut paruis. contra quos dicitur ecclesiastici. xix. Qui spernit modica paulatim decidet ⁊c. Nulla enim domus repētine ruit sed stillicidijs neglectis successiue putrescunt domus sustētacula ⁊ sic tandē eius seq̄tur ruina. Tales assimilantur piscatoribus qui semp̄ lata cupiūt habere retia nunq̄ stricta. et ideo nunq̄ minores valent capere pisciculos qui sepe delectabiliores sunt magnis piscibus. nunq̄ tales ad p̄fectionis ap̄icem vite possunt peruenire contēplatiue que est delectabilissima. Unde delectationes venialium peccatorum psalmi rennuens ait. Rennuit consolari anima mea. memor fui dei mei ⁊ delectatus sum ⁊ exercitatus sum ⁊ defecit spiritus meus. Et alibi. Silui a bonis et dolor meus renouatus est. sed sequitur. Cōcaluit cor meum in ira mea. et in meditatione mea exardescet ignis. Talium etiā late conscientie hominū cōsciētia vulgo lupina dicit̄. Nam fertur parabolice lupū post multas rapinas per rusticū captū qui cū libertati dari deberet et allegaret q̄ nec feno nec frumento aut fructibus vesci posset / velut alie bestie restitutus est pristinae libertati. Pacto tamen tali per iuramentum

2

firmato quod ultra valorem sex nummorum carnibus
deinceps nunquam raperet. Igitur emissus est liber. In
eadem autem die vaccam et vitulum eius esuriens reperit.
Cumque fames ad utrumque accipiendum temptaret eum et
ediuerso conscientia periurum morderet conscientiam di-
lata recepit dicens. Minimis artam conscientiam habere pos-
ses que vituperari solet a prudentibus. Nam vacca va-
let nummos quattuor et vitulus duos. ergo cum bona
conscientia conclusit occide utrumque et manduca. Sic
sunt plerique qui semper per latam conscientiam querunt
excusationem in peccatis de magnis parua iudican-
tes aut nulla. A quo vicio orat propheta erui cum dic-
cit. Non declines cor meum in verba malicie ad excu-
sandas excusationes in peccatis. Cum hominibus
operantibus iniquitatem. et non communicabo cum
electis eorum. Corripiet me iustus in misericordia et
increpabit me: oleum autem peccatoris id est hominis
late conscientie non impinguet caput meum. ¶ Tercia
conscientia est pusillanimis et arta nimis eorum qui
pene de singulis sibi dubiis formant scrupulos. etiam
in his que de se sunt licita. Pro quorum consolatione
in tertia parte infra latius tractabitur. De talium cetu fue-
runt israhelites plurimi persecutionis tempore / fugientes
ad antra deserti / quos cum gentiles die sabbati prouoc-
arent ad bella bellare nolebant conscientiam nimis
artam habentes ne frangerent preceptum de sancti-
ficatione sabbati. Direruntque moriamur in simplici-
tate nostra quod et fecerunt / ut habetur. i. macha. secun-
do. ¶ Quarta conscientia est tranquilla sed non bona
eorum qui peccant sub spe venie tandem consequen-
de vel dicunt in corpore suo quia deus non requirit
ista. qualem conscientiam nonnunquam habent iuvenes

Prima pars

Epim. iij.

etate vel moribus / quos Salomō p̄monet dicēs. Fili mi si te lactauerunt pctōres ne acq̄escas eis prouer. i. Assimilant̄ tales tranquillā p̄scientiā sibi formantes maniacis ⁊ freneticis. quorum infirmitas est ideo maxima seu periculofissima. quia medicine remedia nec admittunt nec agnoscūt. q̄obrem beatus Ambrosi⁹ ait. Brauissime peccas si ignoras grauiissime id est periculofissime. quia remedium nō admittunt qui ignorant. Talē etiam cōsciētiam habēt hi qui vel ex crassa ignorantia / vel ex affectata nolūt scire vt bene agant. ⁊ ideo iniquitatem sepe meditantur in cubili sue cōsciētie / quā tñ iniquitatē p̄pter ignorantia nequeunt agnoscere. ¶ Quinta cōsciētia est perturbata et non bona / nōnunq̄ desperationi proxima aut vicina. quales habent hi qui crebro in eadem peccata labūtur. ⁊ q̄q̄ peniteāt: tamen p̄pter relapsus frequētiā prope quēdam desperationis impulsū gemunt / ⁊ turbant̄ quales vocat philosophus. viij. ethico. incōtinentes si miles infirmis / qui in eisdē febribus recidiuant. quos christus aīe medicus cōsolatur cū petro querēti quotiēs in me peccabit supple de die frater meus ⁊ dimittam ei vsq̄ septies? Respōdit nō dico tibi vsq̄ septies: sed vsq̄ septuagies septies / id est scdm omnes catholicos doctores totiēns quotiēns penitebit Matthei xvij. ¶ Sexta p̄sciētia est bona. s; nō tranq̄lla imo infirma / eozū qui cōuersi ad dñm recogitant in amaritudine aīe sue annos suos. q̄ grauiter adhuc sentiunt aliā legē in mēbris suis repugnantē legi mētis a deo influxē. tales sepe ob sincerā diligentiam ne deū offendant in paruis vbi nullū extat peccatum. sibi turbatam faciūt p̄sciētiam / moti nōnunq̄ ad hoc tēptatiōe demonis. vt in perplexitatis ruant vitiū. Aliquādo etiam

b. i.

ad hoc mouentur doctrinis insipientium hominum. De quibus ap[osto]l[us]. i. Cor. viij. di. percutientes eor[um] infirmam conscientiam in x[rist]o peccatis / quos tamen idem ap[osto]l[us] specificat dicēs ibidē Jo. Omne q[uo]d in macellu[m] venit manducate nihil interrogantes p[ro]pter conscientiam. p[ro] quor[um] cura beat[us] Bern[ardus] sup[er] can. inq[ui]t. Quid efficacius ad curandū conscientie vulnera nec non ad purgandum aciem mentis q[uam] christi vulnerū sedula meditatio. Et iterū. Turbabor sed non perturbabor. q[uia] vulnerum d[omi]ni recordabor. ¶ Septima p[ar]tia tranquilla et bona est talis de quibus dicit ap[osto]l[us]. Qui x[rist]i sunt carne[m] suam crucifixerūt cū vicij[s] et concupiscētijs quam hugo libro primo suo de aia sic describit. Tranquilla p[ar]tia est q[ue] oib[us] est dulcis / nulli grauis / vtēs amico ad gratiam / et inimico ad paciētiam / cunctis ad beniuolētiam / q[ui]bus potest ad beneficentiam. cui d[omi]n[us] nec sua pctā imputat q[uia] nō fecit nec aliena q[uia] nō approbavit / nec negligētiam. q[uia] nō tacuit / nec supbiam / q[uia] in vanitate nō p[er]mansit. Et iterum s[ecundum] Bern[ardus]. Conscientia bona titulus est religionis. tēplum salomonis. ager benedictionis. ortus deliciarum. aureum reclinatoriū. gaudium angelorum. archa federis. thesaurus regis. Aula dei. habitaculum spiritus sancti. liber signatus et clausus. et in die iudicij aperiendus. De domo talis conscientie scribitur Sapient. viij. Intrans in domū meam et quiescam cum illa enim non habet amaritudinem conuersatio illius: nec tedium cōuictus illius / sed leticiam et gaudium scilicet propter fructus eius.

¶ Capitulum quartum / q[uo]d conscientia bona ad similitudinem domus materialis est regenda.

Quia vero eterna sapientia bonam tranquillam conscientiam domui assimilare dignata est. in qua

Prima pars

Ep̄m. iij.

cantus leticie ⁊ fructuum habetur copia. Idcirco cum
 omni qua possumus diligentia aduertenda sunt quos
 que eriguntur ad domum conscientie / scilicet ut bene
 fundetur. debite ornentur / fortiter tueatur / prudenter
 negatur / ⁊ sepe tergatur. ¶ Primo bene fundetur ut
 delictet super solidum fundamentum christi / et sacre
 scripture sicut saluator dicit Matth. vii. Omnis qui
 audit verba hec / et facit ea assimilatur viro sapienti qui
 edificauit domum suam supra petram. Summe autem caue
 ri debet ne domus conscientie sit lata nimis / aut stricte
 edificata. quia qui facit contra conscientiam edificat
 ad gehenam. ut dicit glo. Ro. ix. Sed heu istam domum
 edificant quidam super aquas voluptatis. Alii quidem
 super arenam cupiditatis. alii super ventum superbie.
 Ideo veritas Matth. vii. subiungit. Omnis qui au-
 dit verba hec / et non facit ea. similis erit viro stulto
 qui edificauit domum suam super arenam / ⁊ descendit plu-
 uia: ⁊ venerunt flumina et flauerunt venti ⁊ irruerunt
 in domum illam: et cecidit et fuit ruina eius magna.
 vbi August. Considerandum est. quia cum dixit / qui
 audit verba. in hoc satis significat istum sermonem do-
 mini in monte omnibus preceptis quibus christiana
 vita formatur esse perfectum. ut merito qui secundum
 eam viuere voluerit / comparetur edificanti supra pe-
 tram. et Glo. ibidem. Cecidit inquit. quia omnis consci-
 entia que spe fixa in deum non permanebit in tempta-
 tionibus / non valet subsistere. et tanto amplius agi-
 tatur / quanto plus in his que mundi sunt a superioribus
 disiungitur. Et vere omnes mali vel fictione boni / in-
 gruente qualibet temptatione peiores fiunt. Est igitur
 primum fundamentum fides firma super christum
 fundata. De qua Matthei. xvi. Super hanc petram

b ij

scz christum filium dei uiui edificabo ecclesiam meam
ait christus. Et apłs. i. 1. Cor. iij. Fundamentum aliud
nemo potest ponere p̄ter illud quod positus est qđ est
xp̄s iesus. p̄fectio vero hui⁹ fundamēti est charitas/
sine qua fides vitā nō habet. Ideo ad ephē. iij. utrūq;
fundamentū cōplectēs sic orat. Flecto genua mea ad
patrē dñi nostri iesu xp̄i. ex quo ois paternitas in celo
et in terra nominatur vt det vobis scđm diuitias gl̄ie
sue coroborari per sp̄m eius in interiori hoīe habitare
christū per fidē in cordib⁹ vestris in charitate radicati
et fundati vt possitis cōprehendere cū oībus sanctis
que sit latitudo longitudo / sublimitas / et profundum
¶ Secundo oportet vt domus debite ornatur imagi-
nibus virtutū et exemplorū bonorū. qz nō sufficit adulto
habere fidē et charitatē nisi exeat in opus. Fides enim
sine operibus mortua est Jaco. i. Et s̄m beati Grego.
sententiā. Charitas si operari rēnuīt / charitas nō est
Et apłs gal. v. dicit. In christo iesu nec circūcisio nec
preputiū aliquid valet. sed fides q̄ per dilectionē ope-
ratur. vbi glo. fides nō vtiq; ociosa. qz fides sine operi-
bus nō saluat / sed que operat̄ per dilectionē dei et pri-
mi. In cuius rei typū domin⁹ Exo. xxij. iussit vt corti-
na interior nobilissima q̄ tabernaculū tegebat ex decē
particularibus cortinis p̄nera poliretur varie. Nam
ibi sic deus ait moysi. Inspice et fac scđm exemplar qđ
tibi in monte mōstratū est. Tabernaculū ita fiat decē
cortinas de bisso retorta et iacincto. et purpura. coccoq;
bis tincto varietates opere plumario facies. Vbi glo.
In his quattuor cortinarū colorib⁹ quattuor iustifica-
tiones experimuntur. In bisso retorta caro castigata
renitēs. In iacincto mens supna cupiēs. In purpura
caro passionibus subiacens. In cocco bis tincto mēs

Prima pars

Epist. iij.

inter passiones dei et primi dilectione p̄fulgēs. Verū
 vt ad taliū virtutū exercitia pueniamus facili⁹ expe-
 dit vt crebro sc̄tōz patrū vitā velut imagines impin-
 guamus intrinsecus. Si enī vt refert beat⁹ Augusti.
 libro contra iulianū quidam rex turpis specie cubicu-
 lum suū fecit depingi pulchris imaginibus: vt earū
 aspectu vxor sua pulchrū pareret filiū. Cur christian⁹
 domū sue p̄scie quā deus inhabitat memoria bonorū
 exēplozum nō depingeret: vt vxor sensualitas proles
 virtutū gigneret. ¶ Tertio oportet vt domus consciē-
 tie tueatur fortiter q̄d fieri debz cōuersatiōe honesta
 ⁊ angelica custodia. Nam sicut tectū domus est custo-
 dia: ita exterior bona conuersatio tutamentū est bone
 conscientie. quatenus bona fama primo ⁊ bona con-
 sciētia sibi proffit. Iuxta illd̄ Matth. v. Sic luceat lux
 vestra coram hoībus: vt videant operavestra bona/et
 glorificent patrem vestrū qui in celis est. Idcirco chri-
 stus Matth. x. di. q̄ in aure audit⁹ p̄dicare sup tecta. i.
 per bonā conuersationē. Ad tutelam ⁊ ampliorē custo-
 diam etiā misericordissima bonitas dei angelicam
 adhibuit custodiā. Iuxta illud Lu. v. Cū fortis arma-
 tus custodit atrium suū: in pace sunt oīa que possidet
 et vt angelus bon⁹ fortior dyabolo vincat supueniēs
 et auferat vniuersa arma in q̄bus cōfidit dyabolus/et
 ei⁹ spolia distribuet. Ideo glo. ibidē. Distribuit inquit
 spolia exhibens fideles custodias angeloz ad hoīm
 salutē. ¶ Quarto oportz vt domus conscientie prudē-
 ter: id est discrete regatur. q̄uis enī deus homini am-
 niculetur: vt tactum est angelica custodia. Tamē de⁹
 facit hoīem rectū ⁊ reliquit eū in manu p̄siliū id est in
 suo libero arbitrio: quo mediante bonum vult gratia
 assistente ⁊ malū gratia dei dimissa. Vult igitur deus

b iij

qui nos ratione capaces fecit: vt discretiōe regamur que eadē est prudentie. In hac enī virtute iuxta philo-
sophū. vi. ethi. Omnes morales cōnectunt virtutes. Hanc christ⁹ suos dilectos docuit discipulos. Quib⁹ dixit. Ecce ego mit. rē. Estote ergo prudētes sicut ser-
pētes caput videlicet bone p̄scientie discrete regēdo. Hec est virt⁹ ⁊ ver⁹ auriga virtū: quā beat⁹ Antho. pretulit solitudinī operibus misericordie / vite mona-
stice / rigori abstinentie / ⁊ priuationi facultatū oīm vt tradit Cassian⁹ collatione. ij. abbatis moysi. Que vir-
tus vt idē deducit breuiori viā monachum sine dece-
ptionis dyabolice fallacia vehit ad p̄fectiōis apicē: s; vt ibidē dicit / nō nisi humilitate tali cōquiriē qua d̄s seniorum vel prelatorū scita custodire nitit. ¶ Quinto oportet vt sepe tergatur domus cōsciētie per scobam contritiōnis ⁊ cōfessionis: quādo in eam cadūt pulue-
res venialiū / aut venena peccatorum mortalium / nec aliud remediū querere oportet q̄ illud. Eñ August. sup Joh. Seruus peccati quo fugit: secum si trahit quocūq; fugerit: non fugit seip̄am mala conscientia: non est quo eat. sequitur se immo non recedit a se. pec-
catū enī qd̄ facit intus est. Eis audire cōsiliū si vis ad deum fugere ad ip̄m fuge confitendo non latendo. ¶ Capitulum quintum q̄ conscientia bona non sem-
per sufficere debz eā habenti sed laborare debet quis vt etiam bonam famam habeat.

Oxiuntur hic questiones quedam. ¶ Prima: an talis bona p̄sciētia sufficere pōt eam habēti si q̄ non curare debeat de repellenda pp̄ria infamia. Cau-
sa dubiū est diuersitas: vt videt̄ sctōz doctorum qui in multis auctoritatibus dicere vidētur q̄ nō sit curan-
dum de fama: dūmodo pct̄m nō sit in p̄scientia. Nam

dicit beatus Augu. ad clerum yponeum. Quid obest
 hoi q̄ ex illa tabula vult eū delere humana ignoran-
 tia / si de libro viuentiū nō deleat eū iniqua cōscientia
 vt etiam allegatū est supra primo capitulo. Idem ad
 Secundinū manicheū. Quicq̄d libet sola me in ocu-
 lis dei cōsciētia non accusat. Et Grego. cōstantino epi-
 scopo mediolanēsi. In cūctis que in hac vita aduersa
 proueniūt: sola est sicut nostis oīpotētis dei districtio
 pensanda atq̄ ad cor pprium semper concurrendū vt
 nullius ibi lingua replicet vbi conscientia non accu-
 sat. quem enī cōsciētia defendit. liber est inter accu-
 sationes / et liber sine accusatione esse non potest si so-
 la que interius adiicit cōscientia accuset. Et iterum
 Grego. inter verba laudantium siue vituperantium
 ad mentē semper recurrendū est. et si in ea non inueni-
 tur bonum quod de nobis dicitur magnam tristitiam
 generare debet. Rursus si in ea nō inuenitur malum
 quod de nobis homines loquuntur in magnam debe-
 mus leticiam proficere. Quid enim si nos homines
 non laudant / et conscientia nos liberos demonstrat.
 habeamus Paulum dicentem. Gloria nostra hec est
 testimonium cōscientie nostre. Job quoq̄ dicit. Ecce
 in celo testis meus. Si ergo est nobis testis in celo te-
 stis in corde dimittamus stultos foris loqui quicquid
 voluerint. Ex his videtur non esse curandum de in-
 famia vbi alicui constat de conscientia bona. Ex ad-
 uerso est beatus Augustinus in sermone de commu-
 ni vita clericorum. d. Nolo vt aliquis de nobis inue-
 niat male viuendi occasionem. Prouideamus enī bo-
 na vt ait ap̄ls non solum coram deo sed etiam coram
 hominibus. propter nos conscientia nostra nobis ne-
 cessaria est. propter vos fama nostra non pollui: sed

pollere debet in nobis. Dueres sunt conscientia et fama. Et
conscientia necessaria est tibi fama primo tuo: quod fides con
scientie sue negligit famam suam crudelis est. Et iterum
alibi Augustinus. Non sunt audiendi viri siue femine que
quando reprehendunt in aliqua negligentia per quam
fit ut in mala veniant suspicionem unde suam vitam longe
abesse sciunt dicunt coram deo sufficere sibi conscientiam
estimationem hominum non solum impudenter. verum etiam
crudeliter contententes cum occidunt animas aliorum si
ue blasphemantium vitam dei: quibus secundum suam suspicionem
quasi turpis quam casta est despiciunt vita sanctorum. Vel etiam
cum excusatione imitantium non quod vident sed quod pu
tant. Roborat dicta prefata textus sacre pagine qui di
cit. Unicuique mandauit deus de primo suo ut scilicet
et pro sit verbo et exemplo. Auctoritatum talium varietatem
et questionis nodum soluit sanctus thomas per distinctio
nes quolibet. ix. q. xiiij. Et utrumque inquit scilicet contemptus
fame et appetitus potest esse laudabile et viciosum. Fa
ma enim non necessaria est homini propter seipsum: sed pro
pter proximum edificandum. Appetere igitur famam propter
proximum charitatis est. Appetere vero propter seipsum
ad inanem gloriam pertinet. Et e contrario contemptus
fame ratione superius: humilitatis est. ratione vero
proximi: ignaui est et crudelitatis. Illi ergo quibus incum
bit ex officio vel ex statu perfectionis aliorum salutem pro
videre peccant: nisi infamiam propriam iuxta posse repellat.
Alii vero quibus magis custodia sue salutis iminet
possunt sue humilitati pro uideles famam vel infamiam
contenere. Sed cum infamia dupliciter repellatur. scilicet occa
sionem subtrahendo et linguas detrahentium compefcendo.
primo modo tenentur omnes infamiam vitare: alias sine
scandalo actiuo transire non possent quod semper est pecca

Primapars

Epist. v.

tum. Sed secūdo modo nō tenētur nisi quantū debet aliquis salutē primi prouidere. Et hoc est qđ Grego. omet. sup Ezechī. dicit linguas detrahentiū sicut nō debem⁹ nostro studio excitare ne ipsi peccent: ita per suaz maliciā excitatas debem⁹ equanimiter tolerare vt nobis ī meritū crescat. Aliqñ etiā cōpescere/ nedū de nobis mala disseminant eoz qđ nos ad bona audire poterant/ corda innocentium corrūpant. Et infra. Ibi etenī quoz vita in exēplū imitationis est posita debēt si possunt detrahentiū vba cōpescere/ ne eoz predicatōnē nō audiant/ qđ audire poterant/ sibi in p̄mis moribus qđ remanētes bene viuere contēnant. Ex his pz solutio ad obiecta. Et patet qđ contēnere infamiā aliquando est hūilitatis actus. Unde in vita patrū legit de multis sanctis patrib⁹ qui ppriam infamiā sustinebant non repellentes eā. Sic sancta Marina virgo sub virili habitu monachi deo seruiēs false accusat⁹ a Pandocii filia per militē impregnata quā infamiā sustinuit Marina quinquēnio penitentiā agens ante fores monasterij sui: post quod tēpus vilissimis in monasterio mancipata seruitūs statim spirituz deo redidit. lotionēq; sui corporis ⁊ obsessiōne demonis rea p̄dente facinus ppriū virginis innocentia purgata est vt in vita patrū legit. Sic etiā ad tēpus beata virgo Eugenia Philippi rectoris alexādrīe nobilissimī romanī filia fecit: qđ cū protho ⁊ iacinto degens se Eugeniū vocans in monachali habitu monasterio latitans tandē in abbatē electa a Melantina femina in alexandria ditissima accusata est qđ cū ea stuprum voluisset cōmittere. sed cū res publico iudicio ignis purgari deberet ⁊ incendio. beata virgo ne religionis status ei⁹ infamia decrederet. tādē patri iudici fratrib⁹

et cognatis presentibus se prodidit q̄ esset innocens pariter et femina. sicq̄ patrem consanguineos: ac pene totam alexandriam fidei christiane cōiunxit vt docent eiusdem virginis gesta.

¶ Capitulum sextū an scire quis possit se habere bonam conscientiam ⁊ septem gradus eius.

Altera p̄inde ex supradictis nascit̄ questio vtrū quis scire possit an bonam habeat consciētiam? Respondē q̄ hec eadē questio cū alia qua queritur. vtrū quis scire possit se habere charitatē. Igitur vt̄do Alexandri de hallis in summa sua distinctionibus Notandū q̄ septem sunt differentie hoīm. Quidam se putant habere charitatē et consciētiā bonam: sed neutrū habent. Alij sciunt q̄ nō habent talia. Alij dubitant. Alij opinant̄ q̄ charitatē habeant ⁊ bonā conscientiā. Alij experiuntur: sed nō habent de hoc scientiam. Alij hoc sciunt p̄ reuelationē tantū. Alij vero p̄ casum. ¶ Primi sunt infideles plurimi et heretici imo etiam quidam christiani tepidi q̄ nō lustrantes suam cōsciētiā ex crassa ignorantia pctā qdā mortalia cōia nō habētes p̄ mortalib⁹ in pctis grauib⁹ pseuerant ⁊ eucharistie sacramento indigne pticipant: qđ ne fiat dicit apostolus p̄me ad Corin. xi. Probet autē seip̄m homo. et sic de. ⁊c. In eadem cecitate infidelitatis fuit aliquñ idē ap̄ls. q̄ iam captus a romana militiā Hiero solimis iudeos quoz petitiōe captus est. sic alloq̄tur. Ego enī cōsciētia bona cōuersatus sum ante deū vsq̄ in hodiernū diem qui tamen persequabar prius ecclesiam dei. ¶ Secundi sunt qui sciunt se habere non bonam cōsciētiā vt hī qui sciunt se esse in proposito peccandi mortaliter aut in peccatis tales manēt in impenitentia. Ad tales etiam loquitur eccl. viij. Scit con-

scientia tua quia tu crebro maledixisti alijs. ¶ Tertij sunt qui dubitant se habere conscientiam bonam: videlicet hi qui habent rationes eque fortes ad hoc quod sint in gratia sicut ad oppositum sicuti quando videt se esse tepidos in amando deum et non habent affectum orandi: videntque ex opposito quod nullam habent voluntatem peccandi mortaliter. est enim dubitatio intellectus et inter utramque partem contradictionis quedam vacillatio: tales dicere possunt cum apostolo. **Nihil mihi conscius sum: sed in hoc non iustificatus sum.** qui autem me iudicat dominus est. **1° Corin. iiij.** ¶ Quarti opinantur bonam conscientiam se habere et se esse in gratia in qua etiam probabiliter sunt sicut illi qui habent rationes ad hoc et ad suum oppositum. fortiores tamen habent ad hoc quod ad suum oppositum: sicut quando in una parte videt se ferventes in amore dei et lugentes pro peccatis et ex opposito sentiunt rebellionem carnis ad spiritum et fragilitatem. Est enim opinio acceptio unius partis contradictionis cum formidine alterius partis. Talis beatus Job fuisse videtur qui ait **Job. ix.** **Aerebar omnia opera mea sciens quod non parceres delinquenti.** ubi glo. bona quidem erant opera sed adhuc timenda his qui volunt vere deo placere: quod duo in bonis cavenda sunt desidia et fraus. Desidia facit minor amor dei fraudem proprii amor sui dum pro bene actis tacita vel aliqua humani cordis gratia vel fauoris auara vel cum quolibet res alia exterior desiderat. Sed beatus qui excutit manus suas ab omni munere cordis manus et oris. Circa hoc timor habendus est: quod innuit quod non parceret. Unde sequitur. **Sciens quod non parceres delinquenti.** ¶ Quinti experiunt se habere gratiam et bonam conscientiam sicut illi qui sentiunt dulcedinem diuine bonitatis in oratione et gustant quod suavis est dominus. Propter quod propheta

12
notāter ait. Sustate ⁊ videte quoniam suavis est dñs
beatus vir q̄ sperat in eo spe videlicet tali q̄ est bona
cōscientia. Sustate inquit ⁊ videte: quia duplex est in
aīa sciētia scz cognitiua seu speculatiua ⁊ experimen-
talis. De speculatiua statim infra diceñ. Experimēta-
lis siue affectiua sciētia causatur ex re q̄ est ⁊ sentitur
in affectu. Res enī gratie pōt sentiri seu expiri. Nam
res gratie facit se notā in affectu / sicut dulcedo in gu-
stu: sed hec cognitio per experientiam non est per me-
diū infallibile sicut sciētia speculatiua sed p̄ medium
fallibile. Unde hec cognitio est p̄ signa. Propter qd̄
etiaz recte ait ypocras in p̄mo amphoz. Ars longa vi-
ta breuis: iudiciū difficile tēpus acutū experimētum
fallax. Quod autē de bona conscientia seu gratia vel
charitate queat haberi experimētalī sciētia: probat̄
auctoritate christi apostolica ⁊ ratione. Nam apo. ij. di.
Qui habet aurē audiendī audiat. quid spiritus dicat
ecclesijs / vincti dabo māna absconditū et dabo illi
calculum candidū. et in calculo id est in carbūculo no-
men nouum scriptū qd̄ nemo scit nisi q̄ accipit. Man-
na absconditū est christus in domo habitans cōsciētie
Calcul⁹ candid⁹ est charitatis habitus q̄ charitas ar-
det lucet ⁊ inundat sibi et p̄mo. Nomen autē nouū
huic charitati insitū est quo filij dei p̄ adoptionē effi-
cimur. Annuit idē expressius apostolus. ij. Corinthi.
ultimo. Si estis in fide xp̄i ipsi vos pbate / an non co-
gnoscat̄is vosmetip̄os quia christus iesus est in vobis
nisi forte reprobi estis. spero autē qd̄ cognoscat̄is quia
nos non sumus reprobi. Accedit ad idē ratio. Sustus
enim bene dispositus nō potest sentire dulcedinē sibi
p̄iunctā in corporalib⁹: ergo pariformiter in spiritua-
libus aīa bene disposita nō potest non sentire diuinā

dulcedinem sibi cōiunctam. Sensus enī diuine dulcedinis est p gratiā: de qua ppheta mirat̄ dicēs. q̄ magna multitudo dulcedinis tue dñe: q̄ abscon. ti. te pfectisti eis qui spe. in te. ¶ Sexti sunt q̄ sciūt / sed solū per reuelationē / nō per speculatiuā scientiā se habere bonam consciētiam. De q̄bus. i. Joh. iiii. In hoc scimus qz in deo manemus / ⁊ ipse in nobis. quia de spiritu sancto suo dedit nobis. Et ap̄ls ad Ro. vii. Certus sum neqz mors / neqz vita / neqz angeli / neqz principatus / neqz virtutes / neqz instātia / neqz futura / neqz fortitudo / neqz altitudo / neqz profundum / neqz creatura alia poterit nos separe a charitate dei q̄ est in xp̄o iesu r̄c. Scire tamen nō possumus scdm cōmunem legē an in dei charitate sumus sciētia speculatiua. qz hec sciētia est p causam rei / vel p rationē / vel etiā p effectuz. Sed causa gratie non cadit sub cognitione nostra simpliciter / nec eius effect⁹ / vt videbitur et partim visum est. Similiter gratia scdm rationē gratie dicit cōparationem ad acceptationem dei. Unde ponit ip̄am acceptationē in deo. Hoc autē modo non potest cognosci a nobis ⁊ ideo nō cognoscit̄ scientia speculatiua certitudinaliter. pōt tñ sciri ab aliquo scientia affectiua . qz hec est p experientiā rei in effectū. Unde hec scientia de re est per rem / ⁊ non scdm rationē vel cōparationē quam habet ad aliud vt ostensum est. ¶ Septimi igitur sunt qui sciunt per causam rei vel rationem rei / vt hi qui essentiam dei clare in hac vita viderunt . vt in veteri testamento Moyses / In nouo apostolus. Quid inq̄t Grego. ii. dialogorum est qz non videant qui videntē omnia vident.

¶ Capitulum septimū per que signa quis cognoscere possit se habere bonam conscientiam.

Prima pars

Epist. viij.

Dictum est quod quis experiri potest per signa an habeat gratiam vel bonam conscientiam. Modo videndum est que sunt ista signa. Ubi sciendum quod doctores sancti alia et alia ponunt signa. Nam Criso. ponit quatuor. Sanctus tho. iij. Et alex. et criso. sup. Matth. omel. iij. ponit. v. vel. iij. que habes parte. ij. ca. viij. Sanctus tho. in. iij. dis. xix. ponit. iij. sub his verbis. Quod inquit aliquis omnino a peccatis sit immunis per certitudinem sciri non potest. i. Cor. iij. Nihil mihi conscius sum sed in hoc non iustificatus sum. potest tamen de hoc haberi aliqua coniectura precipue per. iij. signa: sicut Ber. di. ¶ Primo quando quis deuote verba dei audit. quia qui ex deo est verba dei audit Joh. viij. ¶ Secundo quando quis se promptum ad bene operandum inuenit. quia probatio dilectionis exhibitio est operis: ut dicit beatus gre. ¶ Tertio cum quis a peccatis abstinendi in futuro propositum assumpsit. ¶ Quarto cum de peccatis dolet quia in his vera penitentia secundum Greg. consistit. Unde si aliquis per huiusmodi signa facta diligentem discussionem sue conscientie quis forte non sufficientem etiam ad sanctissimum corpus christi sumendum accedat deuote aliquo peccato mortali in ipso manente. quod eius cognitionem preterfugiat non peccat imo magis ex vi sacramenti peccati remissionem consequitur. Unde Augusti. di. in quodam sermone quod quando corpus christi manducatur viuificat mortuos. Alexander de hall in summa ponit tria experimenta gratie quibus ut dici potest quis experiri se habere gratiam que habemus in psalmo Cum inuocarem. ubi fit questio. multi dicunt quis ostendit nobis bona etc. id est homines querunt a fidelibus. Unde certi sint quod sint accepti deo. Et propheta respondendo colligit tria ex quibus colligitur experimentum per quod sciunt quod sint accepti deo et quod habent gratiam. Primum est

Prima pars

Ep̄m. vii.

552
cum dicit. signatū est super nos lumen vultus rē. Sec-
cundum. dedisti leticiam in corde meo. Tertiū. In pa-
ce in idip̄m rē. Hec sunt tria ex quib⁹ colligit̄ experia-
mentū gratie lumen leticia r̄par. lumen apud vim ra-
tionabilem. par apud irascibilem. leticia apud cōcupi-
scibilem. Quādo enī ista tria sunt in aīa sancta sc̄dm
istas tres vires et vere certum experimentū est q̄ aīa
habeat gratiā. benedico vere. quia per hoc differt aīa
sancta ab aīa heretica. quia anima sancta habet ista
vere quando habet gratiam / sed anima heretica non
Unde nunq̄ habet lumen veruz in rationali nec pacē
veram in irascibili nec veram leticiam in concupisci-
bili sicuti habet aīa christiana perfecta que habet luz-
mē veritatis radiantis super vim rationalem in quo
mirabiliter delectatur ratio. Anima vero pagani vel
heretici et cuiuslibet infidelis non habet lumen nisi
sophisticum sicut est lumen in somnando. Similiter
non habet veram leticiam in corde. quia sicut dicitur
prima thi. iiii. Omnes habent cauteriatam consciens-
tiam. Similiter nec veram pacem habent in irascibili-
li. quia sicut dī. ysa. lviij. Impiis non est par. Unde si-
cut in paralitico videmus q̄ in ip̄o est infirmitas non
tamē sensus doloris licet in ip̄o sit materia doloris.
In sano autem non est materia doloris nec sensus do-
loris. In egro autem non paralitico est materia doloris
et sensus doloris. Sic infidelis habet materiam do-
loris / non tamen sentit dolorem. Unde est velut pa-
raliticus. In anima vero fideli sana / id est sancta et
perfecta non est materia doloris / nec sensus doloris.
In anima vero fideli egra scilicet per peccatus est ma-
teria doloris et sensus doloris: sicut dicit Augustin⁹.
Melior est natura que est cuz sensu doloris: q̄ que est

sine sensu doloris. et hoc supple qñ habet materiã doloris. Et ppter hoc si pax sit in infideli vel in heretico. hoc nō est nisi sicut quies i paralitico q̄ nō est ibi vere sed dolor ibi est / licet nō sentiat. Ex quib⁹ etiam patet quorūdam obiectio inefficax qui dicunt q̄ in pagano et infideli sepe est iocunditas cōsciētie bonū desiderii: et feruor ad bona opera que videntur esse signa gratie. Respondetur eisdem q̄ tantū differt iocūditas aīe infidelis a iocūditate anime fidelis / q̄tum distat iocunditas fantastici / vel somniantis a iocūditate vigilantis. Unde in ipsis nō est vera iocunditas / q̄ est ad experimentum ad hoc q̄ aliquis sciat se habere gratiam.

¶ Caplm. viij. de tribus signis optimis bone p̄sciētie

Danc preterea secundū oēs doctores consolatoria bone consciētie sunt tria. Primū contritio vera pro peccatis. Secundū cōfessio sacramentalis. Et tertium cōmunio eucharistie effectualis. Primū est bonum. secundū melius. tertium si bene fit est optimum. Primū declarat et praticare docet Joh. de cābaco li. de culpa et gratia. q. ix. dicens. Generalis contritio maxime quando pro loco et tpe implicat peccatum specialiter occurrens sufficit ad hoc q̄ quis sit in gratia dei. Verbi gratia qñ peccato speciali occurrente verificat̄ hec vel similis mentalis oratio. *O deus de hoc peccato et de oī pctō quo vnq̄ contra te cōmisi doleo inq̄tus est contra te. imo pbat ibi latissime hanc conclusionē. Videlicet q̄ extra casus in quibus pctōri incūbit singula pctā mortalia cōfiteri. nunq̄ necessaria est actualis attritio de singulis. vel etiā rememoratio singulorum. Ad idem videt̄ esse sanct⁹ Tho. q. v. in de veritate sic dicēs. Ad iustificationem peccatoris nō requirit̄ q̄ in ipso iustificationis momento aliquis de peccatis*

singulis cogitet sed sufficit q̄ cogitet de hoc q̄ p̄ culpam suā est auersus a deo. Recogitatio autē singulorum peccatorū debet vel precedere: vel saltē sequi iustificationem. Nec Tho. Ad idem est cācellarius parisiensis in suo triptito sic. d. Sciens misericordissimus pater ⁊ cognoscens nostrā fragilitatē p̄ maximam/ et ad malū p̄nitatē: multiplicibus v̄is mortali vita durante paratissimus est nobis delicta remittere ⁊ gratiam cōferre. si dūtaxat veraciter et ex corde sibi tres subscriptas veritates porrigamus. ¶ Prima veritas Dñe si sic vel sic contra bonitatem tuam peccaui mihi displicet. ratione etiam cuius penitentiā ago. q̄ te offendi/ qui totus es venerandus ⁊ colendus/ quodq̄ mandatū tuū transgressus sum. ¶ Secūda veritas est Domine bonū habeo p̄positū/ ⁊ desiderium tuo iuamine mediante in futurū precauendi ne incidā in peccatus ⁊ occasiones iuxta possibilitatem viriū euitādi. ¶ Tertia veritas. Domine bonā habeo voluntatem peccatorū meoz confessionē integre faciendi pro loco et tēpore/ sc̄dm tuū ⁊ sancte matris ecclesie mandatū et preceptū. Has veritates quisquis qualicūq̄ loco ⁊ tēpore sinceriter nō fecte aut mēdaciter ex corde p̄nūciauerit securus existat in salutis ⁊ gratie statu se consistere ⁊ vitā eternā mereri. q̄uis om̄ia crimina cōmississet. Si etiā talis absq̄ vlla cōfessione cōtinuo discederet in absentia sacerdotis dormiendo. aut alio quocūq̄ modo morte subita preuentus idē finaliter saluaretur acerbissima purgatorū pena mediante. Ex quo notandū ⁊ salubre cōsiliū elicitur vt christian⁹ singulis dieb⁹ bis vel semel. sero aut mane aut saltem festiuis dieb⁹ redeat ad cor suū consciētiam examinas. an tres premissas veritates proferre valeat cum cordis

sinceritate sicq; intra statū salutis se esse cōfidat: hec
de cancellario. Nec mirū si ad penitētiā de peccatis
deus gratiā infundit dimittēdo peccatū: cū ipse pphe
ta dicat. Dixi cōfitebor aduersum me &c. Quē etiam le
prosi decē euntes vt ostēderent se sacerdotib; mūdati
sunt anteq; se actu sacerdotib; p̄sentarent. Unde etiā
magister sententiarū ezech. xxvii. Sic allegat ad pro
positū. Quacunq; hora peccator conuersus ingemue
rit saluus erit. Non dicit ore cōfessus fuerit sed cōuer
sus ingemuerit. Huic cōsonat dictū alb. iij. iij. scripti
di. xvi. exponētis illud verbum Augustini in littera.
Paueat etiam penitens ne prius ad dñi corpus acce
dat: q̄ cōformatus sic bona cōscientia. Ault inq; dice
re q; ois bona consciētia adulti hominis habens gra
tiam est cōformata: q; actus cōtritionis detestans pec
catū est actus meritori;. Similiter actus fidei in deū
& huiusmodi. Et illis actib; mouetur quādo iustifica
tur: & sic statim post primum momētum contritionis
cōformatus est bona cōscientia per opus interius me
ritorium licz non exterius. Secundū consolatorium
cōscientie et efficacius est cōfessio sacramētalis. Nam
s̄m sanctū Thomam & Sco. super. iij. confessio inter
alios effectus hunc habet q; si dolor contritionis pe
nitentie non fuisset sufficiens: tunc confessio & absolu
tio sacramentalis penitētie superueniēs eius supple
ret defectum. quia cum ip̄a attritione de se insufficiē
te/ sufficiēter deleteret omnem mortalē culpam: dūmo
do ip̄e penitens tunc non ponat obicem gratie per cō
missionē actualis peccati mortalis. An̄ quando Da
uid coram natham confitebatur peccatum suū dicēs
peccaui. statim propheta ex parte dei dixit: transfudit
deus peccatus tuum. &c. ij. reg. xij. Quorum ratio est

Prima pars

Ep̄m. viij.

quia peccator ad hoc vt recuperet gratiam et sibi dimittantur peccata nō requiritur secundū p̄dicta nisi q̄ cū aliquali detestatione etiā si illa de se insufficientis sit non ponat obicem gratie p̄ tūc. De hoc aut̄ potest homo cū confitetur p̄babiliter valde securus esse: qz potest valde probabiliter scire. s. tēpore confessionis ⁊ absolutionis se non peccare mortaliter et se detestari sua peccata. imo Sco. super. iij. dicit. Etia ista qua homo confitetur sacramentaliter est magis in potestate hominis et certior ad gr̄am primam recuperādam. qz ibi non oportet nisi non ponere obicem ad gratiaz qd̄ multo mirus est q̄ habere aliquam actionem que p̄ modum meriti de cōgruo sufficiat ad iustificationem impij sicut fieri oportz in contritione. Unde dicit beatus Augusti. et allegat̄ a magistro in. iij. d. xvi. vt paulo ante dictum est. pauca. s. penitēs ne prius ad dominicum corpus accedat q̄ cōformatus sit bona consciētia. super quo verbo dicit iterum Albert⁹. Homo habens gratiam vel presumens ex probabili signo se habere gratiam potest accedere ad corp⁹ christi. Signū autem probabiliter est inquit si est confessus ⁊ si dicit sibi conscientia q̄ pro nulla re vult amplius peccare et penitētiam debito tempore libenter suscipere. Ad idem est constantissime Auilb. parisiensis in suo specialī tractatu de sacramento penitentie capitulo penultimo vbi docet confessozem quomodo anteq̄ peccator confiteri incipiat eum alloqui debet sicut pater euangelicus filium inuētum qui perierat. Si inquit in hoc proposito venit ad confessionem. s. vt committat et tradat se beneplacito dei et hoc ex amore eius. Si se totū paratus est dare ⁊ tradere miserationi dei et hac causa ne eius offensam incurrat: vt in amore et

Secunda pars

Ep̄m. i.

gratiam eius redeat. mortis in se vincula dirupta esse cognoscat. si tantū sui amorē largit⁹ est ei clementissimus deus vt de se toto studio beneplacitū ei⁹ parat⁹ sit facere p̄ consilio sacerdotis. cui aīa eius curanda ⁊ regenda a deo cōmissa est nullaten⁹ de salute ei⁹ dubitet. Quis enī dubitet deum huiusmodi penitentē plenissime possidere. Hec ille. Et docet ibi etiam ante cōfessionē inchoatā penitentē deo gratias de hoc referre a quo om̄e bonū ⁊ postea distincte confiteri peccata

¶ Tertiu cōsolatoriū cōscientie ⁊ optimū est post contritionem ⁊ confessionē eucharistie sacramentū sumere quod sacramentum habet etiam mortuos viuificare. vt ex sancto Thoma patuit capitulo precedēti. Et sic patet prima pars huius tractatus.

¶ Tractatus sc̄ds de consciētia. put dicit certitudinē.

¶ Capitulum primum quid sit conscientia prout dicit credulitatem fixam. ⁊ quomodo originatur per syllogismum practicum. quid sit sinderesis ratio superior inferior ⁊ eorum differentia a conscientia.

Hactenus dictum est de conscientia recta ⁊ bona prout sumit̄ pro spe bona quā quis habet de dei amicitia. Nūc vero restat loqui de cōsciētia recta ⁊ erronea magis pp̄rie dicta prout sumit̄ q̄ actu assensu vel credulitatis ⁊ sic dicit̄ cōscia esse assensus vel credulitas intētionis ad aliqd̄ faciendū / vel nō faciendū

¶ Nō isto sc̄do modo cōscia dicit̄ quasi cū alio scientia. qz scientia vniuersalis ad actū particularem applicat̄. vel etiā qz per eā aliquis sibi cōscius est eoz que facit vel facere intēdit. propter hoc etiā interdū dicit̄ sentētia vel dictamen rationis. Pro quorum intellectu notāndū q̄ ista quattuor differunt: sinderesis ratio superior

Secunda pars

Ep̄m. i.

ratio inferior / et consciētia: vt docet sanctum Tho. in
ij. di. xxxix. Nam sinderesis est vis aīe motiua / q̄ sem-
per est nata figi in superioribus: naturaliter mouens
et stimulans ad bonū et abhorrens malū: q̄ sinderesis
aliquando lex rationis aliquādo etiaz cōscia noiatur.
De q̄bus Ro. ij. dicit̄. Eiusmodi legē nō habētes ipsi
sibi sunt lex. Aliqñ autē dicit̄ alio noīe scintilla ratio-
nis cōuenienter quidē q̄ sicut scintilla est modicū qd
ex igne euolans. Ita hec virt⁹ est quedā modica par-
ticipatio intellectualitatis respectu ei⁹ qd de intelle-
ctualitate in angelo est. Unde beat⁹ Hiero. in glo. sup
ezech. primo dicit q̄ per aquilam significat̄: q̄ vt cete-
ra aīalia in volando transcēdit: ita hec virt⁹ trāscēdit
rationalē qui per hoīem figurat̄ et cōcupiscibilē que p
vitulū atq̄ irascibilē que p leonem. Hanc sinderesim
ideo deus posuit in hoīe: vt seruetur ordo et connerio
rerum. Nam fm Dyo. vij. ca. de diuinis noīb⁹. Diui-
na sapientia cōiungit principia secundoz vltimis pri-
morū. Angelus autē est intellectualis nature non ra-
tionalis cū discursu: et isti nature homo p sinderesim
appropinquat et coniungit̄. De qua in psalmo. Signa-
tum est super nos lumen vultus tui dñe: dedi. leti. et c.
Hec sinderesis siue habitum nominet siue actum na-
turaliter inclinatur ad bonū semper et remurmurat ma-
lo: sicut ecōtrario sensualitas semper inclinatur ad ma-
lum / et nunq̄ ad bonum. Ideo etiam sinderesis voca-
tur lex nature prout a natura inest. Sinderesis vero
dicitur secundū q̄ inclinatur ad operatiua: et quēadmo-
dum intellectus principiorum est quo ad speculatiua
Ita sinderesis ad operatiua inclinatur principia. Exem-
plum de speculatiuis: vt omne totum est maius sua
parte. quodlibet est vel non est. De operatiuis autem

vt nullum malū est faciendū : bonū est prosequēdum.
Quod tibi nō vis fieri rationabiliter ⁊ ex debito alte
ri ne feceris. quod tibi vis fieri rationabiliter ⁊ ex de
bito: alteri fac ⁊ similia. Hec p̄terea sinderesis ī nulla
rōnali creatura v̄ intellectuali creatura extinguitur
totaliter imo nec in dānatis. De quo ysa. vltimo. Aer
mis eoz non morietur: q̄uis enī in dānatis ip̄a sinde
resis quo ad displicentiā malī culpe absolute cōsidera
te ⁊ quo ad cōplacentiā boni sit extincta. tñ q̄ scdm q̄
culpa cōparatur ad penā/ sic in eis extincta non est: q̄
habēt displicentiā malī in collatiōe ad penā. Et sic pa
tet qd sit sinderesis. Ratio vero superior vt tradit bea
tus Augu. li. ij. de tri. est actus rationalis potētie q̄ su
mit cōsiliū ex rationib⁹ eternis ⁊ diuinis ⁊ partim est
speculatiua ⁊ partim practica. Speculatiua dicit hoc
est credendū q̄ de⁹ reuelauit. Practica vero dicit hoc
est faciendū: q̄ de⁹ precepit/ aut cauendū: q̄ ei⁹ offen
sionē parit/ ⁊ huiusmodi. Propter qd beatus Augu.
vbi supra ca. xvij. et. ij. dicit q̄ ratio superior superi⁹
cōspiciendis intēdit/ et superius cōsulēdis. Prīmū quo
ad speculatiuam. Secundū quo ad practica. ¶ Ra
tio autē inferior est actus potētie rationalis/ q̄ sumit
cōsiliū ex rationib⁹ rerum tēporalium: vt hoc est di
mittendū. quia est superflūū/ vel diminutū/ v̄ facien
dum: q̄ vtile vel honestū. ⁊ sic de alijs conditionibus
quas moralis p̄hs ptractat. An ratio superior sapien
tic deputat: sicut inferior scie. Et tñ superior rō ⁊ infe
rior nō sunt due potentie sed rōnis duo officia. ¶ Por
ro cōsciētia put scdo mō sumit est assensus cōclusionis
elicite in syllogismo practico vel speculatiuo ī quo sin
derezis maiorē rō minorē: ⁊ cōscia format cōclusionē.
¶ Pro cuius latiori intellectu notandū est q̄ ratio in

eligendis ⁊ fugiendis quibusdam syllogismis utitur. In syllogismo aut̄ est triplex cōsideratio sc̄dm̄ tres p̄positiones: ex quaz̄ duab⁹ tertia cōcludit̄. Ita cōtingit in p̄posito. Nā ratio in operandis ex naturalibus p̄cipijs ex lege nature seu sinderesi assumit circa particularia iudiciū: puta nullū malū culpe est faciendū ⁊ similia. tunc lex nature seu sinderesis in syllogismo p̄sciētie maiorem ministrat: sed minore addit ratio naturalis inferior vel superior. s. hoc est malū culpe: sed cōsideratio cōclusionis elicite est cōsideratio p̄sciētie. Unde cōscientia indifferēter de p̄senti p̄terito vel futuro facto remurmurat. Ex quibus p̄ qd̄ sit cōscia in p̄posito. Et de tali conscientia plurimi loquūtur moderni doctores presertim circa. ij. di. xxxviij. et alibi speculatiue de eadem determinantes materia.

¶ Capitulum secundum quid sit recta conscientia et erronea: et quomodo oritur eius error.

St autē hec cōscientia duplex. s. recta ⁊ erronea. Recta est assensus cōclusionis debite illate ex p̄missis veris in syllogismo presertim practico: vbi maior procedit ex sinderesi vel ex ratione vel fide cognitis. ⁊ in minore per rationem superiorem vel inferiorem vere ⁊ debite subsumitur: vt om̄e dei preceptum est faciendū / hoc est huiusmodi. videlicet diligere deū sup̄ omnia: ergo deus est sup̄ oia diligendus. Conscientia autem erronea: vt dicit beatus Augusti. et habetur di. xxxviij. vbi supra. tūc in aliquē cadit: quādo in agendo intellectus aliquid pro vero approbat qd̄ falsum est / aut e contrario pro falso approbat qd̄ verū est. Et fit qñ in syllogismo conscientie in minore false vel male subsumitur: q: tūc erronee ⁊ false cōcludit̄. Causa aut̄ quare p̄scia errare pōt̄ ē ista. q: cōscia format̄ ex

assumptione alicuius particularis propositionis sub vniuersalibus regulis operandorum. Propositio autem que assumitur seu subsumitur non est per se nota ut sunt vniuersalia principia agendorum: sed innotescit per fidem vel inquisitionem rationis. Et ideo circa eam et circa conscientiam ex eius assumptione formatam contingit error / vel quia fidei non assentiunt non enim omnis est fides. scda thessal. iij. Vel quia ratio conferens et inquirens decipitur: quandoque quidem ex inconsideratione eorum que inquirenda sunt et consideranda: quandoque vero ex passione abducete iudicium rationis: quandoque etiam ex habitu malo vel erroneo. Exempli gratia. lex tradit vniuersale principium circa quod non contingit errare. scilicet quod illicitum non est faciendum. Hereticus autem assumit quod iuramentum est illicitum ex eo quod scriptum est Matth. v. Ego autem dico vobis non iurare oino. Ex quo sequitur conscientia erronea. scilicet quod nullo modo est iurandum / decipitur autem conscientia: quia non confert illud dictum scripture ad alia in quibus conceditur iuramentum tanquam licitum. Patet ergo quod conscientia errare potest. Et per idem patet quod sinderesis errare non potest. Respicit enim sinderesis vniuersalia principia agendorum: circa que non contingit mente errare / sicut nec circa prima principia in speculabilibus. Et sicut prima principia in speculabilibus non possunt esse falsa / eo quod immediate illustrantur lumine intellectus agentis: sic et prima principia in operabilibus circa que est sinderesis erronea esse non possunt: quia etiam immediate sequuntur lumine intellectus agentis. de quo psal. Multi dicunt quis ostendit nobis bona? Et respondet. Signatum est super nos lumen vultus domini. de. le. in cor. meo. ¶ Notandum tamen quod proprie loquendo non omnis error circa iudicium agendorum est error conscientie. Errant enim omnes qui operantur malum: sed in

Secunda pars

Epist. iij.

solis ex habitu peccantib⁹ est error p̄sciētie. In peccātib⁹ vero ex passione est ratio aliquo modo recta. Unde ignorantia electionis q̄ est in eis de quo postea patebit nō est error p̄scie: q̄ cōsciētia solū dicit illud iudicium quo intellectus iudicat aliquid esse bonū vel malū q̄tum ad deū ⁊ bonos mores. Unde incontinens quando scit fornicationē esse malā/et nihilomin⁹ passione ductus eligit eā tanq̄ bonā:cōscientia sua nō errat/immo scienter facit cōtra cōsciām rectam. ¶ Ex quibus iterū patet q̄ triplex potest esse error circa syllogismū practicum. Unus est error electiōis in eo qui peccat ex passione obūbrante iudiciū rationis. Alius est error credulitatis seu sententie: quando quis assertiue inheret conclusioni que sciētia p̄prie dicitur cōscientia. Alius est error dubietatis seu dubitationis quādo neutram partē tenet cū certitudine: s; de vtraq; dubitat de qua diceb⁹ infra late pte. iij. ca. i. ⁊ sequētib⁹. ¶ Capitulum tertium cur conscientia ligat sicut lex. **N**unc videndū est quomodo p̄scientia se habentē ligat. Nam scdm oīm catholicorū doctorū sentētiā capiēdo conscientiam proprie pro credulitate scilicet firma qua quis se credit sub peccato ad aliqd teneri conscientia sic ligat/ q̄ ea non deposita et stante/homo peccat: si contra eam faciat/ siue cōscientia sit recta/siue erronea: vt patet auctoritatibus ⁊ ratione. Unde apostolus ad Ro. ix. dicit. Omne quod nō ex fide peccatum est. Orige. vbi vult apostolus vt nihil dicam/nihil cogitem/nihil agam nisi secundum conscientiam. Et glo. super predicto textu dicit. Omne etiam si bonum sit in se quod nō est ex fide: id est quod fit contra fidem: id est contra conscientiam vt credamus malum esse peccatum est. Et iterum glo. ibidem

Omne quod fit contra conscientiam edificat ad gehēnam. Insuper super illo eccle. vii. Scit tua consciētia quia tu crebro maledixisti alijs. glo. d. Qua iudice nemo nocens absolvitur. Patet etiam ratione. nam cōscientia aut est recta/ et tunc ligat aliqua lege naturali diuina/ aut positiua/ aut conscientia est erronea: et tunc ligat etiam vel virtute precepti/ vel iussu dei. licet per accidens. quia conscientia non dicit aliquid faciēdum ea ratione q̄ sibi videatur: sed hac ratione quia sibi a deo iussum est/ vel preceptum. Et ita ratio pro tunc dicitat se teneri ad aliquid. Et quia hoc dictamine stante voluntas non conformat se rationi: ideo actus voluntatis inordinatus est. Unde quando conscientia hominis errat dictando esse licitum et esse faciendum sub debito/ quod est de se peccatum/ et quod scire tenetur/ et quod scire potest/ peccat faciendo secundum dictamen conscientie: quia ex ignorantia imputabili peccat perpetrando actū illicitum. Et etiam tunc peccat nō faciendo stante erronea conscientia. q̄ facit cōtra conscientia: ideo conscientia dicitur habentem ligare. ligari enī dicitur moraliter qui sic dispositus est circa aliquod agibile q̄ in neutra partē potest licite declinare ad modum illius qui ligatur corporaliter: qui nunq̄ potest pcedere interim q̄ ligatus est. Nec tamen aliquis sic cōscientia ligatus/ est simpliciter perplexus q̄ potest ⁊ debet conscientia erroneam deponere: licet sit perplexus secundū quid/ id est interim q̄ retinet illam conscientia erroneam quā postq̄ deposuit non peccat. Exemplum de eo cui dicitat conscientia q̄ nunq̄ sit iurandū: adueniente precepto superiorum / in quo de dicenda veritate iurare debet. si iurat peccat quia facit contra cōscientiam. si nō iurat

Secunda pars

Ep̄m. iij.

peccat contra obedientiam. Circa premissa occurrunt
 plura dubia. ¶ Primum dubium est de modo ligamē
 ti conscientie: et vtrum erronea consciētia liget ad er-
 rorem deponendum? Respondetur q̄ consciētia erro-
 nea duo includit: errorem. s. et cōscientiā. Ratione pri-
 mi ligat ad deponendum eam vinculo diuini precepti
 ad ephē. iij. expressi vbi sic dicit ap̄ls. Deponētes vos
 scōm pristinā cōuersationē veterem hōiem qui corrū-
 pitur scōm desideria erroris. Ratione vero secundi li-
 gat vinculo conscientie ad faciendum quod debet nec
 tamen est simpliciter perplexus: q̄ potest et debet de-
 ponere illā. Et ille simpliciter nō ligatur: et per prius
 et magis ad deponendū q̄ ad faciendū tenetur. Et si
 de illa per se nesciat iudicare debet peritiores consu-
 lere vel vbi deest humanum cōsiliū debet se per ora-
 tionē ad deū cōvertere. ¶ Dubitatur secūdo. vtrū con-
 scientia erronea aliquando excuset? Respondet q̄ lex
 iniqua suū conditorē nō excusat: sed potius condēnat
 secūdam illud ysa. x. Eie qui conditis leges iniquas.
 Consciētia autem erronea est lex iniqua ab eo tamen
 condita qui eam sibi formauit: ideo simpliciter non
 excusat / sed magis peccatum facit et aggrauat. Ad
 cuius euidentiam notandum q̄ tripliciter erat con-
 scientia. Primo indifferentia iudicans esse precepta
 vel prohibita. Secundo e contrario precepta vel pro-
 hibita iudicans indifferentia. ¶ Tertio iudicans pre-
 cepta esse prohibitiones vel e contrario. In primo ca-
 su non excusat: sed illaqueat et condēnat. In. ij. et
 iij. casu nota q̄ conscientia erronea duo includit: sci-
 licet conscientiam putatiuam et errorem. ex primo
 excusatur peccatum pro tanto quia minus contem-
 nit. Exempli gratia quando fornicari non credit esse

peccatū/et ideo fornicatur sed p tanto aggrauat qz li
bidinosius ⁊ securius peccat. Unde Hieron. iij. Sapiē-
tes sunt vt faciant mala: bene autē facere nescierunt
Deu. ij. autē distinguitur. Cū enī oīs errans sit igno-
rans: vt di. be. August. in encheridion. ca. xvij. Ideo
quot modis cōtingit aliquē ignorare: tot modis con-
tingit etiā errare de qbus diceſt distincti⁹ sequēti ca.
¶ Dubitatur tertio vtrū erronea ꝓscientiā plus liget
q̄ preceptū prelati in indifferentib⁹ que ꝓcipere pōt.
Sunt autē indifferentia vt leuare festucam/ ⁊ similia.
Respondet. Obediēs ꝓlato cōtra ꝓscientiā aut capti-
uat cōscientiē iudiciū affectu vel effectu vt subdēs ꝓ-
cepto prelati/ aut facit cōtra cōscientiā ⁊ affectū volun-
tatis obediēs prelato timore animi vel amore inordi-
nato. In primo casu faciēs cōtra cōsciam non peccat:
sed meretur licet nō possit deponere cōsciam sicut nō
pōt respondere rōnibus contra fidē: voluntatē tamē
captiuans illi obediēdo meretur. secūdo Co. x. In ca-
ptiuitatē redigentes oēm intellectū in obsequiū xpi.
In secūdo casu peccat: sed minus q̄ si faceret contra
prelati preceptū. Primo agens cōtra prelati preceptū
magis contēneret deum: qz contēnens prelatū. Non
autē contēnens ꝓsciētiam erroneam cōtēnit deū. An
Bernar. in de ꝓcepto ⁊ dispen. Si tanto opere cauē-
da sunt scandala paruulorū. quāto amplius prelatorū:
quos sibi deus coequare quodāmodo in vtroqz digna-
tur. dū sibi met imputat ⁊ illoꝝ reuerentiā ⁊ contēptū
contestans eis qui vos audit me audit: ⁊ qui vos sper-
nit me spernit. Secūdo quia talis plures imo totum
collegiū magis offendit ⁊ scandalizat: q̄ si contra con-
sciētiam faciat. Tertio qz se magis ad malū disponit
scilicet ad inobedientiam ⁊ rebellionē: atqz ad sequen

dum proprium sensum ⁊ ad peruertendum veritatis iudicium. de quo Isa. quinto dicitur. Ne qui sapientes estis in oculis vestris.

¶ Capitulum quartum q̄ conscientia non in omni casu ligat. quando autem liget aut non ostēditur ex modis ignorandi diuersis.

Queritur etiam hic an cōscientia erronea semper sic liget q̄ in nullā partē possit homo licite declinare? Respondet s̄m sanctū Tho. i. q. xix. articulo. vi. q̄ non. huius ratio est. qz error cōsciētie aliquādo non est imputabilis cōscientiāto sicut ⁊ ignorantia aliqua puta inuincibilis vel ignorantia facti probabilis que excusat totaliter a peccato. sic et error. Nam error ex ignorātia solet procedere. Ad faciendum autē quādo error cōscientie liget ⁊ quando nō ⁊ quando excuset a peccato. Oportet prescire quando ignorantia excuset a peccato ⁊ quando non. Cuius ratio est. qz ignorantia facit inuolūtariū in toto vel in parte. ⁊ p̄ cōsequēs excusat in toto vel in parte. cum nihil sit peccatū nisi qz voluntariū sc̄dm beatū Augustinū. ⁊ par ratio est de errore. Considerandū igitur q̄ q̄tuz in p̄posito sufficit. Quintuplex est ignorātia. s. circūstans vel cōcomitās Inuincibilis iuris seu vniuersalis. facti seu particularis ⁊ electionis. Ignorātia cōcomitās actū seu circūstans est quando ignorantia est de deo qd̄ agitur. ⁊ tamen si sciretur nihilominus ageretur. ⁊ tūc nō excusat peccatum / nec aggrauat / nec diminuit. qz nō inducit ad volendū. Exēplum de eo q̄ vellet occidere hostē sed ignorans occidit eum putans occidere suum. signū huius ignorātie est cū quis nō penitet qui actū peccati fecit. Ignorantia inuincibilis est que nō est in potestate alicuius. Vel fit ex ignorantia seu nescientia alicui⁹ circū-

cunstantie absq; omni negligentia imputabili prece-
dente/vel vt alij dicunt: et in idē redit. Est eoz que nec
tenemur: nec possum? scire. Nā ignorātia q̄ est. inuinci-
bilis scdm se et suā cām excusat ex toto q̄ accusat oīno
inuoluntariū. Dicit̄ aut̄ notāter et scdm se et scdm suā
causam propter ebrium et ebrietate peccantem cuius
ignorantia est inuincibilis secūdm se: quia tunc non
pōt iudicare quid agendum vel non agendum. Non
tamen est inuincibilis scdm suā causam: quia potuit
se nō inebriare et sic non ignoraret vnde non est omīno
excusat?. Hec ignorātia inuincibilis scdm alb. in sum-
ma est multiplex quia quedam ex natura est inuinci-
bilis sicut in morientibus et in melancolicis et hec ex
toto excusat. Alia est inuincibilis ex accidente: vt in
ebrio vel que comederunt iusq̄amū vel cicutā que ad
insaniā ducunt/vel ex infirmitate aliqua. In quibus
si quis dedit causam faciēdo rem illicitam non excusa-
tur ex toto. Si vero rei licite dedit operam excusatur
in toto: qz tunc nō est culpa sed pena. De hac ignoran-
tia dicit cōcordando cum p̄missis vlr̄i. sup. ij. di. xxij. et
cōcorditer in summa sua li. vi. Ignorantia inq̄t iuris
vniuersalis est vt si aliquis nescit et furtum esse pecca-
tum vel aliquod huiusmodi. Hec ergo si oīno inuinci-
bilis et inuoluntaria quia scire quis non potest: vt pa-
tet in pueris et stultis a natiuitate: tunc excusat ex to-
to. Similiter si quis de aliquo agendo dubio magis
peritos consulit de quo nullam habet auctoritatem
expressam vtrum ita sit vel nō dummodo formet sibi
bonam conscientiam postq̄ magis peritos consulue-
rit etiam si res aliter se habet q̄ ip̄e sentit. excusatur
enim quia fecit quod potuit: deus autē nihil impossi-
bile requirit ab homine. Si autem homo inciderit in

Secunda pars

Ep̄m. iij.

63

hanc ignorantiam inuincibilē : hoc erit aut per opus
licitum vt si per vigiliās et abſtinentias huiusmodi
aliquis infanus factus eſt: ⁊ tunc excuſat ex toto etiā
ſi exceſſus furoris peccatum veniale fuerit. Aut inci-
dit culpa ſua mortali et tunc dicunt quidam q̄ pecca-
tum ſequens excuſatur ex toto ſi nullum habz vſum
rationis et hoc eſt probabilius et verius. Hec Alri-
cus. conſentit cum hoc Ray. in ſum. ⁊ Auguſt. ⁊ Am-
broſius. xv. v. q. i. aliquos. et ca. illa cauenda. Eūde
ꝑ̄ de. de pal. ſuper. iij. di. xxij. cōcordans cum predictis
dicit cum Durando. Ignorantia que eſt cauſa actus:
aut eſt eoz que nec tenemur nec poſſum⁹ ſcire que ſz
inuincibilis: aut eoz que tenemur ⁊ poſſumus ſcire q̄
dicitur vincibilis. ꝑ̄ prima excuſat ſi ſit inuincibilis ſe-
cundum ſe ⁊ ſecundum cauſam / quod additur ꝑ̄pter
ebrium : vt ſupra dictum eſt qui nō in toto excuſatur.
¶ Ignorantia autem vincibilis aut eſt in vniuerſali
et dicitur ignorantia iuris: aut in particulari / et dici-
tur ignorantia facti. ꝑ̄ prima aut eſt directe affectata:
vt homo liberius peccet. ⁊ hec non excuſat ſed aggra-
uat. Aut non eſt directe affectata / ſed prouenit ex qua-
dam negligentia. et hec licet non excuſet ex toto ſe-
quens peccatum: tamen ip̄m alleuiat. ¶ Ignorantia
autem particularis ſeu facti excuſat vel non excuſat:
vt infra dicetur. Dicit ergo ꝑ̄ etrus de pal. ſuper ver-
ba Durandi ſic. Declaratio quam facit de ignorātia
cauſali vincibili bona videtur. Eſt autem addendum
ad id quod dixerunt ignorantia vincibilem ei⁹ / ad qđ
homo ſcire tenetur ⁊ poteſt. quia ſi non poſſet vel non
teneat excuſatur: vt miles mulier minor. ⁊ ſic de alijs
non tenētur ſcire iura hominum poſitiua nec pari ra-
tione qui vacant theologie ſacre ex ordinatione con-

firmata per papam. etiam decretiste decretales. et hu-
iusmodi. sed quicumque est doli capax tenetur scire ius na-
turale et diuinum quo ad communia. Hec *De.* Est igitur
ignorantia iuris eorum que quis scire tenetur / ut quod forni-
catio est peccatum mortale si quis nesciret et similia.
Dicitur ergo secundum *De.* Ignorantia vniuersalis. secun-
dum iuristas vero ignorantia iuris: et in idem redit. quia
ius hic vocatur regule vniuersales regentes vitam hu-
manam. Et hec ignorantia iuris variatur in diuersis:
dum vnus scire tenetur / ad quod alius scire non obligatur
de qua dicitur largus parte tertia capitulo. *xxiij.* et *xxiiij.*
Hec ignorantia iuris autem est directe affectata ut homo
liberius peccet. Et hec non excusat sed aggrauat. Aut
non est directe affectata: sed prouenit ex quadam negli-
gentia. et hec licet non excuset ex toto: tamen excusat a
tanto / et alleuiat peccatum. Exemplum primum de eo cui
dictat conscientia quod debet accedere ad non suam. quia noluit
intelligere ut bene ageret ne haberet conscientiam re-
trahentem. et propterea iniquitatem meditat⁹ est in cu-
bili suo scilicet conscientie. et astitit vie non bone. Tales
sunt de quibus *Job. xxi.* dicitur. Recede a nobis: scientiam
viarum tuarum nolumus / et talis peccat grauius. Exem-
plum. *ij.* de eo qui neglexit solum discere dei precepta quam
discere potuit / qui ad alienam non accederet: si id sciret
contra dei preceptum esse: talis peccat: sed minus quam prior
Ignorantia facti / ut loquuntur iuriste vel particularis / ut
loquitur philosophus: et etiam in idem redit. quia factus aliquis
vocat^r particulare determinatum per circumstantiam: quam con-
tingit etiam sapientem aliquando ignorare: et est particu-
larium circumstantiarum in actu. et in tali autem adhibetur
debita diligentia: et datur opera rei licite et hoc modo
excusat sicut fuit de Jacobo cognoscendo lyam quam

Secunda pars

Ep̄m. iij.

credidit esse suā. s. rachelem. Aut non est adhibita debita diligentia vel datur opa rei illicite: et hec nō oīno excusat. potest tñ plus v̄ minus alleuiare si nō fuerit directa affectata. Eñ si quis operam rei licite dedisset moderate: ignorantia sequēs culpā non haberet. et sic posset peccatus cōsequēs ex toto excusare/ vt patet in his qui per exercitiū spiritualiū operū in amentiam vertūtur. vt sanctus Thomas dicit. Ignorātia vero electionis mala est que puenit vel ex passione vel ex habitu ex quibus aliquis actu nō cōsiderat: quod tñ cōsiderare potest et debet. et hec ignorantia quodammodo affectus peccati cōsequitur vt quādo ex cōcupiscentia peccati quā voluntas nō reprimit absorbet iudiciū ratiōis in particulari operabili. sc̄dm q̄ dicit. vi. Eth̄i. q̄ delectatio corrūpit existimationē prudētie: sc̄dm quā ignorantia oīs malus dicitur ignorans. hec ignorantia nō excusat peccatus nec minuit. qz nō est causa peccati sed cōsequitur om̄e peccatū. De ignorantia etiam habes plura parte. iij. ca. xv. cōclusionē. ij. Ex p̄tactis oīb⁹ iā liquet q̄ tres solū ignorantie: videlicet inuincibilis iuris et facti pctm̄ excusant/ augēt vel dīminuūt. oīm̄q̄ predictoz̄ vna ratio talis est. Sicut se habet ignorantia ad causandū vel nō causandū/ minuandum vel augendū volūtariū sic se habet ad excusandus. Nam eo ip̄o aliquid iputatur ad meritū vel culpā. qz est volūtariū. et q̄tum est volūtariū tātum est imputandum Sed ignorantia se habet ad causandū volūtariū vel inuoluntariū et augendū ip̄m se minuendū modo quo dictū est. vt patuit per mēbra singula ergo rē. Sed diceret q̄s forte. In multis ignorantis inscius iam labo ro. quid igitur faciā vt eas euadā vel vt deus mihi nō imputet ad peccatū. nā delicta quis itelligit. Ideo cū

d. i.

Secunda pars

Epim. v.

psal. clamare habeo. ab occultis meis munda me dñe
et ab alienis parce seruo tuo. Respōdet petr⁹ de thar.
q̄ per veram cōtritionē deletur ignorantia/ inq̄tum
est peccatū quo ad reatū manet tñ ignorantia actu cu
ius ratio est. quia quando desinit esse voluntariū/ desi
nit esse peccatū non tamen desinit esse simpliciter. De
hoc tamen aliquid lucidius infra videbitur.

¶ Capitulū quintū applicat diuersos modos igno
randi ad questionem precedentem.

Per premissa respōdetur directe ad quesitū princi
pale vbi queritur vtruz cōscientia erronea semp
sic liget se habētem q̄ in nullam partem possit homo
licite declinare? Respondetur distinguendo de errore
cōscientie sicut et de ignorātia. quia aut est error impu
tabilis/ cuius ipse errans est causa vel occasio aut nō
est imputabilis sicut est error ignorantie vel circūstā
tie particularis qualis fuit in Jacob respectu Re. et
ita de similibus errorib⁹ nō imputabilibus. In talib⁹
itaq̄ cōscientia talis non ligat modo in titulo questio
nis pretacto. Nam per talē conscientiam homo non est
ligatus simpliciter/ sed solum secundum quid. potest
enim secundum vnā partem licite pcedere. Si autē
error sit imputabilis: tunc per talem cōscientiam ho
mo ligatus est simpliciter stante tali cōscientia. quia
nec secundum ipsam potest homo licite facere nec cō
tra ipsam. Cuius ratio est: quia vna sola conditio ma
la reddit actum simpliciter illicituz. sed in omni actu
qui est secundum talem conscientiam vel cōtra ipam
est aliqua conditio mala. Patet hoc de primo actu qui
est secundum eam. Actus enī qui est secundū cōscien
tiam erroneam vel est malus secundū se: vt cū aliquis
credit esse furandum vt detur pauperibus/ vel est ma

Secunda pars

Ep̄m. v.

lus. quia prohibitus / vel ratione precepti superueniē-
tis: vt cū precipitur alicui iurare / qui tamen nō iurat
eo q̄ credit iuramētum illicitum esse. Et ita in omni
actu qui secūdam conscientiam erroneam est: aliqua
est cōditio mala / vel de se. vel ex prohibitione. Hoc au-
tem non est intelligendum de conscientia errāte circa
indifferentia vel ea que sunt supererogationis vt cuz
aliquis se credit teneri ad leuandum festucam quo ad
primum. Vel ad viuendum caste quo ad secundū: cum
tamen ad neutrum teneatur. In talibus enim actus
qui est secundum conscientiam erroneam non est ma-
lus secundum se nec etiam prohibitus: ideo sequens
conscientiam talem erroneam non peccat. Generalis-
ter aut̄ faciens contra conscientiam peccat quando con-
scientia dictat aliquid tanq̄ debitū vt probatū est sus-
pra. iij. ca. Sed qñ dictat sibi solū vt licitum. vt q̄ for-
nicatio sit licita. tunc faciens cōtra eā nō peccat. Sed
cum dictat aliquid vt debitū tunc peccat. nā consci-
entia erronea in materia iputabili determinata p̄ phis-
bitionem vel preceptū ligat semp. qđ tamē intelligen-
dum est qñ dictat p̄cipiendo vel phibendo. nō autē cō-
sulēdo aut p̄mittēdo vt si p̄ heresim de errore charita-
tis ⁊ libertate spiritus dictet cōscia non esse negandū
illi qui per charitatē petit vsuz corporis tunc sic ligat
cōscia q̄ qđcqd faciat peccat. Unde etiā leuās festucam
credens cōtra p̄ceptuz dei agere peccat grauius con-
tēpnendo. Ault enim agere contra p̄ceptū diuinū sub
quo cōsciētia cōprehēdit aliquid vt inclusum. Et licet
illud vere non sit inclusum sub precepto tamē iste ve-
re quo ad mentē est cōtemp̄tor precepti q̄ credit oppo-
situm eius quod vult facere esse preceptum. imo dicit
sanctus Tho. distin. xxxix. in secūdo scripto . Si ratio

60

o ij

Secunda pars

Ep̄m. vi.

dictat aliquid directe cadere sub precepto tūc peccat mortaliter omittendo illud quod conscientia dictat: etiam si sit veniale de se vel indifferens.

¶ Capitulum sextum mouet plura dubia de ligamentis conscientie et soluit.

Quæ circa prefatam materiã erronee ꝑscie sūt adhuc tria dubia soluenda. ¶ Primum quis plus peccet Ille qui facit contra ꝑscientiã erroneã: an ille q̄ sequitur ip̄am? Respōdet durandus. di. xxxix. vbi supra. Dicendum inquit q̄ hoc nō potest vno sermone determinari. Sed ꝑsiderandū qualiter est illicitū illud qđ conscientia erronea dictat esse faciendū. qz qñq̄ est illicitū vt peccatū veniale sicut qñ cōscia dictat esse mentien- dū ꝑpter vitã innocentia saluandã. qñq̄ vero vt mortale: sicut qñ quis credit esse furandū malis diuitib⁹ / vt detur bonis pauperib⁹. Ex pte etiã ꝑscie cōsideran- dum est qđ ip̄a dictat faciendum: qz qñq̄ dictat aliqd faciendū tanq̄ ex precepto. puta q̄ non mentiens ꝑpter vitam alterius saluandã reus est homicidij. qñq̄ vero dictat aliqd esse faciendū: vt opus misericordie solū. puta q̄ furtū cōmittēs bene faciat: vt det paupe- ribus / ⁊ sic sit misericors. In primo casu sequēs ꝑsciē- tiam erroneã peccat solū venialiter: sed faciēs contra ip̄am peccat mortaliter. In secūdo autem ecōtrario. Si autē sit aliquid ex precepto faciendū vel omitten- dum. ⁊ ꝑscia dictet oppositū tanq̄ cadēs sub precepto tunc cōparandū est preceptū precepto / et secundū hoc vidēdum. Verbi gratia. Si mulier errante cōscientia credat q̄ licitū sit mechari: vt saluet sui viri vitam / alioquin rea est homicidij. plus peccat exponendo se vel virū morti / q̄ mechando. qz maius est nō occides. Simili modo est in oībus alijs iudicandū. Cum enim

utrobique est preceptum tunc comparanda sunt illa adin-
 uicem: ut scdm illa iudicet de prepond erando. Si eni
 mulier credat se teneri ex precepto. Non occides ad
 mechandu p vita viri aliter putans se fore rea homi-
 cidij: plus peccat no mechando q mechando. Et cōtra
 si putat se occidendā ne violetur: plus peccat seipam
 occidendo scdm conscientia q mechando cōtra eam.
 ¶ Dubitatur scdo an dictamen cōscientie pl' obliget
 q preceptū prelati? Respondet Tho. in. ij. q sic. quia
 cōsciētia nō obligat virtute ppria: sed virtute pcepti
 diuini. Consciētia eni nō dictat aliquid faciendū hac
 ratione: quia sibi videat. sed hac ratione: qz a deo pre-
 ceptū est. vnde per accidēs ex virtute diuini precepti
 obligat inq̄tum dictat hoc vt preceptū a deo. Et ideo
 dictamen cōsciētie plus obligat q pceptū prelati: si-
 cut et preceptū diuinū in cuius virtute ligat sicut pa-
 tet in exēplo. Si pceptū regis non pueniret ad popu-
 lum nisi mediante aliquo p̄cipe. si princeps diceret
 hoc est preceptū a rege q̄uis non esset verū/dictū suū
 obligaret vt pceptū regis: ita q contēptores penam
 incurrerēt. ¶ Dubitat tertio quot modis posset quis
 perplexus esse in cōsciētia? Respōdetur in genere hoc
 scitur: sed in specie quasi ifinitis modis fit. Unde fm
 Antisiodoren. in summa sua triplex est pplexitas sci-
 licet perplexitas intelligētie sacre scripture. ¶ Perple-
 xitas intellectiua faciēdoz: ⁊ est pplexitas ineuitabi-
 litatis peccādi. ¶ Prima et secūda reperiunt in sanctis
 ad q̄b significandū apud Isa. ponit quinto loco onus
 egypti. ¶ Postq̄ eni homo excutit a se onus babilonis
 id est amorē hui' mūdi: a quo p̄mū exonerare se habz.
 Scdo loco se excutit ab onere philistūm: id est demo-
 nū tēptationib'. Et post hoc excutit se tertio loco ab

onere Moab id est ab onere secularis scientie: vt dice
re possit cum apostolus. Non q̄ sufficētes simus ali
quid cogitare a nobis quasi ex nobis: sed omnis suffi
cientia nostra a deo est. Et post hec onus carnalis dile
ctionis siue prudentiam carnis que dicitur onus dac
mascia se excutit. Item vltimo restat onus egypti q̄
quilibz sanctus habere potest. Hec sunt tenebre igno
rantie quibus premuntur sancti: sed non opprimun
tur. Et ita patet q̄ sancti habent perplexitatem pri
mam et secundam. Prima autem perplexitas solui
tur per distinctionem multiplicatis: siue amphibos
loyce et equiuocationis/ vel per distinctionem tempo
rum/ vel quod simpliciter dicitur secūdu quid intelli
gi debeat. Secunda pplexitas soluitur vno modo sci
licet per spiritū sanctum. Unde. i. Johan. ij. Vos vn
ctionem habetis a sancto. glo. spiritu. ⁊ noscitis omnia
scilicet ad salutem necessaria. Et iterum ibidem. Hoc
scribo vobis de his qui seducunt vos/ et vos vnctionē
quam accepistis a deo maneat in vobis. et non necesse
habetis vt aliquis doceat vos sed sicut vnctio ei⁹ do
cet vos de omnibus. et verum est/ et non est mēdaciū
vbi secūdu glo. vnctio est charitas / sanctus q̄ hanc
dat est spiritus sanctus. Et fiet sic. vt docente vos inte
rius spiritus sancto: non indigeatis extrinsecus homi
num institutis doceri. Et iterum ibidem di. glo. Ne
mo docenti homini tribuat q̄ ex ore docentis intelli
git: quia nisi intus sit qui doceat lingua doctoris exte
rius in vanum laborat. Nec tamen doctor taceat: sed
quod potest agat. Idem ex intentione tradit Grego.
In omeḷ et Augustinus libro de magistro docet quod
qz nihil itelligitur nec etiam intellectus agētis lumi
ne illustratur: q̄ intellectus imediate a deo illuminat

Secunda pars

Ep̄m. vi.

Idcirco vnus est magister noster christ⁹ eterna sapien-
tia. Et notandū q̄ in potestate n̄ra est habere vnctio-
nem p̄fatam. An̄ Ilyco. de ly. sup̄ prefato textu. s. ma-
neat in vobis. Dicit in potestate hoīs est gratiaz bap-
tismi obseruare. De qua premisit. vnctionē habetis a
sancto. s. spiritu ⁊ noscitis oīa: scz ad salutē necessaria.
Si enī natura non deficit in necessarijs: multo minus
auctor nature. An̄ si hereticus veniat ad corrūpendū
fidē in simplici fideli q̄ se cōuertit ad deuz orandū: pro
vnctione ei non deficiet quin eū dirigat per se / vel per
aliū: sc̄dm ea que pertinent ad salutē sc̄dm suū statū.
Illud autē habere dicimur qd̄ est in nostra potestate
habēdi quod autē dicit nō necesse habetis: vt aliquis
doceat vos. s. homo non est intelligēdum q̄ simplices
fideles contēpnere debeant doctrinā superiorum / vel
etiam eam negligere cum eam possint habere. Sed
quid fieret si humana doctrina deficeret: tunc enim
deus suppleret. Unde frequenter reperiuntur aliqui
simplices nutriti in campis clarius videntes in his
que sunt ad salutem necessaria: q̄ illi qui quasi quoti-
die audiunt sermones in ciuitatibus magnis. Cōclu-
dit autem. ⁊ verum est / ⁊ non est mendacium: quia ab
eo q̄ est regula veritatis non potest p̄cedere nisi verū
Ihec Ilycol. ¶ Tertia perplexitas soluitur per depōsi-
tionē erronee conscientie de qua videbitur parte ter-
tia p̄ totuz. Ideo nullus potest esse. ij. modo vel tertio
mō p̄plex⁹ adeo: q̄ sit simpliciter p̄plexus. alias talis
nō libere nec volūtariē peccaret quod nunq̄ fit. quia
om̄e pctm̄ fm̄ August. est adeo voluntariū / quod nisi
aliqua lter sit volūtariū nō est peccatū. Si autē alicui
appareat q̄ peccet siue faciat siue dimittat: apparen-
tia est nō veritas. qz si scientiā haberet / ⁊ nō ignoratiā
o iij

videret viam sine pctō faciēdi vel dimittēdi: vt patet
in exēplo sequēti. Potest tamen aliquis esse pplexus
scdm quid: scz scdm erroneā cōscientiā / qua deposita
erit liberatus. Exēplū de eo cui dicitur cōsciētia q for-
nicari debeat: alias reus erit mortis proprie persone
errat talis cōscientiat? .z interim q talē habet cōsciē-
tiam est perplexus scdm qd. quia siue fornicetur siue
nō: peccat. quia si facit cōmittit peccatū fornicationis
si non facit: cōmittit ex intentione seu cōscientia pec-
catū ppriū homicidij. z sic scdm quid nō est perplexus
Igitur deponat cōscientiā: z tunc fornicando non pec-
cat. Iste tamen cui apparet q cōscientiam non possit
deponere. et scdm quid perplexus est inter duo vicia:
illud plus eligat viciū vel potius min? timeat incur-
rere: qd in se min? peccatū extat. sicut in exemplo de
eo patz qui in turri captiuus est / et sine corporis peri-
culo euadere nullo modo pōt. eligit locū vbi cadendo
deorsum min? ledat. De hoc est etiā regula vniuersa-
lis theologorū hec. In nullo casu est aliquis pplexus
inter duo peccata qn ei pateat exitus absq nouo pec-
cato. nam si iurauit quispiam se occisurū petrū inno-
centē et nō occidat eū: ipse nō peccauit nouiter / sz iam
peccauit iurando. Si aut cōsciētia dicitur sibi erronea
q petr? innocēs est statī occidend? ab eo dimittat hāc
p̄sciam z liberat? est. Si aut postremo icidāt duo p̄ce-
pta incōpossibilia ex culpa sua tūc agat illud qd de se
est magis obligatorium z a nouo pctō immunis existet.
¶ Capitulum septimum tractatus secundi assignat
quinq causas erronee conscientie.

Uiso quid sit erronea conscientia qui vulnus ma-
gnum est anime nunc vt medela adhiberi possit
radicitus videndum est de causis erronee conscientie

Secunda pars

Epist. vij.

Abi sciendum q̄ ex quinque oritur sc̄z ex discendi negli-
gentia: ex querendi erubescencia: ex superbie pertina-
cia: ex affectu maliuolentia: et ex alioꝝ viciorum gra-
uium fetulentia. ¶ Primo inq̄ oritur ex discendi ne-
gligentia. Unde Isa. iij. Propterea captiuus ductus
est populus meus: quia non habuit sciētiam. tenetur
enī quilibet christianus scire aut adiscere ea que sunt
credenda vt symbolum apostolorum: et que sunt appe-
tenda et speranda vt orationem dominicam. In qua
continetur quicquid est ordinate petendum et speran-
dum: et ea que sunt facienda et dimittenda per dile-
ctionem dei et proximi contenta in decem preceptis
que sunt regule omniū. dicente veritate Matth. xix.
Si vis ad vitam ingredi: serua mādata. Ea que sunt
ecclesie cōmuniter vulgata precepta vt de precipuis
festiuitatibus de necessitate cōfitendi et eucharistiam
sumēdi/atq̄ de quibusdam alijs sacramentis ecclesie
venerabiliter percipiendis tenentur scire oēs homi-
nes. Tenētur insuper scire singuli homines: vt dicit
sanctus Thomas. i. ij. q. lxx. ea que ad eorum statum
sunt pertinentia vel officium: vt religiosus: ea que ad
suam religionē p̄rtinent episcopus/iudex/scabinus/
consiliarius/artifex: et sic de alijs que ad eorum offi-
cium pertinent. Similiter tenētur scire ea sine quorū
scientia non potest aliquis debitum actum exercere.
Et sicut turpe est mechanico p̄mouelle artē dicere q̄n
debet eam exercere: sic turpi⁹ est cuilibet in officio li-
cito existēti/si nescit ea que sunt officij sui exercere vt
iunctis matrimonio electis ad officia et similib⁹. Nā
qui ignorat ignorabitur. i. Corin. xiiij. Et fatuis vir-
ginibus dicitur Matth. xv. Amen dico vobis nescio
vos et clausa est ianua. ¶ Secūdo oritur erronea con-

scientia ex querendi erubescencia. puta cum quis ha-
bere potest quos in dubijs cōsulat / vel in arduis ⁊ eru-
bescit querere. tales enim veram prudentiam quē idē
est cum discretione et ab erronea conscientia sola scit
liberare nunq̄ attingēt : imo demonis temptationis
interim succūbent vt diffuse pbat Cassianus colla. ij.
Moy si exemplis primi abbatis Serapionis qui iuue-
nis existens seruiendo abbati theone per demonis tē-
ptationem tādū in furti panis conscientia durissima
detentus est: quousq̄ peccatum coram senibus agno-
uit. Deinde exemplis scripture idem patz. Primo de
Samuele iuvene a deo electo. primi reg. iij. Quā de⁹
pater suo colloquio noluit illustrare nisi semel: et ite-
rum ab hely seniore sacerdote doceretur. Sic vas ele-
ctionis iam conuersum deus per semetip̄m statim in-
struere noluit. sed ait ei act. ix. Surge ⁊ ingredere ciui-
tatem et ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Sic
etiam idem Paulus propter hoc solum ascendit ihe-
rosolimam vt euangeliū quod p̄ miracula plura gen-
tibus predicauerat priuata ac domestica examinatio-
ne cōferret ⁊ cum apostolis. Contuli inquit ad Gal. ij.
cum illis euangeliū qd̄ predico inter gentes ne forte
in vacuū currerē aut cucurrissem. Ideo cludit Cassi.
ex verbis Moy si abbatis. Quis igit̄ tam presumptor
et cecus est qui se audeat suo iudicio et discretioni cō-
mittere cum vas electionis indignū se coapostolorū
suorū collatione testetur. Unde manifestissime cōpro-
batur nec a domino viam quidē perfectiōis quēpiam
promereri qui habēs vnde valeat erudiri doctrinam
seniorū vel instituta contēpserit paruipendens illud
eloquium quod oportet diligentissime custodiri. Inter-
roga patrem tuum et annuntiabit tibi: seniores tuos

Secunda pars

Ep̄m. vii.

et dicent tibi. Deutro. xxxij. Et iterum dicit Cassi. ibi dem. Non valebit ignorantiam eius callidus hostis illudere qui vniuersas cogitationes in corde nascētes pernicioſa verecundia nescit obtegere: sed eas maturo examine seniorū vel reprobat vel admittit. ¶ Tercio oritur consciētia erronea ex superbie ptinacia: vt quando quis non humiliat intellectum suum vt scilicet melioribus et sapientioribus se velit credere. Contra quod apostolus. ij. Corin. x. Captiuantes omnem intellectum in obsequiū christi: hoc est dicere vt exponit Alri. de argen. in compēdio tho. q̄ quilibet in credendis plus debet consentire fidei q̄ sibi. et in agendis pl⁹ debet alijs credere q̄ sibi: vt patebit parte tertia capitulo. xvi. Ideo Cassianus vbi supra dicit. Vera discretio non nisi vera humilitate acquiritur. Culus humilitatis non fecte hec erit prima probatio si vniuersa non solum que agenda sunt. sed etiam que cogitantur seniorum reseruentur examini: vt nihil suo quis iudicio credens illorum per omnia diffinitionibus acquiescat: et quid bonum vel malum debeat iudicare eorum traditione cognoscat. Que institutio non solum per veram discretionis viam iuuenem tramite recto docebit incedere: verum etiam a cunctis fraudibus inimici et insidijs seruabit illesum. Nullatenus enim decipi poterit: quisquis non suo iudicio / sed maiorum viuuit exemplo. ¶ Quarto oritur ex affectus maliuolentia cū scilicet quis aliquam passionem sequitur: quia talis impedit animum / ne possit cernere verum. quod non solum verum est de ira: sed de omni alia passione. puta odio / timore / delectatione / tristitia / spe / vel desperatione / ira / fuga / et prosecutione / dolore ⁊ gaudio quando tales passiones

non refrenatur ratione quas philosophus. ij. ethi. po-
nit. Unde beat' Augu. in. ix. deci. d. dicit q' passiones
aie qdam vocant morbos vel pturbationes aie: et de
duobus malis iudicibus et sacerdotibus dicit Dani-
xiij. Auertunt sensum suu. glo. a recto scz auerterunt
oculos suos ne viderent celu. glo. id est celestia non co-
gitarent. Et seqtur. Neq' recordarentur iudicioru iu-
storu. Glo. siue dei / siue honestatis / siue nature q' oib'
ad bonum insita sunt. Causa subinfertur de passione.
Erant eni ambo vulnerati amore eius scilz Susanne
Et postea ait vni eoz ipm condenando Daniel. Spe-
cies decepit te: et concupiscentia peruertit cor tuum.
¶ Quinto oritur ex vicioz alioz grauuz fetulentia.
Nam habit' et dispositiones vicioz intellectu cecant:
sic vt lumē vere intelligentie vix habere possit. et si ha-
bet habitus vicioz adeo debilitant voluntate hois et
affectu vt sibi mundus sapiat: no celestia / terrena et non
diuina. Unde de malis in inferno positis dicitur tarde
de vita p'senti penitetibus. sapiē. v. Errauimus a via
veritatis et iusticie lumē no luxit nobis et sol intelligē-
tie no est ortus nobis. lassati sum' in via iniquitatis et
p'ditionis / et ambulauim' vias difficiles: via autē dñi
ignorauim'. Idcirco etiā Thobie. ij. Aitia fm glosaz
significantur p stercoza calida hyrūdinis q' cecauerūt
Thobiā. Mido inqt glo. hyrūdinis supposit' dormit
qui leuitati lasciuie ac superbie se incautus subiicit.
¶ Capitulū. viij. dat remedia ne quis in ignorantia
dānetur. Et sunt quattuor p que qs facit qd in se est.
De medicamine preterea erronee conscientie ne-
cessariū est videre. Habet autē ignorantia vinci-
bilis iuris et facti: q' est origo erronee conscientie / duo
in se mala. Anū est reatus seu culpa. aliud est defect'

Secunda pars

Epist. viij.

scientie debite inesse qua sciētia ignorans caret. Primum tollitur pverā contritionē. Secundum tollit aut nō imputatur per diligētiam debitā faciendo quōd in se est. Exiguntur autē ad diligētiam debitam cōtra ignorantiam talē ⁊ ad faciendū quod in se est quattuor aut quinqs s̄m Criso. videlicet inquisitio diligens scripturarum. requisitio humilis in scripturis sacris litteratorū. operatio bonorū per cautelam grauiū viciorū: ⁊ inuocatio per orationes dei ⁊ sanctorū. Quintum pōt addi quod est causa p̄cedentiū: videlicet ardens desiderium pprie beatitudinis ⁊ fuga dānationis ppetue. Eū Criso. sup Matth. omel. xxxix. ista tangens dicit. Si velles scripturarū ingredi veritatem nūc peteres orationib⁹: nunc quererēs in scripturis: nūc pulsares bonis operib⁹: nūc iterrogares sacerdotes: nūc istos ⁊ nūc illos: sed ista nō fiunt. quia verbo dei nō creditur: nec promissio beatitudinis desideratur: nec condēnationis iudiciū formidatur. Eadē quattuor tangit ⁊ declarat bonauentu. super. 3. in materia de fide. ¶ Primum inq̄t est diligēs inquisitio scripturarū saltuariū scilicet homini: que fieri debet per attentam verbi dei auditionē. Unde psal. Tempus faciēdi dñe dissipa. le. Ideo dile. man. tu. super au. et tho. propterea ⁊c. Debet enī fieri per librorū sacre scripture si quis nouerit legē attentam inspectionē: quia psal. Tunc nō cōfundar cū perspexero ⁊c. Unde beatus vir predicatur per psalmistā qui in lege ei⁹ meditat⁹ die ⁊c. qui erit sicut lignū quōd fructū dabit in tēpore suo: ⁊ etiam fit per cordialē auditoris de scriptura sacra meditationem. Talibus enī insistendū est presertim dieb⁹ festiuis p que sabbatū multū sanctificatur. ¶ Secundum est requisitio humilis in scripturis sacris litteratorū quod fieri

solet per conuersationem cum bonis hominibus. An
de in psal. dicitur. Cum sancto sanctus eris &c. per cre
bram colloctionem moralium bonorum: quia sicut
secundum apostolum prime ad Cor. quinto. Corrum
punt bonos mores colloquia praua. ita ediuerso secun
dum psal. declaratio sermo. tu. illumi. &c. et per humi
lem questionem sapientiorum. exemplo iesu qui duos
denis in medio doctorum interrogabat & audiebat il
los: et subditus erat illis scilicet parentibus Luce. ij.
Que optum valeant dictu est parte ista. ca. vij. ¶ Ter
tium est operatio bonorum per cautelam grauius vis
ciorum. vt scz homo sibi caueat a grauibz peccatis.
et si in aliquod ceciderit no diu in eo permaneat quia
secundum beatum Grego. deus sepe per noua pecca
ta punit priora. et propter vitia grauia sinit peccatores
in ignoratiam ruere. et in peccata alia. Unde psal. Ap
pone iniquitatem super iniqui. eorum &c. Et sic secun
dum glo. august. super cecidit ignis et no viderunt so
lem. Sic etiam secundum apostolum ro. i. propter pec
cata phariseorum tradidit eos deus in passionem igno
minie. et obscuratum est insipiens cor eorum. Quin
imo secundum beatum Greg. super ezech. Contenti
qui no vult penitere ponit deus offendiculum / vt gra
uius impingat. ¶ Quartum est inuocatio per oratio
nes dei / & sanctorum quatinus deus velit hominem illu
minare vt necessaria ad salutem intelligat. & vt igno
rantia sua non permaneat. exemplo psalmiste qui ait.
Delicta quis intelligit. et statim orare incipit pro ins
tellectu eorum dicens. Ab occultis meis munda me do
mine et a alienis parce furo tuo. An glo. sup Matth.
viij. Christus mode rogatus modo vltro curat / osten
dens se contra viciozum passionem semper annuere si

Secunda pars

Epist. viij

delium precibus et ea nonnunquam que ipsi non intelligunt/ vel intelligenda dare vel pie petentibus etiam non intellecta dimittere. Quicumque igitur in predictis quatuor diligentiam fecerit. videtur secundum Crisostomum et Bonaventuram fecere quod in se est et peccatorum remissionem consequi potest. etiam occultorum quibus etiam per multa alia peccata dimittantur. Unde Origenes super leuiticum. ii. dicit. Aliquid melius fere agebat cum antiquis. quibus diuersis sacrificiis venia prestabatur. apud nos vna tantum venia peccatorum per baptismi lauacrum nulla potest peccati misericordia. Decet enim districtioris discipline esse christianum pro quo christus mortuus est boues hyrci et oues iugulabatur et aues et similia oleo conspergebatur. pro te dei filius iugulatus est. Et iterum si te peccare delectat non tamen desperes. Audisti quanta in lege sacrificia pro peccatis. Audite quanta sunt remissiones in euangelio. Prima est in baptismo. Secunda in martyrio. Tertia per elemosinam. Unde date quod habetis et omnia munda sunt vobis Luce. xv. Quarta quia fratribus remittimus Matth. vi. Si remiseritis fratribus ex corde: et vobis remittet pater peccata vestra. Quinta quia conuertimus peccatorem ab errore vie sue. secundum illud Iacob tertio. Qui conuerti fecerit peccatorem ab errore vie sue etc. Sexta per abundantiam charitatis. Unde Luce septimo. Dimittuntur ei peccata multa: quia dilexit multum. Et alibi prima Petri quarto. Caritas operit multitudinem peccatorum. Septima per penitentiam duram et laboriosam: cum peccator lauat lachrymis lectum suum: et fiunt ei panes lachryme die ac nocte: nec erubescit sacerdoti domini peccatum suum confiteri et medicinam querere secundum illum qui ait. Dixi confitebor

aduersum me iniusti. me. domio: et tu remisisti impietatem. et. Hinc Jacobi ultimo. Si quis infirmatur vocet presbyteros ecclesie. Tu ergo cum venisti ad gratias baptismi vitulum obtulisti. quia in morte christi baptisaris. Ro. vi. Cum ad martyrium duceris obtulisti. quia auctorem peccati dyabolum iugulasti. Cum elemosinam feceris et erga indigentes misericordie affectum impederis sacrum altare hedis pinguibus honorasti. Si fratri tuo ex corde dimiseris et iracundie timorem deposueris mittem et simplicem animum habueris arietem vel agnum sacrificasti. Si diuinis lectionibus instructus meditando ut columba et in lege domini vigilando conuerteris peccatorem ab errore vie sue et ad simplicitatem colube reuocaueris et sanctis adiungendo societatem turturis feceris imitari per turturum aut duos pullos colubarum obtulisti. Si autem proximum tuum non tantum sicut teipsum dilexeris: sed sicut christus qui ait. Maiorem charitatem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis: panes azimos similiticeos/ charitatis oleo subactos sine fermento malicie et nequicie: sed in azimis sinceritatis/ et veritatis deo obtulisse cognosce. Sed si in amaritudine fletus fueris si carnem tuam maceraueris. et multa abstinentia arefece ris/ ut dicas. sicut in frixorio confixa sunt ossa mea in sacrificio. Similem a sartagine vel a craticula obtulisti. Hoc modo verius et perfectius sacrificia offeres: que iam secundum legem non potest offerre israel. Hec Origenes. ¶ Capitulum nonum ostendit tres differentias esse hominum malam conscientiam habentium et quomodo facere possunt quod in se est.

Terum quia perfecta puncta Criso. bene videri potest quis quid facere debeat quantum in se est catholicus in conscientia erronea manens. Hic modo

opus est videre etiam quid necessarium sit facere vni
cuique siue sit fidelis: siue sit infidelis vt erronea exeat
conscientia / per facere quod in se est. Est enim generalis
theologie regula: vt inquit. Cancell. tractatu de regu-
lis moralibus. qd culpabilis ignoratia iuris diuini non
cadit in facientem illud quod in se est. quoniam spiri-
tus sanctus tale hominem de necessarijs ad salutem que vi-
res suas excedunt docere immediate paratus est. Et igitur
sciatur qd scit facere quod in se est: qd idem ostensum sit
supra ca. iij. et iij. Hic tamen aduertendum est qd tria
sunt genera hominum. Quidam sunt habentes vsum ra-
tionis / sed nondum fideles. Alij sunt qd sunt aut fuerunt
fideles in peccato mortali existentes tunc vt heretici.
Alij sunt fideles iam penitentes: et tamen suam erroneam con-
scientiam non agnoscetes. et oes isti possunt ab erronea con-
scientia liberari: dummodo faciant qd in se est. ¶ Primi
igitur vt alex. de hallis dicit in summa tria debent fa-
cere: videlicet deum qui nos genuit agnoscere. qd nihil
boni a se habent. sed a deo principaliter credere / et a deo
sibi bona dari: et mala amoueri petere. Quod sic decla-
rat. Nam in quolibet homine est recta ratio. et hec certi-
tudo boni est notio indita a creatore: qua quelibet anima
potest cognoscere suum principium. s. deum. de qua no-
ticia in psal. dicitur. Scitote quonia ipse est deus: ipse fe-
cit nos etc. Per hoc enim qd quilibet homo naturaliter scit
se semp non fuisse / sed se factum esse: ita sit se habere prin-
cipium. et scit qd ab illo principio habet quicquid ha-
bet. et totum bonum quod habet et non a se: et scit qd ab illo
debet petere bonum / et qd per illum debet repleri oes defe-
ctus sui. Si ergo secundum istam noticiam operetur homo
suo arbitrio currendo ad illum quem scit suum principium esse
ecce primum. et quem scit esse orandum sibi / vt se suppleat

defectus suos ⁊ bona tribuat / ecce. iij. et petit ab eo lumen cognitionis fidei et boni: vt detur ei / ecce. iij. Si enim illa nō facit q̄s tūc iuxta illud. i. **L**oz. xiiij. Ignorans ignorabit. Si autē facit: facit q̄d in se est. et hoc veruz est generaliter de quolibet hoīe. ¶ De secundis autē q̄ sunt fideles. sed in pctō mortali tales p̄ter premissas etiā tria debent bene facere scz auertere voluntatē a peccato. iusticiam dei pōderare quā infligit pro peccato ⁊ misericordiā dei quam impēdit penitētibus. In talib⁹ enī de sc̄do genere plus est vel facilius accipere lumen veritatis. qz tales habent fidē informē. s. sine charitate. Fides autē radiat ad duo. s. ad diuinam iusticiā dānantem reprobos: ⁊ ad diuinā misericordiam saluātem electos. Hec enī bene cognoscit per fidē. Si ergo auertat suū arbitrium ab actu peccati / ⁊ dirigat ex lumine fidei in iusticiā dānantem reprobos: ⁊ in diuinam misericordiā saluantē iustos: ex p̄mo causabit timor in eo: ⁊ ex sc̄do spes. et hoc est facere q̄d in se est. Cui concordat sanctus **T**ho. in. iij. di. xvij. de iustificatione impij. q. ij. di. In ip̄a voluntate est appropinquare deo per affectū desiderij / et ordinari ad gratiā per remotionē impedimētī. quod quidē impedimētuz est peccatū. ⁊ ideo per displicentiā peccati / et affectum ad deuz se aliquis ad gratiam p̄parat. Et quando hec duo q̄s efficaciter facit / dicit̄ facere quod in se est ⁊ per hoc gratiam recipit. De primo istoz dicitur **J**aco. iij. Appropinquate deo / et appropinquabit vobis. De secūdo apoca. iij. Ecce sto ad hostiū / ⁊ pulso. si q̄s audierit vocē meā: ⁊ aperuerit ianuā: ad illū introibo / et cenabo cū illo: ⁊ ille mecuz. Hec **T**ho. ¶ De tertijs vero qui laborant in errore vident̄ facere q̄d in se est / vt illuminentur si fuerit ea que ponūtur supra ca. iij. ⁊ par-

Secunda pars

Ep̄m. ix.

te. iij. ca. xxiij. Sed fortassis quereret homo timore
conscientie. Cum omnes sacre pagine doctores dicāt
q̄ homini faciēti quod in se est: etiā si est infidelis aut
credens peccator: datur lumen gratie. nunq̄ de⁹ tali
dat gratiā infallibiliter ⁊ necessario? Respondet ibidē
q̄ sic. Nam q̄uis deus cogi nō possit: tñ ita imutabili-
ter se habet diuina bonitas ad domū gratie omni vo-
lenti recipere faciendo / scilicet quod in se est q̄ deus
dat ei gratiaz: ⁊ etiam necessario. i. imutabiliter sicut
sol imutabiliter dat lumen suum omni volenti susci-
pere. s. dispositio ad hoc ⁊ se habēti in recta dispositio-
ne ad solē. Ex quo patet laus voluntatis diuine q̄ nō
potest se negare volenti gratiā suam recipere facien-
do q̄ in se est. Propter q̄ etiā Augusti. dicit. Sicut
vituperiū humane voluntatis est q̄ nō vult recipere:
ita laus diuine rationis est q̄ non potest seipsam ne-
gare. Cauendum tamen: vt dicit Bern. li. de gratia et
li. ar. Ne ea que intra nos accidere sentim⁹. aut volū-
tati anime tribuas que infirma est / aut diuine necessi-
tati / sic scz q̄ deus cogatur. quia non coacte: sed libe-
re dat ex sua bonitate. Et aiaduertenda est iterū diuī-
na bonitas. nā si per impossibile deus nō daret facienti
quod in se est gratiā nō faceret tali iūriam. sicut nec
luto fieret iniuria / si de eo faceret figulus vas in con-
tumeliam: nō in honorē. qz faceret scdm exigentiam ⁊
naturā sue materie. teste Hier. xvij. Ecce sicut lutū
in manu figuli: sic vos in manu mea. Et ysa. lrvij. Et
nunc do. pater noster es tu / nos vero lutū. et tu factor
noster ⁊ opera manuum tuarū omnes nos. Unde nos
sumus materia ip̄ius. sed sic est q̄ tota massa generis
humani corrupta est per originale peccatum et pro-
pter hoc si deus faceret ex homine vas in cōtumeliā:

e ij

et nō in suū honorē imprimēdo formā nobilem que est
gratia faceret scōm exigentiā materie. quia ordinata
est massa generis humani per peccatū in contumeliā.
et propter hoc si ita faceret: nō faceret iniuriam / sicut
videē facere in pueris ab originali pctō per sacramen-
tum non purgatis. Quod ergo deus in hoīe facienti
quod in se est imprimat formam nobilem que est gratia
hoc ē sola libertate sua / et nō ex aliquo qđ debeat ho-
mini faciēti quod in se est. qz homo faciens qđ in se est
adhuc est indignus ad sumptionē gratie / imo nullus
peccator potest se sufficienter disponere ad gratiā nisi
deus ipm disponat. Tum quia vt dictū est qđ est in pec-
cato mortali. indignus est suscipere gratiā. Tum qz ta-
le peccatū remouet lumē diuine gratie. sicut fenestra
clausa ne illuminetur domus. sed si facit homo quod
in se est consequit̄ dispositionē diuini adiutorij. Unde
in priori exēplo fenestra debet cōparari actui volunta-
tis / cuius est cōsentire vel dissentire / ⁊ tenebra cōpara-
tur peccato. Unde sicut in potestate hoīs non est qđ re-
moueat tenebrā a domo nisi aperiat prohibēs lucem
scz fenestrā / ⁊ lux illa remouet tenebrā. Ita in potesta-
te hoīs non est vt remoueat peccatum a seipō. Sed si
remoueat actum suum voluntariuz scz dissensum ad
bonum ⁊ cōsensum ad malum tunc remouet illud qđ
est prohibens gratiā / sicut fenestra prohibet lucem et
tunc intrat gratia in christianum / et ita diuino adiu-
torio remouetur ab eo tenebra. remouet igitur liber
arbitriū dissensum ad bonū vt consentiat parate gras-
tie. et hoc est quod dicit beatus Bern. Gratie solū, co-
operari dicitur liberum arbitrium dum consentit.
¶ Capitulo. x. probatur multis rationibus qđ facienti
quod in se est datur omnino gratia.

Secunda pars

Epim. r.

Quod autem deus facienti quod in se est infallibiliter dat gratiam: patet multis rationibus. ¶ Primo enim dicit ap[osto]l[us]. iij. thi. iij. deus semetip[su]s negare non potest. Super quo beatus Augustinus. Cum sit iustus non potest negare suam iusticiam: ergo cum sit bonus et misericors non potest negare suam bonitatem et misericordiam. quia pronior est ad largiendum de misericordia et pietate quam ad puniendum de iusticia. Sicut ergo non potest suam iusticiam negare facientibus malum: multo magis non potest suam misericordiam et bonitatem ab his negare qui requirunt eam. Sed qui facit quod in se est requirit bonitatem eius et misericordiam: ergo deus non potest ei negare qui facit quod in se est suam bonitatem et misericordiam. dat ergo ei hoc est infundit gratiam. Cum apostolo concordat scriptura eccle. vi. di. Cogitatum habe in preceptis dei et in mandatis illius maxime assiduis esto: et ipse dabit tibi cor bonum et concupiscentia sapientie dabitur tibi. ¶ Secundo sic. Nam dicit Augustinus. sup. i. Ro. v. Iustificati ex fide pacem habeamus. deus recipit confugientes ad se: aliter in eo esset iniquitas. sed impossibile est quod in eo sit iniquitas: igitur impossibile est quod non suscipiat confugientes ad se: sed faciens quod in se est confugit ad ipsum. ergo necesse est quod ipsum recipiat: sed ipsum recipere fit per susceptionem gratie: ideo ut prius. ¶ Tertio apoc. iij. Christus dicit. Si quis apparuerit mihi intrabo et cenabo cum illo: hoc est delectabor. Et Isa. i. dominus ait. Convertimini ad me et ego convertar ad vos. Ex quibus sic arguitur. Impossibile est summam veritatem mentiri: sed necesse habet verum dicere et implere. sed dicit convertenti ad ipsum quod convertat se et quod ad ipsum aperientem intrabit. Cum ergo faciens quod in se est convertatur ad veritatem primam: et ei aperiat ut intret: necessaria est iij

rio sequitur q̄ talem ad gratiam recipiat. ¶ Quarto querit Ansel. in li. de casu dyaboli quare lucifer nō habuit perseuerantiam quia aut hoc fuit / quia deus nō dedit: aut qz ip̄e nō accepit. Sed determinat istā questionē dicēs q̄ hoc nō fuit. qz deus non dedit: sed qz ille non accepit cū deus semp parat⁹ est dare: ip̄e vero nō erat paratus accipere. Cū igitur faciēs qd̄ in se est parat⁹ sit accipere grām dei: igitur ei datur. ¶ Quinto nō minus deus diligit christianos vel aliquos peccatores in nouo testamēto q̄ dilexit in veteri testamēto. imo plus videt̄ diligere in nouo testamēto: qz christus frequēter ait. Non veni vocare iustos: sed peccatores ad penitētiam Matth. ix. Marc. ij. Lu. xv. tres parabolas ponit. s. de oue et dragma perditis diligentissime quesitis et de filio prodigo: sed in veteri testamēto misericordissime vocauit peccatores ysa. xlix. d. Dixit syon dereliquit me domin⁹ ⁊ dñs oblit⁹ est mei nunq̄d obliuisci pōt mulier infantē suū vt nō misereatur filio veteri sui. Et si illa oblita fuerit ego nūq̄ tamen obliuiscar tui: ecce in manib⁹ meis descripsi te. Hanc etiā dei indicibilē bonitatē ad humanū genus ostendit beat⁹ Dionī. in epistola ad demophilū q̄ intulatur de ppria operatione ⁊ bonitate dei: in qua redarguit demophilum qui penitētem a venia exclusit. Probat enī ⁊ cōmendat ibi beat⁹ Dionisius mansuetudinē ⁊ misericordiā deo summe placere: ⁊ hoc ostendit tripliciter. ¶ Primo exēplo patrum veteris testa. ¶ Secundo exēplo angelorum. ¶ Tertio exemplo xp̄i. ¶ Primo exēplo patrū vete. testa. scz de Moyses qui fuit vir mitissimus super oēs hoīes q̄ habitabant in terra Numeri. xij. Ideo etiā ei de⁹ sicut amicus amico locutus est se ei ostēdens. Secundo de dauid d̄r in psal.

Memento domine dauid: et ois mansuetudinis eius. Ideo christus de eius progenie natus est. Idariformiter Jacob qui se mansuete ad persecutorē esau habuit et iustificatus est. Joseph similiter nō se vindicans de iniuria cōtra fratres suos. Sen. vltimo dñs egypti factus est. Et abel qui ambulauit cum homicida fratre sine suspitione: imo et ipa lex rigoris vete. testa. mandauit prouidere iumētis inimici. Exo. xxiij. Si occurreris boni inimici tui: aut a sino erranti reduces eum. Deinde recolligit Dyoni. vniuersaliter q̄ omnis scriptura sacra laudat bonos qui non preintendunt alijs facere mala: neq̄ per maliciam aliorum transmutantur a propria bonitate. Unde dicit glo. Matth. v. Mitis est quē nec rancor/ nec ira afficit: sed oia equanimiter sustinet et ad similitudinem dei malis et inimicis: tales bene faciunt et extendūt in eos etiā suā bonitatē. ¶ Secūdo probat exemplo angelorum qui amant homines et miserētur gentibus: sicut patet Dan. x. q̄ angelus egressus est in auxiliū populi hebreorum deprecans deum pro hominibus: sicut patet zacha. i. de angelo qui clamauit ad dominū / et dixit. vsquequo dñe non edificabūtur ciuitates iude. Increpans multitudines populi male operantis: sicut in principio Judic. Quando apparuit angelus / et reprehēdit filios israel. Tristantur a malis hominum. Unde ysa. xxxiij. Angeli pacis amare flebunt et gaudent in saluatione hominum. Luce. v. Gaudius est angelis dei sup vno peccatore penit. agen. ¶ Tertio pbat exemplo christi qui ex ineffabili bonitate sua oia ad esse produxit: et omnia in esse cum seruat. oia que vult assimilare sibi cōmunicans eis ppria sua scōm eorū capacitatē recedētes ab ipō amat: et certat reuocare ad se. exēplificans de filio

Tertia pars

Epist. i.

prodigo misericorditer suscepto. Hec oia Dyo. ponit in sententia. Et similia pbat Damas. li. iij. ca. v. dicens. Bonus et omnibon⁹ / et supbon⁹ deus tot⁹ supuenies bonitas ppter abundantes ei⁹ diuitias bonitatis non sustinuit soluz esse eius bonu suu⁹pius scdm naturam a nullo scz participatam. Hui⁹ gra fecit quide primu intellectuales et celestes virtutes. Deinde sensibile et visibilem mundu. Deinde ex sensibili et itelligibili scz hoiez: vt oia qdem q ab ipo facta sunt comunicet ei⁹ bonitate. tradidit nobis ppria imaginem et sensum proprium. assumpsit ipe pauperem et imbecillem natura nostram vt et nos purget et incorruptibiles faciat et participes rursus constituat eius diuinitatis.

¶ Tertius tractatus.

¶ Capitulu primu quid sit scrupulosa conscientia scrupulus / scientia / fides / dubiu / et ambiguitas et similia. Et quomodo differunt a conscientia et inter se.

Postq de conscientia dictum est qui rectitudinem habet vel videt habere in iudicando nunc de tertio principali agendu: videlicet de scrupulosa conscientia que suspicionem vel dubiu habet / ac timorem seu vacillationem de re agibili vel credibili. Quia vero talis scrupulus naturam morbi spualis habet. Idcirco videndu erit de ei⁹ natura / de nocumeto et pfectu / de ei⁹ causa medico et medicina curatiua. Est autem scrupul⁹ quedam vacillatio consurgens cum formidine ex aliquibus coniecturis debilibus et incertis. Nam si ex vehementibus argumentis et pbabilioribus tam pro hac parte quam pro altera dubitatio consurget iam non scrupul⁹ solu vel leuis trepidatio dici oporteret: sed moralis de transgressione certitudo vel saltim opinio. Et idem videtur esse scrupul⁹ quod apud alios dicitur pusillanimitas que est tedium

Tertia pars

Epim. i.

sa rerum aduersarū iners et incōsiderata fracti animi
 delectio. Est etiam timor fuga p quā angustia mētis
 fluctuanti ex contrariorum expectatione generatur.
 Idcirco fm dñm Albertuz in de quattuor coequenis
 assignatur differētia inter sciētiam fidē seu credulita-
 tē opinionē/ seu dubitationē/ seu ambiguitatē et scrupulū.
 Nam sciētia pprie est eorū que cognoscūtur per
 causam et ex principijs que impossibile est aliter se ha-
 bere. Fides seu credulitas est pfecta persuasio vnius
 partis p multa pbabilia vel per auctoritatē dicentis.
 Opinio est acceptio vni⁹ partis cuz formidine alteri⁹
 ita tamē q̄ ad illā quam formidat non habetur ratio
 expressa: formidatur tñ ppter debilitatē rationis alte-
 rius partis. Unde Bern. libro quinto ad Eugenium
 de consideratione dicit. Opinio est quasi p vero habe-
 re aliquid qd̄ falsum esse nescias. Dubitatio est inter-
 minatus motus rationis sup vtrāq̄ partē contradi-
 ctionis. Sicut ambiguitas est mot⁹ rationis ambiēs
 vtrāq̄ partē contradictionis p equalia media. Scrupu-
 lus autē est vt dictū est et videtur idē esse cū suspitio-
 ne ex leuib⁹ saltem pcedente. Similiter idē videtur
 aliqñ esse q̄ timor et pusillanimitas. Et sic sunt qnq̄
 gradus inter pfata quo ad certitudinē. nā vltimū vi-
 delicet suspitio minimū habet certitudinis de se/ du-
 biū fluctuat: opinio ad vnam ptem plus se q̄ ad alias
 determinat. Fides ad vnā ptem simpliciter se firmat
 Scientia causam videt. An etiā sanctus Tho. et Ide.
 de pal. sup. iij. di. xxxviij. Differentia est inter scientiā
 cōscientiā seu credulitatē et scrupulū cōscientie. qz scia
 est que habet euidentiā sine formidine de opposito/ et
 nō est nisi verorū. Consciētia est summa credulitas de
 aliquo q̄ sit verū et est aliquando verorum aliquando

fallorum et ea stante ligat ad non faciendum contra eam.
Nec refert utrum quis ad tale credulitatez firmam inducit
argumento leui vel probabili. quia etiam hereticus qui leui
argumento deuiat a fide ligatur conscientia erronea: licet
tunc quando ex argumento leui oritur debeat credulitatez
abijcere vel continere aut vincere: ut docebitur infra ca-
pitulo. xvi. et xvij. Scrupulus vero conscientie est qui iam in
principio huius capituli definitus est. Sunt propterea scrupu-
lorum conscientie quedam que insurgunt ante factum. alij post
factum solum inquietant animum. ante factum insurgit scrupu-
lus diuersis agilibus vel credibilibus: puta de licite
eucharistie sacramento sumendo. de debito in matri-
monio reddendo quoniam dubitatur de impedimento legitimo.
De extractibus rerum temporalium practicando de clericis
concubinarijs vitandis: et sic de alijs infinitis. Pari mo-
do ex varijs factis de preterito insurgunt diuersi scrupu-
li. Notandum etiam quod scrupulus predictus a quibusdam vo-
catur erronea conscientia. ab alijs pusillanimitas. ab
alijs timor conscientie: que omnia pro eodem recipiuntur vel
sibi proxima sunt. Est tamen erronea conscientia duplex.
Primo eorum qui nimis latam habent conscientiam: dicentes
illud quod malum est esse bonum / et bonum viceversa malum
de quibus ysa. v. ait. Ne qui dicitis malum bonum / et bo-
num malum. ponentes tenebras lucem / et lucem tenebras. po-
nentes amarum dulce / et dulce amarum. Tales sunt simi-
les illi qui transire volens lignum transversaliter super ripam
positus / ut latius iter appareat: herillos oculis super-
ponit: sicque latitudinem fictam pede calcare volens in aquam
cadit. Alia proinde conscientia erronea est eorum qui ni-
mis arctam sibi formant conscientiam aut scrupulos ni-
mios: sicut machabei putantes se transgredi preceptum
de sanctificatione sabbati committendo bellum in ne-

102.
105.

cessitate in die sabbati: et mortui sunt mille homines a gentibus occisi. i. machab. ij. Tales sunt frequēter illi qui de nouo sunt conuersi ad deū de peccatis similes illis qui per pōtem satis latū habent ire. Jugum enim dñi suaue est ⁊ onus eius leue. Matth. xi. ⁊ psal. Pax multa diligētibus legē tuam domine: et latum mandatū tuum nimis. quem tamen pontem mandatorū dei magus aliquis strictū ad puritatē similitudinis filii aut calami apparere facit. qualis magus ē dyabolus qui hoc moraliter quibusdam solet facere presertim quā viā morū p̄ purius mediū respiciunt. s. stantibus eis in tali proposito et puritate quā nec pro toto mūdo nec pro vita sua deum vellent offendere.

¶ Capitu. ij. quā piculosa sit scrupulose cōscie tēptatio: et quō differt ab alijs temptationibus nouem modis. **P**rimo hec passio seu temptatio scrupulose timorate seu arte conscientie que ab alijs dicitur pusillanimitas differt in nouem ab alijs passionibus et temptationibus seu defectibus anime: propter que etiam plurimum est dura temptatio / et mala plura quandoque ex ea pueniunt. Primo quia quedam sunt passionēs forinsece seu extrinsece in membris exterioribus. quedam vero intrinsece ⁊ in interioribus: et talis est pusillanimitas seu scrupulosa conscientia. Unde deutero. iij. Foris vastabit eos gladius intus pauor. Secundo quia quedam sunt quas non incurrit quis nisi ex paucis causis. hec vero causatur ex multis. s. illud Job. xiiij. Timebas nocte et die: et vndique terre bant te formidines. Tertio quia quedam sunt sine magno periculo: hec vero valde periculosa est. quia est via ad desperationem. dicente beato Bernardo. Reprobis tribulatio parit pusillanimitatem: pusillanimitas

mitas perturbationē: perturbatio desperationē: desperatio vero interimit. Experimur enim in talibus accidere erroneis / quod euenit ei qui per modicum lutum cauet transire: et exinde in maius lutum incidit. sic qui vult nimis vitare quod pusillanimitas reputat malum: aliquando cadit in maius debitum: et ita ei artatur via paradisi / sic quod per lutum vadit in infernum. Quarto quod quedam sunt interpolate: hec vero quasi continua. Iuxta illud deuter. xxviiij. Timebis nocte et die / et non credes vite tue mane dices. quis mihi det vespere et vespere? quis mihi det mane propter cordis tui formidinem. Quinto quia quedam sunt facile sanabiles: ab ista vero cum violentia aliquem sanari oportet. propter quod psal. tanquam in signis specialissime gratitudinis ait. Qui saluum me fecit a pusillanimitate spiritus et tempestate. Sexto quod quedam vitia deprehenduntur manifeste esse vitia: sed hec passio frequenter vocatur virtus ab habente eam eo quod scriptura dicit. Beatus vir qui semper est pauidus. Et non cogitat hoc quod alia scriptura dicit eccle. viij. Noli esse pusillanimis in animo tuo etc. Unde quanto false putatur virtuosior: tanto est periculosior. Septimo quia quedam passionibus alijs non obsunt: sed ista alios multos nimis pusillanimes et timidos reddit. Quo circa sub typo deuter. ij. debellare volentibus dicitur. Quis est homo formidolosus et corde pauidus reuertatur in domum suam ne pauere faciat corda fratrum suorum. ¶ Octavo demones quosdam passionatos plerumque non multum infestant: sed per istam magis infestant / sicut nixus et canis magis infestant bestiolas timidas: ut lepores et ceruos. Sic etiam timiditas summe dat audaciam hosti insequenti. Unde Seneca epistola. lxxij. Quoadmodum perniciosior est hostis fugientibus: sic omne fortuitum inco-

Tertia pars

Epist. lxx.

modum magis instat timentī ex aduerso. Ideo dicit ap̄ls ad iueros. vi. ad ephē. Confortamini in dño et in potētia virtutis eius. ⁊ post vt possitis stare aduersus insidias dyaboli. Innuēs per hoc q̄ cordis cōfortatio multū valet contra demonuz impugnationē. Eandē causam beatus Augustinus in regula sua de prelatiis dicit. In oībus seip̄m bonorū operū prebeat exēplum corripiat inquietos. cōsoletur pusillanimes. suscipiat infirmos. patiēs sit ad omnes. ¶ Nono passiones que dam ad operationem multum iuuant: vt spes ⁊ amor sed timor saltē inordinat⁹ ⁊ magnus qui est apud scrupulosos multū impedit operationē vt probat sanctus doct. i. ij. q. xliij. Tuz quia rationē perturbat ne possit cernere veruz: sicut ⁊ ira. tum quia pigritiam inducit tum etiā quia casum corporis facit / ⁊ ab opere aliquo cepto statim deficere. sicut si quis incedat super trabē in alto positam propter timorem de facili cadit: nō. autem caderet si incederet super eādē trabem in imo positam propter defectum timoris.

¶ Capitulum tertium quomodo scrupulosa conscientia bona confert plurima.

Terum licet ex premīssis appareat q̄ ex scrupulo sa conscientia plura mala possunt euenire: tamen quia tali annexus est timor de peccando ⁊ ne offendaŕ deus. Idcirco etiā multa bona eā habētī possunt euenire. nam valet ne q̄s recidiuet in peccata. valet ad refrenationē propriū corporis. ad detestationē mundani honoris. ad cognitionē sue fragilitatis. ⁊ ad augmentum gratie ⁊ virtutis. ¶ Primo inq̄ valet ne quis recidiuet in peccata. Unde hugo de sancto victore libro tertio de anima dicit. Si amor dei te tenere non potest: saltem terreat ⁊ teneat te timor iudiciū met⁹ gehēne

laqueus mortis. dolor inferni. ignis vrens. vermis ro-
dens. sulfur fetens. flâma tartari et omnia mala. Ideo
psal. dicit. Seruite dño in timore: et exultate ei cū tre-
more. An Cassiodorus. Breuis et plena cōmotio qua
dño amabili de timore fuitur. Nam sicut remissa secu-
ritas culpas admittit: ita timor desiderabilis delicta
semper excludit. Ideo etiam Job nono ait. Verebar
oia opa mea sciens qz nō parcis delinquenti. Et ecclia
orat. Non iras in iudi. cū ser. tu. qz nō iusti. in con. rē.
r psal. Delicta q̄s itelligit rē. Si iniquitates obserua-
ueris rē. ¶ Secundo valet timor consciētie ad refrena-
tionē ppriū corporis / quē petebat David. d. Cōfige ti.
t. car. m. a iu. n. t. rē. Super quo glosa. Ita imple me ti-
more r per fice hunc timorē quē habeo / vt sufficiat cru-
cifigendis carnibus / id est vt velim r valeā patibulus
crucis tue imitari: carnes meas pro tuo nomine mar-
tyrū clavis figendas tradēdo. Cōfige inquit carnes
meas. i. cōprime carnalia desideria / r carnales concu-
piscētiās. Ideo autem ait carnes. quia inde sciebat
preuaricationē prouenire. Et nota q̄ ait cōfige. q. d.
non solum religa vt latronem vel furem: sed cōfige.
qui enim diligit testimonia cōfigit carnes. Ideo di-
cit timore tuo. quia timor legis hoc nō valet efficere.
Jam enī a iudicijs tuis timui. Hec glo. ¶ Tertio va-
let ad detestationē mūdani honoris. Stricta enim cō-
sciētia multis euenit ex amore r timore dei / quē offen-
dere sciēter etiam pro toto mūdo nollent. Quāobrem
Bern. in quodā sermone ait. Qui christus incipit dul-
cescere / necesse est amarescere mundum. Et Grego.
in moralibus. Sancti viri quia nihil huius mundi ap-
petunt multis proculdubio tumultibus in corde pre-
muntur. Sic etiā scriptura dicit eccle. x. Gloria diuitū

Tertia pars

Ep̄m. iij.

honoratorum et pauperū timor dei est. ¶ Quarto valet ad cognitionem proprie fragilitatis. Experiuntur enim tales scrupulosi & sibi ipsius nō possunt sufficere ad lumen veritatis clare intuendū: licet in alijs difficultatib⁹ interdū sint subtilissimi. Noui ego quēdam magne sanctitatis & litterature virum optime memorie/et in scholasticis argumentis valde claruz/qui tñ tam in horis dicēdis q̄ in alijs scrupulosissimus fuit: adeo vt quando q̄ ante q̄ salutationem angelicam semel finiret: etiam alijs ab hominibus sequestratus illud quinquagesies reinciperet/ semp timendo an verba integre aut distincte dixisset / licet satis voce alta oraret. Hic reuera proprie fragilitatis euidentē habuit experimentum: qui optime memorie existens ante q̄ tam breuem orationem finiuisset/ totiēs ambigere cepit. Ideo beatus Bernar. sup cantica smone. ix. ait. Noueris te vt deum timeas. noueris ip̄m / vt ip̄m diligas. In vno initiaris ad sapientiam. in alio cōsumaris. i. quia initiū sapientie timor dñi/ & plenitudo legis est charitas. Et quēadmodū ad noticiā tui venit in te timor dei/ atq; ex dei noticia incidit amor. Sic econtra rio de ignorantia tui superbia/ & de dei ignorantia venit desperatio. Alludūt prefate utilitati etiam dicta philosophica dicente Macrobio in de somno scipionis. De celo descendit/ vt ait quidē Snothosolitos/ id est scito te ipsum. Nam & delphici hec vox fuit oraculi cōsulēti cuidam ad beatitudinem quomodo perueniret. Si te inquit agnoueris: sed & in ip̄ius fronte templi hec scripta sententia est. homini autem vna est cognitio sui si originis sue exordia prima respererit nec se extra quesierit. Sic enī aīa virtutes ip̄as cōsciētia nobilitatis induitur quibus post corpus eiecit

q: vnde

descēderat reportatur. ¶ Quinto valet ad radicatio-
nem ⁊ cōsummationē gratie ⁊ virtutis. Nam psal. ait
Initiū sapiētie timor dñi. Quod declarat Cassianus
de institutis patrū sic dicēs. Principiū nostre salutis
et sapientie scđm scripturas timor dñi est. De timore
domini nascit̄ cōpūctio salutaris. De punctione cor-
dis pcedit abrenunciatio. i. nuditas ⁊ contēptus oim
facultatū. De nuditate humilitas procreatur. De hu-
militate mortificatio voluptatum generatur. De vo-
luptatū mortificatione extirpantur atq; marcescunt
oīa vitia. De vitiorum p̄pulsione virtutes fructificāt
atq; succrescūt. De virtutū pullulatione puritas cor-
dis acquiritur. Per cordis puritatē apostolice chari-
tatis pfectio possidet̄. Aetius est sancti Anthonij sen-
tentia. Ratio autē dicti in psal. Initiū sapiētie timor
dñi est. quia timor conscientie quādo est moderat⁹ cō-
siliatius est. vt deducit sanctus Tho. i. ii. q. xliiij. Ex
mēte etiā philosophi. quia vt idem tradit philosoph⁹
in. iij. ethi. Consiliamur de magnis in quibus quasi no-
bis ip̄is discredimus. Ea autē que timorē incutiūt nō
sunt simpliciter magna: sed habēt quendā magnitudi-
nem. tum ex eo qz apprehēduntur vt que difficulter
repelli possunt. tum etiā quia apprehēdunt̄ vt de ppe
existentia. Vñ hoīes in timorib⁹ maxime querūt con-
siliari. Verūtamen quando timor vel quecunq; passio
est fortis ⁊ magna: vult qdē homo consiliari. sed adeo
perturbat̄ in suis cogitatiōibus qz cōsiliū adiuuenire
nō potest. Unde Jul. de tus. q̄stio. Timor est excutiēs
cogitata ⁊ mētē a suo loco remouet. Si autē sit pius
timor qui sollicitudinē cōsiliādi iudicat: nec multū ra-
tionem perturbat: tūc potest etiā conferre ad faculta-
tem bene cōsiliādi ratione sollicitudinis p̄sequentis

Ideo prima pe. iij. iubet subditis dicēs. Cum omni modestia et timore conscientiam bonam habentes.

¶ Capitulum quartum in quo quinque cause ponuntur scrupulose conscientie / et due declarantur.

Ultis natura timorate conscie: ac eius tam bonis quam malis effectibus: videndum est de eius causis que possunt esse quibus videlicet complexio ad timorem idonea. egritudo maniacca / et melancolica. regiminis corporalis negligentia. temptatio dyabolica. et societatis timidorum assistentia. Quamquam ut supra precedenti parte. ij. ca. vij. patuit sint alie cause posite quedam. ¶ Primo igitur aliquando scrupulose conscientie causa est complexio ad timorem idonea. Experimur enim frequenter frigide complexiois homines / ut puta feminas vetulas. et melancolicos plurimum esse timoratos. sicut e contrario videmus iuvenes et sanguineos: ac viros esse magne spei. Cuius rationem reddit sanctus Thome. ubi supra. quod secundum Damascum. iij. Timor naturaliter cor confringit. sicut et frigida confringunt / et conglaciationem faciunt: ad quem motum contractionis imaginatio movetur ad timoris dispositionem: ita ut concipiat quis aliquid esse futurum malum / et per consequens fugiendum. E contrario autem spes movet cor ad dilationem et quod iuvenes propter caliditatem nature habent multos spiritus: ideo in eis cor ampliat. de amplitudine autem cordis est quod aliquis ad ardua tendat. et ideo iuvenes sunt animosi et bone spei. Et quod in feminis prefertim melancolicis / et similibus ad timorem sequitur cordis constrictio: consequenter tremere incipiunt / et patiuntur plus membra cordi colligata: ita ut titubatio fiat in voce propter vocalem arteriam et tremor in labiis / et in aliis membris. in cuius signum dicitur Mar. v. de sanata a fluxu sanguinis per secretum tactum fimbrie christi. Mulier timens et tremens sciens quod factus

esset in se venit et percidit ante eum. Prefatorum etiam radicem tangit Alber. ut habes infra ca. viij. ¶ Secunda causa est aliquando egritudo maniaca et melancolica. quia quodadmodum proplexionis defectus timorem augere potest scrupulose conscientie. sic pariformiter infirmitas aliqua capitis praesertim mania et melancolia: per quas quaeque leditur imaginatio. quaeque ratio et quaeque memoria ut tradunt Halli. et Avic. Est enim ut inquit mania infectio anterioris celle capitis cum diminutione imaginationis. Sed melancolia est infectio medie celle cum diminutione rationis. Differuntque isti morbi solum in positione. Alterque enim fit ex colera nigra. Frenesis autem fit in rebus que sunt in medio ventriculo cerebri: et in cella rationis. Et ut videatur quomodo tales infirmitates aliquando imaginationem turbant. aliquando etiam memoriam et quaeque rationis iudicium. Idcirco distinguens Halli. iter maniam et melancoliam. refert de quodam melancolico / qui cum deberet custodire vasa vitrea domini sui vidit amicum transeuntem: et dixit ei vis vas vitrea: qui respondit volo. proiecit ille vitrea vasa in terram et fracta sunt. in quo non fuit imaginatio lesa quia cognouit amicum. ratio vero fuit lesa. quia nesciuit vasa fragilia. Refert iterum de alio maniaco qui cum fugeret patrem et pater eius secutus esset puerus ad patrem percussit eum. Cui pater. Fili quare verberas patrem. Et ille plorans cecidit ad pedes patris: et veniam petiit in isto fuit lesa imaginatio quia non cognouit patrem suum: ratio vero non fuit lesa quia sciuit quod non licuit verberare patrem. Et quod in manicis ut idem subdit et melancolicis fit immutatio sensus in maniacorum quodam plangunt. alij saltant. alij stultissima quasi verissima opinantur. Non timet se tangi ne rupantur credunt se non habere caput. ranas in ventre portare demon-

Tertia pars

Capitulum. iij.

nes videre aut habere. Melancolicorum autem quidem pigritiam habentes et grauedinem amant solitudinem et obscuritatem et ab omnibus remotionem imo communia quaedam sunt omnibus melancolicis et vltima et sempiterna sicut tristitia, timor de re non timenda certificatio terribilis rei et timorose et est sensus rei quod non est. Item melancolici plorant tristantur timent angustiantur suspitiosi sunt, multum dormiunt iacent in monumentis, quaedam multum comedunt, et si semel retrahuntur omnibus diebus desperant. Et quaedam omnibus proprium est quod sunt medicine desideratissimi. Fiunt autem et causantur tam mania quam melancolia proprie ex melancolicis cibis ex tristitia et timore/aut ex retentione sanguinis fluere consueti, aut ex nimia cerebri infrigidatione/et desiccatione aut ex corrupto semine in viris/aut menstruo so sanguine corrupto in feminis, causantur propterea ex inordinatis vigiliis ieiunio studio/sollicitudine seu solitudine ac cogitatione profunda. Quidam etiam in praefatis infirmitatibus plus laborant in defectu lune propter quod etiam dicuntur energumini vel lunatici. Haec ex medicorum corporaliu disciplina dixerim: ut casus timoris qui in omni scrupulo sit conscientia locum habere possunt/medicus anime videat/et morbo anime facilius succurrere valeat. Vult idem beatus Gregorius in pastoralia ca. iij. di. Nonnulli leti vel tristes non rebus supple illatis fiunt: sed conspersionibus, id est complexionibus existunt/ quibus profecto intimandum est/ quod quedam vicia quibusdam conspersionibus imixta sunt Capitulo. v. residue tre alie cause conscientie erronee declarant.

Tertio causatur aliquando scrupulosa conscientia ex temptatione dyabolica. Est enim cum diuina prouidentia permittit ut tota cohors tradit theologorum in potestate demonis mouere melancolicos humores in homine quos permuniter imaginatio vel ratio errare possunt aut

turbari ad timorē inordinatū vt antea dictum est. Refert idem Auicenna lib. iij. de melancholico morbo dicens. Quibusdam medicis visus est q̄ melancolia cōtingat a demone: q̄ si cōtingat a demonio / sufficit nobis dicere sc̄z vt conuertat cōplexionē ad colerā nigrā et sic causa eius p̄pinqua est colera nigra. siue sit causa illius colere nigre demoniū aut non demoniū. Confirmat idem auctoritas euāgelica que tradit iesum lunaticos curasse Matth. iij. et ibidem. xvij. ac Luce. ix. Curauit vnicū patris filiuq̄ quem sc̄dm glo. tempore lune noue affligebat demō vt lunam odibilē hominibus faceret cuius lumine hoies affligens ad insaniā perducere videretur. Sup̄ quo dñs Albertus inquit dici potest et melius q̄ licet spiritus immūdus huius afflictionis fuerit principiū tamen in affligēdo humidum habuit corporis et maxime capitis humidū pro verationis instrumento. Et quia in nouilunio corruptum in capite augmentabatur humidum ideo in nouilunio plus torquebatur demoniacus luna / et ideo lunaticus dicebatur. Luna enim hāc virtutem habet in suo lumine q̄ mouet humidum et corrūpit humidū q̄ putrefactioni est paratum. Et ideo periculosa fiūt apostemata animalium que de nocte lumini lune exponuntur. Hec ille. Constat igitur q̄ demon sepe timorem inordinatū causat vt hominem tediosum et perplexum faciat. vt tactus fuit supra parte secūda ca. vi. Quarta causa est regiminis corporalis negligentie. Quis enim longe maior sit habēda cura anime q̄ corporis: tamen non est negligenda cura corporis. Dicit enim apostolus Ro. xij. Obsecro vos fratres per misericordiā dei vt exhibeatis corpora vestra hostiā viuentem sanctam deo placentem. rationabile obsequium

Tertia pars

Epist. v.

82

vestrū. Et prima thi. vi. Nescitis quia corpora vestra
mēbra sunt christi &c. Cum autē cōstet ex prima causa
timorate & sciētie aliquā intrare melancoliam / & erro-
rem in imaginatione & ratione quando in cibis & alijs
vt in aere se non regit debite. Idcirco q̄ sibi in talib⁹
nō rationabiliter precauēt: videntē mēbra sua accōmo-
dare iniusticie. Quo circa apostol⁹ ad ro. vi. ait. Non
regnet peccatum in vestro mortali corpore vt obedia-
tis concupiscentijs: sed neq; exhibeatis mēbra vestra
arma iniquitatis peccato sed exhibete vos deo tanq̄
ex mortuis viuentes / & membra vestra arma iusticie.
Sunt igitur plura que stoliditatē & amētiam ac erro-
rem inducunt sensibus: videlicet crapula & ebrietas.
De quib⁹ Luce. xxi. Attendite autem vobis ne forte
corda vestra grauentur crapula. i. cruda epula & ebrie-
tate. Et Auic. dicit li. iij. de stoliditate & amentia. Ni-
hil est magis inimicū sensui q̄ repletio ex cibis et hu-
miditatibus. Et eccle. xxxvij. dicit increata sapientia
Noli auidus esse in omni epulatione & nō te effundas
super oēm escam. In multis enī escis infirmitas & au-
ditas appropinquabit vsq; ad coleram. Propter cra-
pulam multi perierūt: q̄ autē abstinēs est adūciet sibi
vitam. Tradūt insuper philosophi q̄ cuz melancolie
passio habeat accidentia timorosa & piculosa. Idcirco
in eis auferendis est studendū vt contra suspitionem
introducatur socialitas: & contra corruptā imaginationē
fida rationalitas & memoria suspecta solerti ingenio
auferatur. Accidentia similiter corporis puta vigilie
studiū ieiuniū: solitudo cogitatio p̄funda non minus
sunt auferenda ab eis qui talia irrationabiliter exer-
cent. Volunt hec verba discretissimi et abstinentissi-
mi Hiero. quib⁹ sic dicit. Non mediocriter errat qui

58

magno bono p̄fert mediocre bonū. Hōne rationalis homo perdit dignitatē suam qui v̄l ieiuniū charitati aut vigiliis p̄fert sensus integritati: quādo per immoderatā abstinentiā aut indiscretam psalmoz vel officioꝝ decantationē aut amētie aut tristicie. i. melancolie que tristiciaz inducit incurrit notā? Audiant itaq; qui necessaria quoq; corpori subtrahūt illud quod per p̄phetam dominus loq̄tur. Ego dñs odiēs rapinam in holocaustum. De rapina holocaustum offerūt qui vel tēporalium bonoz siue ciboz nimia egestate vel fomni penuria corpus suum affligunt. Videant itaq; qđ ap̄ls dicat. Carnis curā ne feceritis in desiderijs.

¶ Quinta causa timorate ac scrupulose cōscientie est aliquando societas timidoꝝ coassistētia. nā vn̄ timidus ⁊ scrupulosus aliū facit scrupulosum. In cuius figura vt supra tactū est bellaturis israheliticis sic de exercitui p̄clamare iussit. Quis est homo formidolosus ⁊ corde pavidus vadat et reuertat̄ in domū suam ne faciat pauere cor fratru suoz sicut ille p̄territus est timore. Sic etiaz gedeonī preliaturo dñs ait. loquere ad pplm ⁊ cūctis audientib; predica. ⁊ qui formidolosus est ⁊ timidus reuertatur. Abi glo. formidolosus est qui adolescentis vitio anteq; videat mala sola cogitatione terreē gelidā p̄ mēbra formidinē voluēs vt non tam cōspectu maloz q̄ auditu ⁊ expectatione soluat̄. Ideo iuxta litteram: formidolosus corde dicit̄. In corde enī ⁊ in interiorib; animi defixū manet hoc officiū. Timidus aut̄ est q̄ primo aspectu ad ingressum trepidat nō tñ toto corde terreē / s; reparari ⁊ aiari denuo pōt.

¶ Capitulum sextum docet medicari morbum scrupulose conscientie ⁊ causas morbi assignat aliquas et de hoc ponitur regula prima.

Tertia pars

Asignatis causis formidolose cōscientie restat viderere de cōditionib⁹ quas habere debz medicus aie: puta prudens cōfessor aut p̄siliarius vt curet erro-
 neum in scrupulis. Habeat igitur quinqz videlicz natura-
 turam morbi ⁊ causas cōsideret. infirmum talem non
 facilliter dure corripiat. spem de curando morbo egro-
 to tribuat. picula nisi sequatur medicū insinuet / ⁊ re-
 gulas scrupulum deponēdi indicet. Primo inq̄ natu-
 ram morbi ⁊ causas p̄sideret tactas: scz vt in p̄cedenti
 capitulo. Aut enī scrupulus verisimiliter a causa vlti-
 ma aut a. 3. aut ab alijs tribus originat⁹ est. Si ab vlti-
 ma scrupulus causatus est videlicet a societate scru-
 pulosozū seu ab eozz doctrina incauta cauendum est
 pro tanto ab eis velut ab errantibus in hoc. Dicit enī
 Criso. super psal. Herum natura sic est: vt quotiēs bo-
 nus malo cōiungitur nō ex bono mal⁹ melioratur / sed
 ex malo bonus cōraminat⁹. Diuersitas enī rerū nunq̄
 pōt habere cōcordiam ⁊ multos sollicitat societas ne-
 phanda. Ad idē est beat⁹ Bern. dicens. Viciosus con-
 scientiam viciosozū non refugit : et vbi omēs sordent
 vnius minime fetoz sentitur. Quo circa seneca in epi-
 stola quadam. Nulla inq̄t res magis animi induit ho-
 nestatem et in prauū inclinabiles reuocat ad rectum
 q̄ bonozū virozū conuersatio. paulatim enī descendit
 in pectora / ⁊ vim preceptorū obtinet frequenter aspici
 frequenter audiri. ⁊ iterū cōuictus delicat⁹ paulatim
 eneruat ⁊ emollit: necesse est enim vt imiteris aut ode-
 ris / vtrūqz autē euitandum est. Ne aut similis malis
 fias: qz multi sunt. ne vel inimic⁹ multis: qz dissimiles
 sunt. Cū his conuersare q̄ te meliorē facturū sunt. Illos
 admitte quos tu poteris facere meliores. Si aut scru-
 pulositas videat⁹ surgere ex tertia causa / videlicet ex

dyabolica temptatione: succurrendū est per deuotam orationē et p sollicitā cautelam ne complexio aut naturalis corporis morbus demoni cedat in instrumentum tēptandi. Dicit enī Iſi. libro tertio de summo bono. Dyabolus quando quēpiam decipere querit pri⁹ naturam vniuscuiusq; attendit: ⁊ inde applicat vnde aptum hoīem ad peccandum inspererit. Idem beat⁹ Gregorius libro. xxix. morali sic pandit. Prius cōplexionem vniuscuiusq; antiquus hostis prospicit: ⁊ tūc tēptationis laqueos apponit. Ali⁹ nāq; letis/ali⁹ tristibus/alius timidis/ali⁹ elatis morib⁹ existit. Quo igitur aduersari⁹ occulta facile capiat vicinas cōplexionibus deceptiones parat. qz enim leticie voluptas insita est: letis morib⁹ luxuriā pponit. Et qz tristicia in iram facile labitur: tristibus poculū discordie porrigit. ⁊ quia timidi supplicia formidant: pauētib⁹ terrores intentat. et quia elatos extollī laudibus conspicit eos ad quecūq; voluerint: blandis fauoribus trahit. Singulis igitur hoībus vicijis cōuenientibus insidiatur: neq; enī facile captiuaret. si aut luxuriosis p̄mia aut auaris scorta p̄poneret. si aut voraces de abstinentie gloria: aut abstinētes de gule lubricitate pulsaret. si mites per studiū certaminis/ aut iracundos capere per pauorē formidinis quereret. Ob hoc etiā philoſophus. ij. ethicoꝝ inter regulas quas pro virtutū insertionē dedit conari iubet: vt quisq; cōtra illud vicium vigorosius pugnet. ad qđ se plus aut cōplexione / aut p̄suetudine titubari experit. Qđ autē demonē debilitet oratio docet beat⁹ Augu. Oratio inq̄t est aīe sancte presidium/angelo bono solacium/dyabolo supplicium/deo gratū obsequium/ ⁊ penitētie religionis laus/spes certa/ ⁊ sanitas icorrupta. Hec virt⁹ orationis est/ que

facta pro cananee filia demonium expellere potuit. Matth. xv. Si vero scrupulositas fomētum capiat a prima secūda ⁊ quarta causis dicunt q̄dam exptissimī in tali negotio theologi cōsiliū habendū esse corporalis medici. Ideo eccle. xvij. Dicit eterna sapiētia. Honora medicū ppter necessitatē. Etenim creauit illum altissim⁹. A deo enī est ois medicina. Et iterum altissimus de terra creauit medicinā: ⁊ vir prudēs nō abhorrebit eam. Abi glo. Discretos vult nos esse in oib⁹: qz opera dei sunt bona valde. Nō debem⁹ ea spernere que cōstat creatorē ad vtilitatē nostram fecisse. Sic fecit Ezechias pfectissim⁹: ⁊ illud sibi fieri p̄misit i sua egritudine ysa. xxxviij. vbi d̄r. Iussit ysa. vt tollerent massam de ficis ⁊ kathaplasma ret sup vulnus. s. Ezechie: vt sanaretur. Nā glo. dicit. Aquila et Symach⁹ vlcus morbū regis interpretati sunt. Alij non vlc⁹ sed apostema suspicati sunt: cui iuxta artē medicoꝝ siccis ficis ⁊ cōtusis subuenitur q̄b⁹ sanies in superficie cutis puocatur. Quomodo igit̄ timorosi et erronei a scrupulis medicinaliter submoueri valeāt: videantur ea que dicta sunt in secunda causa precedētis capituli ⁊ de cibo eorū potu passionibus aie / somno / vigilia / studio ⁊ similib⁹. sequat̄ quis medicū tēporalem bonum ⁊ deū timentē. Non tñ putet q̄s i oib⁹ sequendū esse quēlibet medicū per quē nobis vita interdum prolongari possit. Dicit enī beatus Ambrosius sup psal. xij. Contraria diuine conditioni sunt precepta medicine a ieiunio reuocant: lugubrare nō sinūt: a bona intentione meditationis abducunt. Hec semper terreatur quis verbo Hieronymi dicentis. Non differt vtrum magno vel paruo tēpore te interimas / quod moderate exponendum est: vt sequēti capitulo declarabitur.

Tertia pars

Epim. vij.

¶ Capitulum septimum q̄ in exercitijs corporalibus vt ieiunio/abstinētia non semper oportet mortem timere: sed corpus debet castigari acriter.

Interea ne quis corpori cōtra spiritū pl⁹ q̄ decet improuide indulgeat: idcirco p̄ intellectu prefate Hieronymi auctoritatis aiaduertēda est conclusio cācellarij parisiēn. Magistri Jo. de Hersono cū suis declarationibus. licet inquit agere multa siue temporalia siue spiritualia: per que abreuiat̄ vita corporalis/ aut incurritur infirmitas: dū tñ intentio hoīs nō directe et imediate feratur sup̄ eo qđ est abreuiare vitam v̄ infirmitatē incurrere tanq̄ sup̄ finē vltimū: quodq̄ nō fiat p̄ fine phibito quēadmodum desperantes: vt stoici consulebant. De his enī intelligitur auctoritas Hieronymi dicēs. Non differt vtrū magno vel paruo tēpore te interimas. Quod autē in multis liceat abreuiare vitā ⁊ incurrere infirmitatē modis tactis patz. Primo qz si nō: innumere sequerent̄ absurditates. s. q̄ studendū esset cuilibet medicinam. Itē cessare deberent laboratores/cursores. milites precipue/ ⁊ alij huiusmodi ab exercitijs licitis. Itē diuites deberēt puidere pauperib⁹ in cibis. Et si pro istis corporalibus licenter morti se q̄s exponat: ergo a fortiorib⁹ pro spiritualibus acquirēdis/seruandis ⁊ recuperandis: ergo cōclusio vera. Ex quo patz statutū carthusiēn. de carnibus simpliciter nunq̄ comedēdis esse licitū. Seruetur tñ illud Oratij. Est mod⁹ in reb⁹ sunt certi deniqz fines. Ultra quos citraqz nequit consistere rectū. Virtus enī non in medio indiuisibili. s; in tanta latitudine cōsistit: vt signū ad sagittā ⁊ illud mediū sapiēs assignabit scđm philosophū. Ideo virtus quam experientia gignit certius q̄ ars operat̄. ⁊ illud mediū inue-

Tertia pars

Ep̄m. vii.

84

85

nit: quod ars et doctrina multam conferant comoditate studētibus in exercitio virtutum. Sed veniamus ad bona spūalia virtutū / et enumeremus expeditibiles rationes p̄pinquas: p̄pter quas licitū est vite hui⁹ moriendo detrimentū pati. Primo ad obediendum deo. Secūdo ad satisfaciendū p̄ peccato. Tertio pro iuamine p̄mi charitatiuo. Quarto p̄ euitando graui scandalo. Quinto ad acquiendū virtutes in se vel in alio ad exercitiū pro extirpatione vicioꝝ vt carnis habeatur ad sp̄ituz subiectio. De primo notū est q̄ de⁹ potest hec p̄cipere / vel ad hec specialiter instigare: vt in martyrib⁹ et in Sansone: imo vbi quis quereretur ad mortē / quia christianus est: et nō obligaretur se prode. pōt tamen in casu publice se mortī offerre / sicut plures vltro se obtulerunt: velut legio. x. miliū martyrum et beati Mauricij societas / ac alij. Tamen hic necessaria est discretio: vt quando et vbi. quia christus iussit persecutionē fugere de vna ciuitate in aliā / vinctio docet ista. Secunda ratio. q̄ satisfactio et iusticia sepe iubēt multa fieri per que abreuiatur vita: vt patet de penitentijis publicis et occultis / et iustissimū est ista deuote suscipere. De condēnato quidem ad mortem publice et iuste dicūt quidam q̄ potest fugere / alij non. Et probabiliter tradūt oppositum q̄ remanere tenetur ne violet iusticiam et sentētiam: tamē quicquid sit non dubium est quin talis meritoꝝ possit remanere et expectare mortem meritam. immo vt videtur nō impossibile est hominem adiudicari posse: vt se perimat per se / quod alteri facere licet. Cur igitur nō poterit quis pro peccatis enormibus quibus meruit mortem eternam tēporalem sustinere penam? Igitur satisfaciāt hi pro peccatis preteritis et presentibus suis

et aliorum pro tēpore mie: vt vitetur infernus. ¶ Ter-
tiam rationē assignam⁹ charitatem erga primū imi-
tatricē xp̄i: qui languores nostros portauit. Sic sanct⁹
Paulinus Nolanus episcopus pro vidue filio se pa-
gano in seruū dedit: ⁊ sanctulus pro diacono morti se
exposuit. hac de causa sunt religiones institute pro sa-
tisfaciendo pro se ⁊ pro alijs. Et tales in corpore mysti-
co ecclie tenent locum plangentiū. Igitur si merces
magna est p̄ alijs penam sustinere: licet consequēter
vitam abbreuiare. Animaduertite igit̄ de plurib⁹ pre-
sertim de Xgine Anthiocena ac milite de q̄bus loqui-
tur Ambro. li. de Xgi. Cur igitur carebunt premio di-
cti religiosi qui sepe purgati p̄ alijs dura corporis su-
stinent exercitia: ⁊ quodāmodo animam suam p̄nunt
Istud est officiū ecclesiasticorū. Unde arma clericorū
sunt ieiunia ⁊ lachryme. ¶ In quarta rōne ponit̄ eui-
tatio scandali: pro quo etiā mors subeūda est. Si esca
inquit ap̄ls scandalizat fratrem meū nō māducabo car-
nes in eternū. Nō ponat̄ q̄s corā idolo offerentib⁹ ido-
latica edenda habere ⁊ nō alia querit̄. nunquā pri⁹ eli-
get mortem q̄ in scandalū fidi talia comedere ⁊ pusil-
los scandalizare: vt Eleazarus scriba cōstantissim⁹ fe-
cisse legit̄. ⁊ Matth. vi. Qui carnes porcinas nec vere
nec apparenter gustare voluit. Ad hoc precipue respe-
xit ap̄ls cū ait. Castigo corpus meū ⁊ in seruitutē redi-
go: q̄tuz ad refrenationē/ ne forte cū alijs p̄dicauero
ego ip̄e reprobus efficiar. Iste heu modus in perpau-
cis inuenit̄: sed pleno vētre ⁊ bursa referta christ⁹ p̄di-
cat̄. Idcirco nō imerito eis dicit̄. medice: cura te ip̄m.
Ex q̄bus etiam seq̄tur q̄ in predicatoribus ⁊ curatis
magis requiritur vite austeritas ⁊ exēpluz. Infertur
preterea q̄ Carthusiensis in extrema necessitate pōt

Tertia pars

Ep̄m. viij.

35
36

abstinere a carnibus sine peccato. tū quia fratres presentes vel absentes scandalizaret. tum quia institutū est: vel qz non sufficienter firmi tēptabūtur etiā extra necessitatē ita facere. Plures aiunt qz non solum non possunt sine peccato: imo tenētur abstinere ppter scādalum. Plus enim est anima pximi q̄ corpus et esca q̄tomagis aīe: imo tota religio vt quid p mēbro pe-reūte totuz corpus misticū detrimentū patiatur. quo modo daret totum vite florem pro fratrib⁹ / qui tanta cupiditate partem marcidam cum aliorū detrimento detinere conatur. Non est miles strēnuus / qui statim post plagas a prelīo recedit. Sanctus etiā Martinus moriturus in cinere ⁊ in cilicio recūbens p lecto: cum peteret ab eo vt sibi sineret vilia stramenta supponi. Respondit. nō decet inquit filij christianū nisi in cinere ⁊ cilicio mori. Ego si vobis aliud exemplū relinquo ipse peccaui. Vbi autē nullū esset statutū etiam perpetuo astrictus voto qz a carnibus abstineat in tali necessitate soluere teneret. Quia nulla lex aut constitutio pure humana pōt absoluere vel excipere: vel instituere qz nō obseruetur lex diuina que dicit. Non occides. et pasce fame morientem: si non pauisti occidisti. Nec ad se minus q̄ ad alios preceptum illud extenditur. tamen quia raro: vel quasi nunq̄ iste necessitates debite concurrunt. Ideo rationabile est statutū Carthusien. Constitutio etiā generalis ecclesie est de non esu carnū in die veneris / sine exceptione regulariter nō obligat. tñ in extrema necessitate. imo nec excusaretur ab homicidio si se vel aliū mori permitteret: vbi viuere posset nisi ppter graue scandalū / vt dictuz est. ⁊ de votis simile est argumentū. Quinto ppter acquisitionem virtutū / ⁊ exterminum viciozum debilitare

Tertia pars

Ep̄m. viij.

possumus corpus: imo vitam abbreuiare fas est. Salomon enim p̄posuit a vino abstrahere suā carnē/ vt trāferret aīam ad sapientiam. Daniel ⁊ ceteri idem fecerunt p̄phetarū/ vt abiles essent diuinis reuelationibus. Proinde tradūt illud in contēplatione experti nō posse animā ex egypto tenebrarū ad lumen terre promissionis peruenire: nisi per desertū fortis cōtritiōis corporalis que etiā a licitis abstineat. et secūdum beatus Grego. nemo nouit apprehēdere q̄d vltra ip̄m est: nisi se eleuet a carnalibus ⁊ corporalib⁹. p̄pter idem ip̄e in maxima egritudine extitit. Unde est tāta charitas contēplatiuoz. q̄ oēs cōtritiones corporis refugiunt. Erigitur quippe talis sobrietas non solum que peccatum exterminet ⁊ seruet mandatum: sed multo asperior. q̄ p̄ talia dilatatur cor ad superiora contēplanda. ¶ Capitu. viij. declaraf. ij. et. iij. doctrina medico morali necessaria ⁊ multipliciter ostenditur q̄ in deum sine inordinato timore sperare debemus.

Secunda doctrina morali medico necessaria est vt timidum ⁊ scrupulosum non faciliter dure corripiat. Nam vt dicit Joh. de camba. lib. suo de consolatione theologie. In multorum talium timoratis conscientijs nihil quasi mali culpe esse videtur: sed solum error in intellectu seu app̄hēsiua virtute/ et multū de perfectione. s. de timore et amore dei. Unde non sunt deridendi talē infirmitatē habētes: sed magis laudandū. vtpote quos adeo viget charitas/ et filialis timor dei: q̄ pro toto mundo nolent deū sciēter offendere pctō mortali. licet timor vehemens deū offendendi ⁊ dubitatio de agendis nōnullos huiusmodi intantū perturbet q̄ lepram vel morbū grauissimū aliū eligerent/ vt a tali essent infirmitate supportati quibus ob

hoc multū cōpatiendū est per durā enī inuasionē ter-
 rētur amplius: et morbus aut nō medet / aut iualefcit
 amplius. Quā beat⁹ Petrus. i. pe. iij. tales benignissi-
 me cōsolans ait. Filie benefaciētēs et nō timētes vllā
 pturbationē: viri similiter cohābitātes scōm scientiā
 quasi infimiori vasculo muliebri impertiētes honorē
 tanq̄ coheredib⁹ gratie vite. Taliū pūssim⁹ fuit me-
 dicus dei fili⁹ de quo Mat. xij. allegat vaticiniuz Isa.
 xliij. Ecce puer me⁹ quē elegi. dilect⁹ meus / in quo be-
 ne cōplacuit aie mee / et sequit. Non ostendet neq; cla-
 mabit / neq; audiet aliq; in plateis vocē ei⁹. Arūdinē
 quassatā non conteret: et lignū nō fumigās non extin-
 guet donec eūciat ad victoriā iudiciuz. super quo bea-
 tus Hiero. ait. Qui peccatori non porrigit manū / nec
 portat onus fratris sui: iste quassatum calamū cōfrin-
 git. et qui modicā scintillā cōtēnit fidei in paruulis: hic
 lignū fumigans extinguit. Dat similē doctrinā beat⁹
 Grego. lib. ij. pasto. ca. iij. dicens. Aliter ammouendi
 sunt leti. atq; aliter tristes videlicet letis inferēda sūt
 tritūta que sequuntur ex supplicio. tristibus vero infe-
 renda sunt leta que pmittuntur ex regno. Discāt leti
 ex minarum asperitate qđ timeāt. audiāt tristes pre-
 miorū gaudia de quibus presumāt. Illis quippe dici-
 tur. Ne vobis qui ridetis nunc quia flebitis. Isti vero
 eodē magistro dicēte audiant iterū videbo vos. et gau-
 debit cor vestrū et gaudiū vestrum nemo tollet a vobis
 ¶ Tertio moralis medicus scrupuloso egroto de cu-
 ra spem tribuat. Consolari debet enim vt dicit vbi su-
 pra Joh. de cāba. qđ maximī viri hac infirmitate scru-
 pulose conscientie laborasse visi sunt. qui tandem cu-
 rati fuerunt in toto vel in parte quoruz q̄plures ma-
 gni doctores in sacra pagina effecti in suis didicerunt

vulneribus quomodo alienis mederi possent laborēt
vt bonā spem habeāt ⁊ audaciā laudabilē ꝑsiderando
id qđ docet sanctus Tho. i. ij. q. xlv. per philosophū. ij.
rethorice qđ dicit qđ cā audacie est cū in fantasia fuerit
spes salutariū vt ꝑpe existētiū. timendorū aut: vt nō
existētiū aut lōge existētium. Unde quocunq; sunt nata
causare spē vel excludere timorem. sunt causa auda-
cie/ eo quod audacia timori opponitur. Est econuerso
spes appetitus excellentis boni cum fiducia obtinēdi
et hec naturalis animositas cōstantia seu audacia nō
equaliter omnibus inest hominibus sicut nec timidi-
tas. Et sic dicit Alber. super. iij. di. xxx. qđ huiusmodi ani-
mositas nō sequit̄ spem sed potius cōplexionem sicut
timor melancoliam et huiusmodi. Est enī melancolia
sicca terrea et frigida habens euaporationes nigras
ad cerebrū liqđū qđ ꝑprimuntur terribilia fantas-
mata: et est in eis calor nō sufficiens ad calefactionē cordis
⁊ sanguinis: ⁊ cordis motū. scđm dyastolon ⁊ exsuffla-
tionē sanguinis et spiritū in membra exteriora ⁊ cor-
pus. ⁊ ideo manēt destituta frigida ⁊ timida refugie-
te sanguine ad cor ⁊ stante ibi. Et cū hec cōplexio non
sit in omnibus nō oportet qđ oēs equaliter sint cōstan-
tes vel timidi. In mulierib; aut est multū timida cō-
plexio ꝑpter debile calidū ⁊ vincens humidū. in quo
cito ꝑfundantur terribilia. et calidū debile nō sufficit
calefacere cor ⁊ sanguinē vt prius dictū est. Et nō omnis
mulier naturaliter est timida nisi sit ꝑ accidēs vt vir-
gines que nō timēt. Hec Alber. Siquidē nimia tristi-
cia deicit a bonis animum. teste Salomone puer. xv.
dicente. In timore animi deicit̄ spiritus et econuerso
ecclesia. xiiij. Felix qđ nō habuit animi tristitiā ⁊ nō exci-
dit a spe sua. ideo etiā nō est cōtinue habēda memoria

Tertia pars

Ep̄m. viij.

peccatorū: nec cōtinue cogitanda dei iusticia. imo sepe
presertim timidis assumenda est spes in deū ⁊ fiducia
vt spes q̄ potior est virtus q̄ timor in misericordia dei
respiet. Sūt autē q̄nos p̄ que spes adiuuat plurimū/
videlicet diuine pietatis cōsideratio. Mediatoris chri-
sti incarnatio. mediatrix nostre inuocatio. scripture
sacre attestatio. ⁊ sanctorū piorum aduocatio. ¶ Pri-
mo valet diuine pietatis consideratio. Est enī creator
noster ⁊ opifex. Artifex autē naturaliter a deo suū op⁹
diligat: vt illud vitupari vir audire valeat. De deo. n.
sap. ij. d̄r. Diligis oīa q̄ sunt ⁊ nihil odisti eorū que feci-
sti. q̄tō magis ergo diligit eum quē ad similitudinē et
imaginē suam creauit ⁊ cui esse gratis ptulit. Cur be-
ne esse per orationē q̄s ab eo nō speraret? Est de⁹ etiā
noster verissim⁹ ⁊ naturalis dñs. Diligūt autē natura-
liter hoīes ea q̄ sua sunt. ⁊ p̄seruāt ea. ⁊ si pdiderūt gau-
dent cū recuperāt. lōge amplius similia de⁹ facere cre-
dēdus est de hoīe/ vt docet in parabola ouis perditę ⁊
dragme Luce. xv. vbi dicit̄. Ita dico vobis gaudium
erit in celo sup vno peccatore penitentiā agente q̄ su-
per nonagintanouē iustis. Eandē p̄terea fidē seruare
teneť dñs seruo quā viceversa seruus dño. Sicut igiť
infidelis esset fuus q̄ dño suo in necessitate nō subue-
niret cuz posset. ita ⁊ deus: qđ a diuina absit fidelitate
Certissime igitur credat se isti. i. Coz. x. Fidelis deus
qui non patietur vos tēptari supra id quod potestis:
sed faciet cū tēptatione prouentum vt possitis sustine-
re. Merito proinde beat⁹ Martinus pcutiendus a la-
trone ⁊ quesitus si timuisset. Respondit se nunq̄ ma-
gis fuisse securum. quia sciebat misericordiā dei maxi-
me in necessitate affuturam. Est insuper deus intātuz
bonus essentialiter et misericordissimus: a deo vt pe-

S. i.

tentes non minus velint a miseria liberare quam ipsi liberari velint. Afferit hec beatus Augustinus loquens de illo christi verbo. Petite et accipietis. Non tantum hortaretur ut peteremus nisi dare vellet. Erubescat humana pigritia. plus vult ille dare quam nos accipere. plus vult ille misereri quam nos a miseria liberari. Ad hoc pertinens est parabola euangelica de filio prodigo Luce. xv. et illud Luce. v. Si vos cum sitis mali nostis bona dare filiis vestris. quanto magis pater vester de celo dabit spiritum bonum petentibus se. ¶ Secundo valet ad augmentum spei mediatoris christi incarnatio prebet enim ut ait beatus Gregorius apud deum homini magnam fiduciam deus homo. est nobis spes magna penitentibus: quia advocatus noster factus est iudex noster. i. Joh. ij. Si quis peccaverit advocatum habemus apud patrem iesum christum iustum. et ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Et Ro. viij. Christus iesus est ad dexteram dei qui etiam interpellat pro nobis. Dicitur quoque glo. super illud psal. Saluum fac populum tuum domine etc. Ecce quanta spes creditum. cum pro eis orat passus pro eis et iudex eorum factus est advocatus. Clementiam hanc summam christus noster advocatus misericordissimus gratiose ostendit cum sancto Carpo orante ut duo infideles de hac vita tollerentur: sic christus de celo veniens dixit. Percute contra me de cetero. ¶ Parat enim sum rursus pro hominibus salvandis pati: et hoc amicum mihi non quod alii peccant homines. sed vide si bene habet mansionem in hiatu: et cum serpentibus commutare pro mansionem cum deo et bonis amatoribus hominum angelis. ut in exemplo refert beatus Dionysius in epistola ad demophilum monachum. ¶ Tercio valet ad spei augmentum mediatrix nostre invocationis quod ipsa est ut ecclesia canit vita dulcedo spes. et aduo-

Tertia pars

Ep̄m. viij.

Beata nostra. mater gr̄e ⁊ mater misericordie. Et iterū
Tu pietatis viscera nulli claudis homini. Credo bea-
to Bern̄. dicēti. Securum habes accessum o homo ad
deū: vbi habes filiū ante patrem. ⁊ ante filiū matrē fi-
lius ostendit patri cicatrices ⁊ vulnera. mater ostēdit
filio pectus et vbera. Nec ibi vlla pōt esse repulsa: vbi
tot charitatis occurrūt insignia. Et iterū. Cū tu dign⁹
nō eras cui filius dei daretur: datus est marie: vt per
eam acciperes quicquid peteres. Sileat inquit idem
Bern̄. misericordiā tuā; o virgo beata si q̄s inuocatā
eam in necessitatib⁹ meminerit sibi defuisse. reuolue
totā seriē euāgelij. ⁊ si quid asperuz si quid durū inue-
nias in maria: deinceps eā suspectā habeas ⁊ ad eam
accedere verearis. Prudentissimus enī artifex deus
humanū genus quassatū nō cōfregit: sed vtilius oīno
refecit: vt nobis videlicet nouū adam ex veteri forma-
ret ⁊ euā in mariā trāsfunderet. Et q̄dē vt oīs sufficiē-
tia nostra ex deo sit. poterat christus sufficere: sed no-
bis nō erat bonū hominē solū esse. Congruum igitur
magis fuit vt vterq; sexus adesset quorum corruptio-
ni neuter defuisset. plane et prepotens ⁊ fidelis est me-
diator: dei ⁊ hominum homo christus iesus. Sed diuī-
nam verentur in eo homines maiestatem. Etenī de⁹
noster ignis cōsumens est: ad quem veretur peccator
accedere ne sicut cera fluit a facie ignis: sic ip̄e pereat
a facie dei. Opus igitur erat mediatrice ad mediator-
rem illum habere: nec nobis alter vtilior q̄ maria.
Quid hūana fragilitas ad mariam trepidet nihil au-
sterū in ea. nihil terribile tota suavis est. lac et lanam
oībus offert ⁊ oībus oīa facta est. Hec beat⁹ Bernar.
¶ Quarto valet scripture sacre attestatio que totiēs
mouet ad spem et sperantes beatos asserit. et nullibi

vel raro ad scrupulū imo nunq̄ ad erroneam conscien-
tiam. Nam ysa. xx. Quis ambulabit in tenebris scilz
ignorantie ⁊ non est lumē ei. speret in nomine domini
⁊ innitatur super deum suum. psal. Spera in dño ⁊ fac
bonitatē ⁊ pascaris in diuitijs eius. Spera in eo et ipse
faciet sperare in eo oīs cōgregatio populi. quia deus
adiutor noster in eternum. Sperantem in domino mi-
sericordia circūdabit. In deo speravi nō timebo quid
faciet mihi homo. Ex quo patet multiplex hominum
sperantium in deo vtilitas. videlicet diuitiarum diui-
narum datio orationuz exauditio. dei auxiliatio. mie-
ricordatio ⁊ demonis vel inimici detestatio. Sic Iher-
e. xvij. Beatus vir qui confidit in domino. erit quasi
lignū quod plantatur super aquas. Nec miruz qz ar-
bor spei in optimo loco scz in summo bono ponit̄. Hec
spes est baculus non arundineus egypti sed sethinus
quo deo inimitur. de qua sapi. ij. dicit̄. Qui confidunt
in illo scz deo intelligunt veritatē. Quinto ad eam va-
let sanctorū pia inuocatio iuxta illud Job. iij. Ad ali-
quē sanctorū conuertere. et illud psal. Leuauī oculos
meos in mōtes vnde veniet. Montes sunt viri spiri-
tuales. Ideo de eis beat⁹ Bern. dicit. Tria sunt que
in festiuitatib⁹ sanctorū vigilāter cōsiderare debem⁹
auxiliū sancti exēplū sancti ⁊ confusionē nostrā. Auxi-
lium qz potens in terra potētior est in celis ante faciē
domini dei sui. si hic dum adhuc viueret misertus est
peccatoribus ⁊ orauit pro eis nunc tanto ampli⁹ q̄to
verius cognoscit miserias nostras / orat pro nobis pa-
trē: quia beata illa patria charitatē ei⁹ non imutauit
sed augmētauit. ⁊ nunc sibi potius induit viscera mi-
sericordie / cū ante fontem misericordie assistat. Veri-
simile igitur est ⁊ credibile valde qz hi de quorum pie

tate in via multum legimus in patria iuxta necessitates diuersas intercessores piſsimos habeamus. Tale s presertim fuerunt beatus Nicolaus sup afflictos pia gestans viscera. Martinus qui clamidem diuisit pauperi. Katherina et Honofrius/ac aliij qui petiuerunt clementiam ⁊ gratiam supra eorum memoriam agentibus: vt de eis publice canit ecclesia.

¶ Capitulum. ix. declarat quartam doctrinam: ⁊ q̄tum obsint singularitas/inobediencia/ ⁊ imper-suabilitas.

Quarta doctrina morali medico necessaria est vt pericula/ nisi medicum talē sequatur insinuet: que pericula qualia sint et qui sunt fructus bone ⁊ quiete cōscientie dictū est supra parte prima ca. i. et. ij. Sicut enim qui corpus medicum non sequitur se mortis periculo committit: sic qui scrupulosus est si discretos ⁊ sapientes vel prelatos nō sequitur se discrimini multorum peccatorū tradere nō ambigit. Ibi siquidem singularitatis vitiū imo supbie ⁊ sepe inobediētie incurritur. Quā singularitatē vituperabilē tria ostēdūt scilicet scriptura sacra/ sanctorū dicta/ ⁊ naturalis industria. Scriptura q̄dem sacra. Mā puer. iij. dicif. habe fiducia in domino ex toto corde tuo ⁊ ne imitaris prudentie tue. In omnibus vīs tuis cogita illū ⁊ ipse diriget gressus tuos ne sis sapiēs apud temetipsum: sed interroga patrē tuū ⁊ annūciabit tibi maiores tuos/ et dicent tibi de vte. xxxi. sic eccle. vi. di. In multitudine presbyterorum prudentium sta: ⁊ sapientie illorum ex corde cōiungere vt oēm narrationem dei possis audire/ et prouerbia laudis non effugiant a te. Et si videris sensatum euigila ad illum ⁊ gradus ostiorū illius exerat pes tuus. Et iteruz ibidem. viij. Ne despicias narrationē presbyteroz sapientiu: ⁊ in puerbūis eorū

conuersare. Ab ip̄is enī dices sapiētiam / et doctrinam
intellectus: et seruire magnatis sine q̄rela. Nō te p̄te-
reat narratio senioꝝ. ip̄i enim didicerunt a patribus
suis quoniam ab ip̄is dices intellectū: et in tēpore ne-
cessitatis dabis respōsum. Ratio autē quare oportet
inferiores et simplices seq̄ sapiētiores assignat sapien-
tie. ix. qz cogitatiōes mortaliū timide et incerte prudē-
tie nostre. corp⁹ enī qđ corrūpit̄ aggrauas aīam: et ter-
rena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantē. et
difficile estimam⁹ q̄ in terra sunt et q̄ in p̄spectu sunt
inuenim⁹ cū labore. que in celis aut sunt q̄s inuestiga-
bit. q. d. paucoꝝ hoc est qui scilicet sciūt scripturas pon-
derare: nō eoꝝ q̄ timore amore vel odio turbari veruz
a falso nesciunt discernere. Ault hoc dictum sapi. pro-
uerbioꝝ. iij. dicens. Qui fortiter premit vbera ad eli-
ciendū: lac reprimit butirū / et qui vehemēter emūgit
elicit sanguinē. Abi glo. Vbera fortiter premis: dū sa-
cri eloquiū v̄ba subtili p̄sas intellectu. qua pressione
dū lac queritur / butirū inuenitur. qz dū tenui intelle-
ctu querim⁹: liberalitate et̄ne p̄iguedinis iungimur.
qđ nec sp̄ nec vnq̄ faciendū est: ne dū lac querit̄ sāguis
sequatur. quia dū verba diuina vltra modū discutun-
tur / incarnalem intellectū cadūt. Sanguinē enī elicit
qui vehemēter emūgit: qz carnale efficit̄ hoc quod ni-
mia discussione sentitur. Idcirco etiam puerbioꝝ. xij.
dicit̄. Qui cōfidit in cogitationib⁹ suis ip̄ie agit. Ostē-
dunt idē secūdo sc̄toꝝ dicta singularitatis sc̄z vicium
detestantia: quo quis primoz et̄iā sapientioꝝ dictis
nō acquiescit. Dicit enī beat⁹ Ber n̄. li. de. xij. gradib⁹
superbie. Cū singularis ex his q̄ singulariter et inani-
ter agit apud simpliciores eius opinio excreuerit: dū
miserum beatificant ip̄m in errorem inducūt. credit

nāq; qđ audit/et qđ intendit nō attendit. obliuiscitur intētionē dū amplectitur opinionē. cūq; de omni alia re plus credit sibi q̄ alijs de se solo plus alijs q̄ sibi. et quicquid de se laudatū nouerit nō ignorantie aut beniuolētie laudatorū: sed suis meritis arrogāter ascribit. An post singularitatē. vi. sibi gradus supbie arrogantia uendicauit. post hanc presumptio inuenitur in qua. vii. gradus cōstituitur. Ad idem est cas. ex verbis abbatis Moysi hūilitatis non fecte inq̄t prima probatio hec erit. Si uniuersa nō soluz q̄ agenda sunt rē. ut positū est supra pte. ii. ca. vii. Predictorū ratio tertia reddi ex pmo li. iij. ca. sūme cōtra gētiles sancti doct. Per gradū intellectū uidem⁹ inq̄t q̄ duoz hoīm quorū vn⁹ aliozē aliquā intellectu subtili⁹ intueē: ille cui⁹ intellect⁹ est eleuatioz multa itelligit/ q̄ alius oīno capere nō pōt: sicut pz in rustico q̄ nullo mō phice subtiles rationes capere pōt. Sic pariformiter cū iuuenes scia ⁊ morib⁹ inexpti in maxima distātia sint: ab expertis capere nequeūt/eis in oībus necessaria cōsilia nisi ab expertis manu ducant. Miratur p̄pterea bea. Hieron. in plogo biblie. Cur iperiti ⁊ noui in sacris scripturis legere putent in eis oībus que dixerint / cū tñ in nulla alia arte aut sciētia q̄s docere audeat: qđ diu prius non didicerit tempore et experientia diutinis.

¶ Capitulum decimum ultimam doctrinam exponit et annumerat septem regulas / quas obseruare debēt illi qui nolunt scrupulosas conscientias deponere rationabiliter: quarum hic tres declarantur.

Decimū quinta doctrina morali medico necessaria est: ut scilicet regulas scrupulos deponendi indicet infirmo. In his enim eiusdem scrupulose cōsciētie medicina curatiua latet. Sūt enī septē generales

regule quarum amiculo erronea conscientia deponi potest et debet: videlicet debita ad gratiam dei preparatio. sollicita sacre scripture indagatio/orationis deuote continuatio/opinionis alicuius tuta electio/obedientie humilis imitatio/scrupulorum animosa abiectio/et preceptorum discreta episkeyratio: que septem iubet habere eterna sapientia puerbiorum. ij. d. Si susceperis sermones meos/et mandata mea custodieris penes te. si sapientiam inuocaueris: et inclinaueris cor tuum prudentie. si quesieris eam quasi pecuniam et sicut thesaurum effoderis illam: tunc intelliges timorem domini et scientiam dei inuenies. Prima regula innuit ibi. Si mandata mea Secunda ibi: si quesieris eam quasi pecuniam. Tertia ibi: si sapientiam inuocaueris. Quarta ibi: si prudentie. Quinta ibi. Inclinaueris cor tuum. Sexta ibi: sicut thesaurum effoderis illam. Septima ibi. Si susceperis sermones meos: subaudi modo debito. ¶ Prima igitur regula est ut se quis ad gratiam quantum potest preparat dei mandata seruando de peccatis omnibus et singulis corde dolendo: et eadem pure confitendo. Nam quicumque facit quod in se est: deus infallibiliter ei gratiam infundit/et lumen doni sapientie scientie intellectus et consilium ei tribuit. quibus iuari potest ad depositionem erronee conscientie. put supra late patuit parte. ij. ca. ix. et x. Volunt hec verba prophetarum. Nam ezechie. xvij. dicitur. Conuertimini et agite penitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas. Et iterum de grauissimis peccatoribus israheliticis in syon et hierusalem habitantibus dominus ysa. xlix. dicit. Dixit syon dereliquit me dominus et dominus oblitus est mei. Numquid obliuisci potest mulier infantem suum ut non misereatur filio veteri sui. Et si illa oblita fuerit ego

tamē nunq̄ obliuiscor tui ecce in manib⁹ meis descripsi te. ¶ Secunda regula est sollicita sacre scripture indagatio. Si inquit quesieris eam tanq̄ pecuniam et sicut thesaurum effo. r̄c. Scimus autem q̄ mercatores filij huius' seculi que prudentiores sunt filijs lucis, s. in generatione sua summū studiū habēt acquirēdi pecunias. Nam preceptorē primo tritū in arte sua docentē audiunt. Secūdo in libris debitorum et receptorum student sollicite. Tertio debita sua et auxilia alioꝝ postulant assidue. Ad quorum certe similitudinem eadē facere tenemur. Primo enim preceptorem seu magistrum discretum oportz vt quis habeat. Docet enim hec Salomon prouer. i. vt detur inquit paruulis astutia: r̄ adoleſcētulis sciētia r̄ intellect⁹. Idcirco audiens sapiens sapientior erit: r̄ intelligēs gubernacula possidebit. Animaduenter parabolā r̄ interpretationē verba sapientū et enigmata eorū. Idem asserit beatus Hierony. in epistola ad Paulinum dicens Intellige te in sacris scripturis sine preuio r̄ monstrāte semitam non posse ingredi. Taceo de grāmaticis rhetoricis/philosophicis/geometricis/dyleticis musicis/astronomicis/medicis: quorum scientia mortalibus satis vtilissima est/ r̄ in tres partes scinditur. In doctrinam explorationem et vsum. Ad minores artes veniam: r̄ que nō tam lingua q̄ manu administrantur. agricolę/cemētarij/fabri metallorum / lignoꝝq̄ cesores/lanarij quoq̄ et fullones: r̄ ceteri qui variam supellectilem et vilia opuscula fabricant/ absq̄ doctore esse non possunt quod cupiūt: sic etiam vas electionis post damascū arabiamq̄ lustratam ascendit hierosolimam vt videret Petrum: et apud eum. xv. diebus fuit. Rursusq̄ post annos. xiiij. assumpto Barna-

ba et Tito exposuit cū aplis euangeliū ne forte in va-
cuū curreret aut cucurrisset. Insuper ad pedes Sana-
lielis legē Moyſi et pphetas didicisse se gloriatur vt
armatus spiritualib⁹ telis postea doceret confidēter
Duodecim etiā annos saluator impleuerat ⁊ in tēplo se-
dens de q̄stionib⁹ legis interrogans magis docet dū
prudēter iterrogat. Scdo erigit vt in lege dei assidue
pro posse studeat qđ q̄ta assiduitate fieri debeat / ostē-
dit beat⁹ Hiero. tā viris q̄ serui femineo: tam religio-
sis q̄ secularibus imo adultis ⁊ iuuenib⁹ ita. d. in epi-
stola ad Paulinū / cui⁹ initiū est bon⁹ homo. Semper
ait in manu tua sit sacra lectio. Et ad rusticū. Nunq̄
de manu tua ⁊ oculis tuis recedat liber. ama scientiā
scripturarū: ⁊ carnis vitia non amabis. Similiter ad
Mepotianum dicit. Diuinas scripturas sepius lege:
imo nunq̄ de manu tua sacra lectio deponat. discere qđ
doceas optime eū qui scdm doctrinā apostoli est fide-
lem sermonē: vt possis exhortari i doctrina sana: ⁊ cō-
tradictes reuicere. Et ad furiam de viduitate seruā-
da. Cū inq̄t comedis cogita statim tibi orandū illico:
et legendū sic de scripturis sacris habeto fixū versū
numerū. Istud pensum domino tuo redde. Nec ante
quieti mēbra cōcedas: q̄ calathū pectoris tui hoc sub
tegmine cōpleueris. Post scripturas sacras doctorū
hominum tractatus lege eoz dūtaxat: quorum fides
nota est. Non necesse habes aurū in luto querere mul-
tis de margaritis vnā redime margaritam. Et iterū.
S̄ si videres sororē tuam / et illud sacrioris eloquium
coram audire cōtingeret: cernerēs in paruulo corpus-
culos ingētes animos: audires totā veteris ⁊ noui te-
stamenti suppellectilem ex illius corde feruere. Pre-
terea ad Demetriadem virginem ait. Illud tibi nata

Tertia pars

Epist. x.

deo ideoque pre omnibus predico et repetens iterum atque iterum monebo ut animum tuum sacre lectionis amore occupes: nec in bona terra pectoris tui sementem lolii auenarumque suscipias ne dormiente patrefamilias inimicus homo zizania superseminet/ et in fine eiusdem epistole. Finem inquit iungo principio: nec semel meminisse contentus sum. Ama scripturas sanctas: et amabit te sapientia. Dilige eam/ et seruabit te. honora illam/ et amplexabitur te. Hec monilia in pectore et in auribus tuis hereant: nihil aliud nouerit lingua/ nisi christum: nihil possit seruare/ nisi quod sanctum est. Qui concordat illud puer. iij. Posside sapientiam. posside prudentiam: ne obliuiscaris neque declines a verbis oris mei. Ne dimittas eam/ et custodiet te. Dilige eam et seruabit te. Tertio exigitur ut auxilia ab alienis postulet per orationem seu deprecationem. Non enim lectionis sacre studium sufficit: sed erigitur una cum deuota oratione studium per intellectum agendum et credendum: ut ostendit beatus Hieronymus in epistola ad Paulinum dicens. Quicquid alijs scilicet ab apostolis et primitiue ecclesie doctoribus exercitatio et quotidiana in lege meditatio tribuere solet: hoc illis uidelicet apostolis et similibus spiritu sanctus suggererat/ et errant iuxta quod scriptum est omnes docibiles deo. Non enim semper sufficit studium: sed oratio coerigitur deuota pro intellectu sacre pagine. Cuius rationem assignat beatus Augustinus ad Volusianum de incarnatione uerbi. Tanta est inquit christianorum profunditas litterarum: ut in eis quotidie proficerem si eas solas ab ineunte pueritia usque ad decrepitam etatem maximo ocio: summo studio/ meliori ingenio conarer addiscere. Quid igitur in hac attinget sapientia: qui fere totum vigorem etatis sue alijs impedit sciens/ solasque

feces senectutis huic p̄funde ministrat sapiētie. Ad hanc tamen sapientiam a multis orando citius q̄ studeo puenitur. Optavi inquit sapiens: et datus est mihi sensus inuocavi ⁊ venit in me spiritus sapiētie. Eundem aperit sensum Augustinus libro de vidento deum. ca. i. di. Qui didicerūt a domino iesu mites esse: et humiles corde plus cogitando et orando profecerunt q̄ legendo ⁊ audiendo. Patet hoc in barbaro illo christiano de quo recitat. li. viij. de doctria christiana qui litteras ip̄as nullo docente homine in plenam noticiā orando vt sibi reuelarētur accepit p̄ujs tri-duanis precib⁹. Impetrauit idem vt codicē oblatum stupētibus qui aderant legēdo percurreret. Tradunt ⁊ patrū hystorie de sancto anthonio simile qui sine vlla scientia litterarum diuinas scripturas memoriter reuuit fultus orationum suarū presidio: vt ibidē dicit beatus Augustinus. Ad idem Hugo libro suo de aia dicit. Ad scripture sacre cognitionē plus opus est materna cōpūctione: q̄ p̄funda inuestigatione. suspirijs q̄ argumētis. crebris gemitib⁹ / q̄ copiosis argumentationib⁹. lachrymis q̄ sentētijs. oratione / q̄ lectiōe. et gratia lachrymarū / q̄ scientia philosophorū. ¶ Tertia igit̄ regula pro euasione erronee cōsciētie que est orationis deuote continuatio / patz ex premissis: et ex parte. ij. ca. viij. p̄pter qd̄ sapiens ait. Inuocavi et venit in me spiritus sapientie. Sapientie septimo.

¶ Capitulū. xi. deducit. iij. regulam / ⁊ p̄bat auctoritatibus antiquorum q̄ doctoribus contraria sentiētibus: licet bona conscientia vnam partem tenere.

Quartā p̄inde regula p̄ncipalis est opinionis alii cui⁹ tuta electio. Sūt enī aliquando de aliq̄bus materijs moralib⁹ doctores opinionū contrariarū: et

tūc scrupulosi dubitant quā partē possunt cū bona cō-
 sciētia eligere. ¶ Pro enodatione huius difficultatis
 notandum in p̄mis q̄ cū bona cōsciā potest q̄s tenere
 vnā partē alicui⁹ opinionis / ⁊ sc̄dm eā operari saltem
 excluso scandalo: q̄ pars habet p̄ se notabiles seu no-
 tabiliores doctores. dūmodo talis opinio nō sit cōtra
 expressam auctoritatē sacre scripture / nec cōtra deter-
 minationem sacre ecclesie catholice / dūmodoq̄ ex cō-
 trarietate taliū opinionū nō inducāt quis ad dubitā-
 dum: sed bonā cōsciētiam seu fidē sibi formet de proba-
 bilioze parte. p̄cipue in tali casu q̄n quis adhibet dili-
 gentiam inquirēdo an liceat / nec inuenit aliqd̄ qd̄ euz
 sufficienter moueat ad hoc q̄ sit illicitū. Patet illud
 p̄mo per doct. sanctū in q̄stionibus de quodli. quodli.
 iij. q. x. vbi dicit q̄ quando diuerse opiniones doctorū
 sacre scripture nō pertinet̄ expresse ad fidem et bonos
 mores tūc absq̄ periculo auditores vnā sequi p̄nt.
 Ibi enī locū habet illud apl̄i ad Ro. xiiij. Unusquisq̄
 in suo sensu abūdet. Et iterū ibidē de illo qui assentit
 opinionī magistrālī q̄ nō est contra manifestū scriptu-
 re testimoniū nec cōtra illud qd̄ publice tenet̄ in eccle-
 sia nequaq̄ hūc cōdēnat. Unde idē doctor in pluribus
 locis etiā in materia morali ad salutē necessariā te-
 net opinionē vnā vt alij doctores notabiles tenēt con-
 trariā vt q̄ post lapsum in peccatū mortale nō opor-
 tet aliquē statim confiteri sub p̄cepto habita copia cō-
 fessorum. Hec determinat̄ in quarto di. xvij. et tamen
 cōtrarie opinionis est Hugo de sancto vict. ⁊ Bonauē-
 tura. Similiter dicit sanct⁹ doct. ibidē q̄ si parrochia-
 nus confiteretur fratri habenti auctoritatē ep̄i mo-
 nenti parrochianū vt plebano suo cōfiteatur tūc etiā
 si talis confessus nolit fratri acquiescere adhuc debet

29
eum absolueret: et tamen contrarium eius tenent plures
doctores. Nec obstant ea que dicit quodlibet. xiij. q. xij. ubi
dicit sic. quando due sunt opiniones contrarie de eodem
oportet alteram esse veram / et alteram falsam. Aut ergo
ille qui facit contra opinionem magistrorum utpote habendo
plures prebendas: facit contra veram opinionem et sic
cum faciat contra legem dei / non excusatur a peccato quous
non faciat contra conscientiam. sic enim contra legem dei fa-
ceret. Hec verba sancti thome non possunt intelligi nisi
si de illis ubi manifeste patet ex scriptura vel ecclesie
determinatione quod sit contra legem dei. et non de illis
intelligit ubi illud non apparet sicut seipsum declara-
re videtur supra tacto allegato. iij. quodlibet. q. x. Alias
enim sibi contradiceret in eodem libro / quod non est
credendum. Ex quibus sequi videtur expresse quod non
oportet semper tutiorem opinionem eligere de necessitate
salutis sed sufficit tutam eligere. Nam tutior est gradus
comparatiuus presupponens positium scilicet aliam tutam
esse opinionem. Patet illud. quod tutiores videntur esse
opinionem prefate aliorum quam quas sanctus thomas ibi
tenet. Item patet ex argumento suo ubi supra quodlibet.
xi. q. xij. ut tactum est / quando aliquis propter contra-
rietatem doctorum adhibet diligentiam inquirendo de veritate
nec reperit quod sufficienter eum moueant argumenta con-
traria. licet tale moueant quedam leuia que in. iij. q.
xvij. in questione litterali docet abijcienda esse et con-
scientias in contrarium informandas. Nec mirum. quod
per tale diligentiam videtur homo facere quod in se est
ut patet ex parte. ij. capitulo. ix. r. x. Ad idem videtur
esse quodlibet. iij. q. xij. ubi querit. An vitari de-
beant illi excoicati / circa quorum excoicationem sapien-
tes contraria opinantur. Respondetur quod excoicatio

Tertia pars

Ep̄m. xi.

nis aliquorum dubitatio aut precedit sententiã iudicium aut sequitur. si p̄cedit: puta si non dicitur esse declaratum per iudicium censuras illos esse excoicatos: tunc non sunt vitandi quousq̄ certo iudicio terminentur. In hoc enim casu verum est quod dicitur q̄ in mitiorem partem interpretari debet anim⁹ boni viri dubia. Unde de vtero. xvij. Si difficile ⁊ ambiguum apud te iudicium esse perspexeris: et iudicium intra portas videris verba variari / venies ad sacerdotes et iudicē. queresq̄ ab eis: et quecunq̄ dixerint: sed si ambiguum oriatur post concordem iudicium determinationem / magis standum est sententie iudicium / vt probat ibi. Ecce quomodo doctoribus contrariantibus licet istū pro non excommunicato habere et non vitare. ¶ Secundo patet principale per altissiodorensem quem allegat Cancellari. de gersono tractatu de pollutione. Dico inquit cum domino Auilh. altissiodorensi q̄ regula magistralis videlicet dubitans de aliquo an sit illicitum et stante dubio illud agens peccat. quia discrimini se committit: istam regulam intelligendam esse de dubio tali quod est vehemens / aut magis / aut eque inducit mentem credere quod est mortale illicitum / sicut quod est licitum. secus enī est vbi mēs plus inclinatur / et iudicat q̄ est licitum q̄ illicitum. quīs non habeat vsq̄quaq̄ certitudinem euidentem: aut fixam. quia nec hoc ip̄m requiritur. Videbitur de hoc infra latius ca. xxiij. xxiij. et. xij. ¶ Tertio patet illud per plures antiquos theologos ⁊ canonistas deuotione et litteratura multum famosos. Dicit enim Alri. super. ij. sententiarū. d. xxij. ⁊ concordat in summa quē Alri. Johan. in summa valde commendat. Dicit inq̄ vt supra dictum est / q̄ si quis de aliquo agendo dubio

magis peritos cōsuluerit de quo nullā habet auctori-
tatē expressam vtruz ita sit vel nō dūmodo formet sibi
bonā cōsciētiam: postq̄ magis peritos consuluerit rē.
etiā si res aliter se habet q̄ ipse sentit excusatur. fecit
enī qđ potuit. deus autē nihil impossibile requirit ab
hoīe. Hec ille. Nam ibidē equiparat istū casum igno-
rantie inuincibili: et oīno inuolūtariē: qz scire non pōt
Ad idem est Monaldus in prologo summe sue dicēs.
Non generatur aliquod preiudiciū erga veritatis
sententiam cū inter diuersas opiniones a magistris et
approbatis doctoribus scriptis autenticis annotatas
illā opinionē quis amplecti: que sibi videtur magis
cōsona rationi. Unde etiam Hūbertus in expositione
cōstitutionum ordinis predicatorū dicit. quia fructus
animarū impedi solet per nimīā austeritatē in con-
silijs et opinionib⁹. terrētur enī ex hoc hoīes intantuz
vt salutē negligāt: idcirco relaxāda est q̄tum fieri po-
test austeritas et agendū est benigne cū hoīb⁹ quia sic
melius trahunt ad salutē cū sentētie mitiores tenent
Hec Humbertus. Et cōcordat hostien⁹ qui dicit extra
de cogna. spirituali in glo. sup ca. Sed vir. q̄ vbi sunt
diuerse opiniones et diuersa iura: semper hūanior est
p̄ferenda. i. rationabilior / imo et eq̄or. extra de trans.
ca. finali. Vbi vero vtraq; hūana est parti maiori stan-
dum est et saniori. Ad idem est Auilh. Glo. Ray. de sen-
tentia precepti diffinitionis et excōicationis ca. xxiij. di.
In apicibus iuris vbi dubitāt etiā sapiētes excusabi-
lis est ignorātia. An si aliq; bona fide partē illam vel
illā elegerit: nō debet sup hoc cōsciētiam habere nimis
scrupulosam. Itē idē Auilh. vbi supra in materia de
decimis recitās duas opiniones dicit q̄ illa p̄ma opi-
nio. s. q̄ antiquas decimas sine pctō in feodis retinere

possunt layci: et quod ad heredes transeant benignior est. et ideo magis amplectenda. Item reperi in libris veteribus ordinis nostri predicatoꝝ responsa plura que data esse videtur a domino Alber. eo adhuc vivente: que sic sonant. Item dicit idem quod frater simplex vel quilibet homo cum salute potest sequi in consiliis quacumque opinionem voluerit. dummodo alicuius magni doctoris opinionem sequatur. Idem in sententia alibi reperi ab eo dictum fore in scriptura silere. Patet igitur propositum ex antiquis satis tam theologis quam iure peritis. ¶ Capitulum. xij. probat idem auctoritatibus magis modernorum doctorum.

Probatur idem similiter auctoritatibus modernorum theologorum famosorum. Nam ad idem Hoeffri. de fon. quodlibet. ix. q. xvi. Ubi querit an confessor teneatur facere conscientiam de peccato de quo confitens non videtur habere conscientiam. Et dicit quod si quis confitens non habet conscientiam de aliquo actu quem confessor opinatur esse peccatum puta de vitalicis de multitudine beneficiorum et similibus quando confitentis talis opinio non procedit ex protervia sed ex probabili ratione: debet eum confessor generaliter in forma ecclesie absolvere. maxime confessor ordinarius nisi esset peccatum tale quod certum et manifestum esset communiter illud peccatum esse nec de hoc sint opiniones contrarie que ab ecclesia tollerantur. Sed non si sit manifestum et quando circa hoc sunt sapientium opiniones contrarie: tunc proponere debet confitenti quod bene studeat de hoc seipsum per prudentes informare. quia talia contra hoc dicuntur. Maxime tamen hoc debet facere si ipse confessor sit illius opinionis quod hoc sit peccatum. Concordat etiam in principali Bernar. claromontensis in replica contra Hoeffri. eadem. q. dicens. Si sunt opiniones inter magnos
h. i.

dicentes quod peccatum est. Alii vero dicunt quod non: tunc
debet in tali casu consulere aliquos de quorum iudicio con-
fidit. et secundum consilium discretorum facere et peccatum
reputare vel non reputare. Ex quo enim opiniones sunt
inter magnos et ecclesia non determinavit alteram par-
tem teneat quam voluerit. dummodo iudicium in hoc re-
spondeat propter dicta eorum saltem quos reputat peritos.
Ibidem tamen addit contra Hof. quod non refert an con-
fessor sit ordinarius vel non: dummodo habeat auctori-
tatem audiendi talem. Pari modo respondet Ipe. de
pal. super. iij. di. xvij. ad simile. q. d. Si confessor dubi-
taret utrum illud de quo alius non peniteret esset mor-
tale et iste sibi diceret quod de consilio peritorum illud fa-
ceret de quibus ex vita et conscientia probabile esset
quod non consulerent nisi bene potest se illo iudicio con-
formare. secus autem esset si esset certus de opposito.
Cum premissis omnibus satis concordare videtur Henri.
de. gan. q. d. li. i. q. xxiiij. d. quedam sunt peccata morta-
lia non diuina lege expressa. sed iuxta ea que expressa
sunt ex industria rationis investigari possunt. et talia
tenetur magis distincte vnus scire quod alius secundum persona-
rum conditionem et gradum. et aliqua magis quam alia secundum quod
ad expressa magis appropinquant sicut est in articulo
rum noticia quam quis non sit omnium scire que horum sunt mor-
talia et que non. quia delicta quis intelligit. tamen ad
hoc tenetur quilibet quod cum in dubiis venerit. an aliquid
quod faciendum est mortale sit. ut requirat peritiores:
aut de ipso ut de mortali peniteat ut de ipso locum ha-
beat illud Grego. Pariter mentium est ibi culpam cognos-
cere ubi culpa non est. Hec Henri. Nec contradicit sibi ibi
Bernar. claro. qui contra eiusdem magistri Henri. dicta
replicauit. Igitur consentire videtur. Concordat Johes

nes de cambaco tam in de consolatione theologie lib. xiiij. cap. viij. q̄ in questionibus de culpa et gratia. d. in de consolatione. In dubijs bonorum viroꝝ vita alijs viuendi debet esse regula. Est igitur respiciendũ ad facta bonorum viroꝝ et discretorum. et si plures tales vel in pluribus casu tali eis occurrente sic / vel sic se habere inuenires aut estimatiõẽ tua iudicares: tũc et tu similiter agere non formides. Dicis forte in contrarium. tales viri et si bonam habent conscientiam non tamen scientiam habent circa illam materiã vel ecõuerso / habẽt scientiã / nõ tñ cõscientiã vel si scirem q̄ vtrũq; haberent forte sic non facerent. Sed respondeo quando non est omnino certum probabile tamen est / et modicum dubium q̄ simul sciẽtiã habẽt et bonam conscientiã et q̄ ita se haberent si casus tales eis occurrerent tamẽ pro excusatione tua noueris satis esse si similiter feceris. Nempe in moralibus et circa humanos actus non est demonstratio requirenda. Si quis enim certam noticiã in huiusmodi requireret non minus erraret q̄ si in demonstratiuis scientijs de apologis aut argumentis topicis siue psuasionibus rhetoricis cõtentus esset. Hec ibi. Ad idem est Adam super. iij. di. ix. pro enodatione etiam scrupulosarum conscientiarum clarius adhuc cum predictis concordando dicit Joh. de erdenberch. nostri ordinis doctor satis antiquus exemplificando in materia cõmunicãdi super. iij. di. ix. tam in prima lectura q̄ in secũda super sententias. Qui inquit non haberet peccatũ mortale tamẽ crederet se habere. aut credit hoc formiter ita q̄ est quiescẽs in illa opinione accedẽdo ad eucharistiã peccat mortaliter. Si autẽ pbabiliter credit se esse in peccato mortali. sed nõ firmiter nec acquiescit

vt si alicui dure locutus est et cogitat tu peccasti mortaliter. sed tunc statim retrahit se et dicit intra se non esse peccatum mortale. non est verum. et tamen non sufficienter potest se retrahere quin sibi occurrat. Dico quod in tali casu bene potest accedere tamen semper retrahendo opinionem suam. quia enim deus non exigit ab homine impossibile et non potest se retrahere ergo potest bene accedere tamen semper retrahendo opinionem suam. Similiter idem dicit in lectura sua prima in exemplificatione de fractione silentij in religioso. Iste inquit qui non acquiescit in credulitate sua sed quasi in quadam timiditate timet se habere aliquod peccatum quo efficiatur indignus ad receptionem eucharistie. Sicut si non credat simpliciter esse mortale loqui in claustris. sed timet quod frequentia aliquo modo potest esse mortalis et ipse frequenter in claustris locutus est. et tamen non simpliciter credit hoc esse mortale sed timet: talis non peccat. imo etiam quilibet cum quodam timore debet accedere ad hoc sacramentum reputans semper se esse indignum facta tamen diligenti a discussione in conscientia sua. hec ibi. ¶ Capitulum. xiiij. ostendit idem rationibus.

Uterque modo probatum est auctoritatibus doctorum quod non quodlibet dubium facti sufficit ad causandum peccatum mortale. quando quid agitur illo dubio stante ne quodlibet dubium iuris. Nunc quidem probatur rationibus per timotheum cancellarium tractatu de contractibus. nam in casu decretalis extra de sen. ex. inquisitione. Si uxor incipiat per nouam informationem dubitare an attineat viro suo in gradu prohibitio quo dubio stante petat vir debitum quod tunc agat uxor. Si enim negat: est in periculo transgressionis iniuste spoliando virum corpore in quod ius habet. si vero attineat viro suo et concedat: est in periculo mortalis luxurie. Respondet enim vbi supra papa Innocentius

tius. iij. q̄ si scit impedimentū nec reddere debet nec exigere: etiam si excommunicaretur. Si autē nō scit pro certo sed credit esse impedimentū: tunc aut conscientiam habet ex credulitate probabili et discreta, quā non euidenti et manifesta: tunc debitum potest reddere, sed non debet exigere ne in adulterio vel contra legem coniugij / vel cōtra iudicium cōscientie cōmittat offensam. Aut conscientiam habet ex credulitate leui vel temeraria: tunc ad sui pastoris consiliū cōscientia tali expulsa licite potest exigere et reddere. Et glo. super verbo pbabili querit. Sed quid dices probabile? Respōdet: puta quia vidit virū super cōsanguineam suam in locis suspectis / in hora suspecta solū euz sola ante matrimonij, huiusmodi presumptiones probabilem inducunt credulitatē / vel quia publice dicitur ab oībus. Ad hoc facit de presumptionib⁹ trito. et ca. litteras. Similē etiā casum tangit magister in. iij. d. xviij. et sanctus Tho. in questionibus ibidē litteralibus: ubi sic dicit. Quid mulier faciet / q̄ virū in aliena terra defunctū putat ⁊ aliū duxit? quid inq̄ faciet de reddendo debitum secūdo viro. Respondet magister in textu q̄ excusatur si careat obprobrio male voluntatis. Tho. ibi et pe. de ta. et pe. de pa. et albertus distinguunt precise sicut in precedentī casu Innocentiū. Ex quo oportet q̄ non omne dubium vel scrupulus quisq̄ liget sic q̄ non possit quis facere contrarium. ¶ Secundo probatur propositum principale. ¶ Donatur enim casus qui est creberrimus q̄ dubiū sit apud doctores aliquos ex vna parte q̄ aliquid debeat agi: dicentibus alijs in numero parī contrarium q̄ oppositum fieri debeat. Nam hoc in facto scismatis cōtendentium de papatu sepe fuit. Nunqd tunc scrupulus

h iij

quolibet aut dubium habentem ligat ad causandum mortale peccatū: nemo hoc asserit: sed obediendum est ut in dubio superiori dictū est. et probabitur ca. xvij. et probatū est supra ca. ix. ¶ Tertio ad idē. Non plus nocet homini errare in articulo fidei / quā nō est declarat⁹ adhuc ab ecclia quod sit articulus de necessitate credendus: quod nocere possit actus moralis contra aliquod agibile perpetratus: qui actus nō dicitur esse certus ex scriptura aut determinatione ecclie quod sit illicitus. Patet hoc quia fides est tam necessaria sicut morales virtutes si non amplius. sed constat cōmuniter apud theologos quod in materia fidei dū doctores sentiunt contraria licitum est ante determinationē ecclie sepe tenere vnā partē vel alterā sine periculo peccati vel fidei: ut patet in abbate Joachin qui tenebat cōtrarium magistro sententiarum pro quo ecclia postmodum determinavit. extra de sancta trinitate ca. dānamus. Nec tū dictus Joachin in heresim incidit / aut perfidiā. propter hoc ut ibidē tangitur: quod dicta sua omnia subiecit correctioni ecclie cui obedire paratus erat si aliter determinaret sicut et determinavit. Igitur a simili licet vnā opinionē etiā in alijs moralibus tenere iuxta limitata superius et limitanda inferi⁹ ubi saltē magis sapiētes sentiunt cōtraria: et ubi quis paratus est obedire ecclie et scripture si ei errorem explanauerit. ¶ Quarto patet idem in materia insolubiliū: ut si titius iuret se accepturū Bertam in uxorem / si primū verbū quod dixerit fuerit verum et nullomō accipiat si dicat falsum. Tunc dicat Berta hanc solā ppositionē: tu nō accipies me in uxorem. Queritur quid agat Titius? Si enī non accipiat / perurus est: quia Berta dicit verū. Hec tamē sunt relinquenda logicoꝝ exercitijs. Et concludendū est ex predictis

Tertia pars

Ep̄m. xiiij.

93

oibus q̄ probabilis certitudo sufficit in moralibus vt non exponat se q̄s periculo: vt sicut dicunt doct. de celebrante missam / 7 similib⁹ vbi requiritur status gratie q̄ sufficit probabilis cōiectura: q̄ certitudo alia sine reuelatione nō habetur prout in moralib⁹ dicit Aristot. Sumendū esse certitudinē figuratē 7 grosse: q̄ certitudo non remouet oēm improbabilitatē vel opinionē alteri⁹ partis: licet magis declinet ad istā q̄ ad aliam q̄ sufficit. Verba sunt pene p totū cācellariū in tractatu de p̄tractib⁹. ¶ Quinto, nā fm̄ philosophū falsum sepe est apparēter pbabilius q̄ verū. q̄d est ergo q̄ aliqui ita statim auditis argumentis credere volunt q̄ audiūt: aut dubitare vbi pri⁹ nō dubitant. Non itaq̄ oportet semp̄ terreri quando aliquis sentit vel aliqui tenēt contrariū vni⁹ opinionis: que a sapientib⁹ tuta iudicatur etiā si nō tutior apparet. Ex p̄missis p̄terea duob⁹ capitulis seq̄tur q̄ inter cōtrarietatē opinionū eligēs vnā partē: tūc secur⁹ esse videt̄ in p̄scia. Primo si opinio quā seq̄tur nō est euidenter p̄tra sac̄a scripturam v̄l determinationē eccl̄ie. Secūdo si sciat per se vel p̄ aliū cui credit pbabiliter rationes cōtrarias soluere quas videt / aut si sciat eas alios prudētes cōtēnere / aut abūcere: vt latius docebit̄ infra. ca. xviiij. Tertio si cōtentatur in certitudine civili vel morali: vt infra tangetur. Quarto si mentē habz q̄ determinationi eccl̄ie i casu quo declaretur p̄ eam velit acq̄escere: et in materia que est p̄iudicialis tūc restituere vel satisfacere. Quinto si sibi pro tali opinione format pro posse bonam conscientiam.

¶ Capitulū. xiiij. per quinque conclusiones et p̄ alia manifestat que certitudo sufficit i morali materia nō se committendo periculo.

h̄ iiij

Tertia pars

Ep̄m. xiiij.

Restat pro declaratione huius materie que certitudinem moralem tangere dignoscitur quasdam conclusiones ponere Cancellaria. ¶ Quarum prima sit ista Dubitans de aliquo an sit peccatum mortale et stante illo dubio agens tunc peccat mortaliter et discrimini se committit / quando dubium illud est vehemens / aut magis / aut eque saltem inducit mentem credere quod est mortale illicitum: sicut quod est licitum. De illo enim potest intelligi illud eccle. iij. Cor durum male habebit in novissimo: et qui amat periculum in illo peribit. Secus autem est ubi plus inclinatur quis, et iudicat quod est licitum quam illicitum: quoniam non habeat usquequaque certitudinem evidentem / aut fixam, quia ne hoc requiritur: ut patebit. ¶ Secunda conclusio. Non omnis deliberans agit ex deliberatione sicut non omnis ignorans aut contentens agit ex ignorantia / vel contenti. Potest enim aliquis progredi in actum primorum mortuum actu deliberat quid agendum: non tamen ex deliberatione agere sed effreni appetitu / et motu passionis. Dicitur autem aliquis agere ex aliqua causa / quando si non esset illa causa ipse ab agendo cessaret: accipiendo agere large prout ad obmittere extenditur. Hanc conclusionem posui propter quosdam timore conscientie: quod quando agunt ad extra vel loquuntur aliquid contra quod murmurat interior: imaginatio / vel cogitatio: putant quod tunc semper exterior actus procedat ex deliberatione / quod non est verum. ¶ Tertia conclusio qui inter diversorum opiniones doctorum fluctuat: si vult aliquid in eadem materia secure agere: debet certus esse illud esse bonum: nec virtuti contrarium. sed multum refert quae certitudine. sufficit nempe certitudo moralis qualem notavimus / et sequenti capitulo plenius declarabitur: ut

Tertia pars

Ep̄m. xiiij.

scilicet vel non sit quis in peccato dū facit quod in eo est: aut saltē peccatū nō incurrit nouū p̄ temeritatem exēplum imediate patebit de celebrando / cuius ratio est : qz tota est ex diligentia preparationis excusatio.

¶ Quarta igitur cōclusio ponitur p̄ exemplo in materia cōmunicandī vel celebrandī: vbi req̄ritur status gratie ⁊ carentia peccati mortalis. Cōclusio igit̄ est ista. Non omnis scrupulus / aut dubitatio de peccato mortali / neqz oīs indeuotio / aut deordinatio / aut non attētio ipediunt de necessitate celebrantis dignitatē: patz. qz certitudo moralis de qua diceb̄ que sufficit cōpatitur secū vacillationē quandā animi / aut hesitacionem / aut suspitionem seu scrupulos: q̄ homo non sit sufficienter dispositus / aut q̄ impedimento ligat⁹ sit.

¶ Quinta conclusio. Ad digne celebrandum et absqz temeraria presumptione ⁊ imputabilitate ad nouum peccatū non requir̄ certitudo euidētie sup̄ celebrantis dignitate: sed sufficit certitudo moralis. patz quia tūc nullus q̄ tūcunqz purus et iust⁹ deberet celebrare nec hoc posset absqz discrimine si ei non fieret reuelatio specialis. Abi dicit q̄ certitudo triplex est in genere / vna supernaturalis / altera naturalis / tertia moralis seu ciuilis. Certitudo supernaturalis ita se habet q̄ non stat aliquem sic assentire ⁊ falli: ⁊ hec certitudo diuiditur . qz quedam est euidētie clare / et intuitiue in patria beatoruz. alia euidētie reuelate in prophetarum illustratione. ⁊ alia est solius adherētie in speculo et enigmate que nō euidētie rationis innititur: sed auctoritati diuine qualē certitudinem fides habz et prestat in cordib⁹ fidelium. Hec certitudo oībus fidelibus dum in via peregrinantur cōuenit. quos tanta certitudine ne dū duodecim articulis fidei: sed toti

sacre scripture necesse est credere actu v^l habitu expli-
cite vel implicite. Alioqⁿ dubi⁹ in fide infidelis est: quā
certitudinē martyres a deo habuerunt vt prius relin-
querēt vitam q̄ fidem. Est enī quelibz trium supnatu-
ralium certitudinū tanta: q^d p nullā potentiā etiaz di-
uinā ⁊ absolutā fallax esse poterit / alioqⁿ de⁹ negaret
seipm. Porro naturalis certitudo se hz ita q^d nō stat
p naturam aliquē taliter assentire / ⁊ falli assentiēdo:
quā philosophi posuerūt nobis possibilē in p^mis p^mi-
p^{is} ⁊ p se notis: cognitis scz ex sola apprehēsiōne ter-
minorū vt q^d quodlibet est vel nō est ⁊c. posuerūt etiaz
in p^oclusionib⁹ demōstratiuis: ⁊ in consequētia euidentē
deductis p talia p^micipia / quēadmodū dixerūt mathe-
maticam sciam esse certissimā. Certitudo vero mora-
lis seu ciuilis tāgī vna cū p^ocedēti certitudie a philo-
sopho in ethic. suo p^micipio cui⁹ sententia hec est: disci-
plinati est in vnaquaq^s re certitudinē q̄rere iuxta exi-
gentiā materie. Eque enī viciosus est inq^t psuadentē
q̄rere mathematicū / ⁊ moralē demonstrantē: nō enim
cōsurgit certitudo moralis ex euidentia demonstratio-
nis: sed ex p^ohabilib⁹ cōiecturis grossis ⁊ figuralibus:
magis ad vnā ptem q̄ ad alteram. Dicit^r aut^m p^ohabile
q^d plurib⁹ ⁊ maxime sapiētib⁹ apparet verū. Ex ante
habitis seq^tur q^d in humanis agibilib⁹ que tantā ha-
bent varietatē dicēte Aristo. et teste experiētia q^d visu
magis q̄ arte cōstare videant^r. Sufficit tertia certitudo
qualis nō semp oēs scrupulos abijcit sed sufficit vt cō-
tēnat eos vel superet eos sic operando / quasi nō sint:
vt clarius ostēdetur infra ca. xviii. Sufficit igit^r certi-
tudo talis qualē in materia morali cōsueuim⁹ expete-
re et capere q̄ certitudo appellat^r moralis seu ciuilis.
Ad hanc itaq^s certitudinē moralē sufficit vt plurimū

¶ homo exēpli gratia accedens ad missam discussit cōscientiā suā sicut fecisset p̄ magna re lucranda: aut incōmodo graui deuitando. ⁊ q̄ nō sit sibi cōsciū post hanc discussionē de peccato mortali cū proposito non peccandi mortaliter: q̄ insuper non noscat se aliquod impedimentum legitimū per excōicationē aut credulitatem habere. Cōsentio itaq̄ in hoc cum Durando iiii. sententiarū. d. iiii. q̄ talis ⁊ si esset in peccato mortali nesciēter / nec de eo expressam ageret cōfessionem reportaret vnū ex duobus aut remitteretur sibi tale peccatū virtute sacramenti: q̄ videtur facere quod in se est ad ei⁹ deletionem. Non enī deus requirit vltra posse / aut fieret sibi diuinitus illustratio ⁊ recognitio sui peccati: quatinus per penitentiam illud dilueret quēadmodū multis contingere p̄batissimum est / qui in initio sui sacerdotij in rememorationē redeūt plurimorum ⁊ occultissimorum peccatorū. Similem inueniunt gratiam illi qui nouiter ad frugem melioris vite se toto corde preparant.

¶ Capitulū. xv. quibus vīs quis ad talem certitudinem venire possit ostendit.

Sed queritur ex quib⁹ doctrinis colligitur talis certitudo moralis? Respondetur ibidem q̄ principaliter ex vno trium modorum quorū vnus puenit ex alteri⁹ auctoritate / aliter ex pp̄ria eruditione / tertius ex experimētali cōsuetudine. Sub primo viuunt insipientes et animales. Sub secūdo p̄ficientes et rationales. Sub tertio perfecti ⁊ spirituales. Consonat philosophus tradēs tres huiusmodi manerēs ad doctrinam inueniri. ¶ Quart⁹ modus addi potest videlicet ex gratia gratis data qua q̄dam faciliter agenda concipiunt ⁊ scripturas: vt Augustinus / intelligunt.

Quintū autē genus desperatū est ad doctrinā: q̄ neq̄
doceri possunt/neq̄ docentibus assentire volūt. tales
sunt discoli plus q̄ multa ex brutis que per humanā
domanē industriā: vt canes/eq̄/simee/ ⁊ aues alique.
¶ Quo ad primū modū multi sunt q̄ p̄ alios erudiun-
tur recipiētes ab eis intelligētiam scripturarū/ aut si
nequeūt credunt saltē dicētib⁹ ⁊ obediūt: puta q̄ re-
ligionū instituendaz p̄ncipalis causa fuit auctoritas
regiminis cui magis obedientia p̄stareēt q̄ proprie ra-
tioni / que in plurib⁹ dubia valde est debilis ⁊ incerta
preualere. Similiter habz hec auctoritas respectu iu-
niorū quozūlibet ad magistros seu parentes: qm̄ iudi-
ciū p̄prie rationis vel nullū vel īperfectū habēt. Hec
Pytagore schole seruabant. Sic iubet dñs dicēs. In-
terroga patrē tuū ⁊ dicet tibi maiores tuos et annun-
ciabūt tibi. Maiores itellige q̄ multis expientū⁹ eru-
diti sunt in agibilib⁹ humanis quozū iudicia Aristo-
tradit esse recipienda tanq̄ principia p̄pter multa vi-
disse. Extenditur hoc ad eos q̄ respectu diuinorū pro-
pter cōsuetudinē exercitatos habēt sensus: quales iā
in solitudine sibi viuere sufficiunt. ¶ Quo ad sc̄dm do-
ctrine modū per quē sumitur in agēdis sufficiēs ⁊ mo-
ralis certitudo: que oritur ex p̄ma eruditioē talis nu-
tritur ex sacre scripture studio ex vita debita theolo-
gorū: ex ingenio eleuato/ ituitu iuridico/ ⁊ ex cōsidera-
tione circūstantiarū particulariū. Ex sacre scripture
inq̄ studio quale suadet sapiens eccle. iij. d. Que tibi
precipit deus hec cogita semp: ⁊ in plurib⁹ operibus
eius ne fueris curiosus. semel eī in scripturis suis lo-
cutus est deus / ⁊ idip̄m nō repetet: quoniā sufficiēter
erudiūt ⁊ cōsulunt. tantūmodo relegant̄ puro fideli ⁊
integro corde/ non obstante q̄ maliuolis ⁊ incredulis

tenebrosior: inde nascitur erroris caligo: vt in hereticis liquet et vicia sua p̄ scripturā defendētib⁹. Nutriē dixi ex vita debita theologoz. Est autē theologus vir bon⁹ in sacris litteris erudit⁹. sicut etiā s̄m Liceronē orator describitur: vir bon⁹ dicēdi arte peritus. Non quidē de theologi dico eruditione solius intellectus / sed multo magis affect⁹: vt ea que per theologiā intelligit: traducat per iugē ruminatiōē in affectū cordis et operis executionē: quaten⁹ sapiētia sc̄dm nomē suū sapida sit in bonis suauiter et iocūde in malis tristabiliter et acerbe: alioquin tales instar vrie ferūt litteras dānationis sue. dant aduersus semetip̄os ex ore proprio iudicium plus q̄ inficiūt exemplo vite q̄ instruūt verbo doctrine. Ex ingenio etiā nutritur eleuato studio iuridico. Si enim de q̄bus loquimur non ita in solis constitutionibus et decretis memoriā suā debent figere: vt quorūdā mos est / quin exerceāt intellectū rationēq; cōsulant ex q̄bus principijs vel moralib⁹ / vel theologicis originantur huiusmodi cōstitutiones. qz sic collustrabūtur lumine primoz principiorū. q̄ si vel nolunt vel nequeūt: credāt vel illustratis. Recogitēt insuper prestantiam humane conditionis q̄ ad hoc cōdita est: vt totum sensibilem mundū quia deo progrediens continuo fit vilior in suis partib⁹: quo a deo lōginq; put in elemētis patet. et solis et lune lumie rē. Rursus per sensuum portas ingrediens imprimendo species suas et simulachra per intellectum agentem a corporalibus fantasmatis spiritualiter factis reducuntur in primū principium. Sed sunt non cōmēdandi quidam morales q̄rētes certitudinē quos ex doctrina nullū lumē rationis mouet ad assensum cuiuscūq; agibilis tantummodo eis satis videtur si poterint dicere

hoc scriptum est. hoc talis doctor in scriptura sua sen-
sit: hoc alius ita posuit. tales similes sunt aspiciētib⁹
solum splendorem solis in montibus verso ad solem
dorso quos nullus sufficit digitus ostendentis attolle-
re. qz deorsum oculū mergere soliti sunt / vbi non aspi-
citur sol nisi circūuolutus caligine. Est enī natura lu-
cis: neduz sensibilis sed etiā itelligibilis. vt q̄to lōgi⁹
ab origine protenditur: eo fiat debilior crassior / et ob-
scurior. lumen igitur veritatis prefati recipiūt circū-
uolutuz veluti quadam humane traditionis caligine
Et intuitu insuper nutriti iuridico. qz quando venien-
dū est ad agibiliū tractationē: oportet rursus in infe-
riora respicienda descendere. alioquin fallerentur isti
ad precedentes p cōtrariū si principiorum lumē habe-
rent: a deo q̄ conclusionū visiones obmitterēt: exēplo
astronimi cadentis in foueam dum ambulās respicit
●stra. ¶ Perfectus igit̄ esset qui cū iurista foret theolo-
gus quales fuerunt primi doctores ex quorū sentētis
decretales decretaqz cōpacte sunt. ¶ Postremo nutri-
tur ex circūspectione circūstantiarum particularium
Infinitam enī difficultatem habet negocium morale
dum psequi queritur quia nō sufficit intelligere quid
verū sit. et quid rectū sicut cadit sub arte tradere: sed
particulatas circūstantias que variabiles sunt: neqz
sub arte neqz sub doctrina veniunt circūspicere neces-
se est. ¶ Igitur videant etiam in primis statum reipubli-
ce cum moribus eam regētium vt scilicet iuxta soceri
moysi consilium sint viri potentes timentes deum. in
q̄bus sit veritas ⁊ qui oderint auariciā. neqz sit apud
eos personarū acceptio. nec inconstantia neqz cōsiliuz
deprauatū. Alioquin non exhibit ex eis iudiciū rectum
q̄tūcunqz fuerit postulātū nisi prouideret ex alto de⁹

quī per pueros per iuquos p̄bruta ⁊ p̄demonēs exercuit sepe iudicia iusta ⁊c. Verū q̄ infinita vni accidūt eo q̄ circumstantie infinite infinitis modis variari possunt: nec per cōsequens sub arte cadunt aut eruditione doctrinali. Idcirco de eis obmittim⁹ loqui. Nam p̄pterea moralis certitudo sub v̄ita regula tradi non potest q̄ sufficiat in omni casu cōscientiā agētis reddere securā se nō deliquisse. q̄d ex euētu rerū solet perpēdi sepius. Ideo etiā p̄stituti sunt in figurā tres ciuitates refugij fides: spes: charitas p̄tinētes penitētie lauacrum ⁊ imunitatis asilum quatinus pax p̄turbata per ea que se fecisse formidat homo consoletur ⁊ reformetur. Verba sunt per totum Cancellariū.

¶ Capi. xvi. soluit argumenta terrentia timidās cōsciētias ⁊ declarat quō spes cuz humilitate haberi debeat: tam quo ad cōsciētia de preteritis q̄ de futuris

Belucet ex preactis quō argumenta scrupulosos terrentia faciliter sunt solubilia. Namq̄ quidam eorum terrentur ex regula magistrali que dicit q̄ faciens contra dubium incidit in peccatum sc̄dm illud eccle. iij. Qui amat periculum peribit in illo. quibus responsum est per cap. xi. Alij obijciunt dicentes. Tutior via est eligenda. q̄bus responsum est ca. xiiij. Non enim oportet semper tutiorem viam eligere. quia stat aliam esse tutam que eligi potest. Tutiozem enim viā eligere est consiliū: non preceptū. alias enim oporteret multos ingredi religiones sacras. in quibus tuti⁹ viuitur q̄ in seculo. Non sic est sed sicut diuerse vie tendunt in vnā patriā terrenā quarū q̄libet tuta est: et tñ vna tutior alia: sic etiā ad ciuitatē celestis patrie multis v̄is puenitur tutis quarū vna tutior est. alia sc̄dm illud psal. vniuerse vie domini misericordia ⁊ veritas

sed requirētib⁹ testamētuz ei⁹ ⁊ testimonia ei⁹. Alios terret v̄bū Augu. dicētis. Tene certū ⁊ dimitte incertū. qđ qđē verū est. sed q̄ certitudo sufficiat habituz est p̄cedēti capitulo. Nec auctoritas August. p̄fata est dicta de quolibet dubio: sed solū de illo. in qđ quis se ponit qui sanus male vixit. ⁊ iā morturus in infirmitate penitētiam primo postulat. an talis habeat veram cōtritionē vel nō / quē peccata dimiserunt: nec ip̄e peccata dimisisse videt̄ ⁊ qui vltra peccare nō potest hoc est dubiū de tarde penitētie. ⁊ nil aliud vult Augu. vt p̄t̄ tam p̄ magistrū in. iiii. di. xx. vbi dictā auctoritatē allegat. ⁊ sumitur ex quodā sermone Augusti. de penitentia cuius initiū est penitētes. vbi sic de morturo dicit **D**ue res sunt: aut ignosciē tibi aut nō ignosciē. qđ horum tibi futurū nescio. igitur tene certū ⁊ dimitte incertuz. Alij pro se allegāt sanctuz Thomā qui quomō intelligēdus sit satis dictū est ca. xi. Alij beatū Greg. adducūt. dicentē in eplā ad Augustinū anglozū episcopum. Bonarū mentiū est ibi agnoscere culpā: vbi non est. Sed ad illud respōdet beat⁹ Tho. xxij. q. xiiij. arti. Dicendū inquit qđ ad bonitatē mētis ptinet vt homo ad iusticie p̄fectionē tēdat. et ideo in culpā reputat nō soluz si deficiat a cōmuni iusticia quod vera culpa est: sed etiā si deficiat a iusticie perfectione qđ quandoq; culpa nō est. nō autē culpā dicit qđ pro culpa recognoscit. quod ad yronie mēdaciū pertinet. Hec ille. Considerant allegantes p̄fatā auctoritatem qđ glo. sup verbo agnoscere dicat. Ad declarationem eius verbi vt nouimus dicit. qđ qlibz potest se dicere peccatorē: dum tamen nō credat contrariū. Et si obijcitur illud August. de verbi. apli ⁊ ponitur. xxij. q. ij. Cum humilitatis causa mentiris: si nō eras peccator ante q̄ mē

Tertia pars

Epiphani. i.

tieris mentiendo efficeris quod euitares. Respondet glo. ibidem q̄ nō cōtrariat̄ August. Grego. qz in genere potest quis se dicere esse peccatores. quia nemo sine crimine uiuit. Item aduertant quid glo. aliorū theologorum dicat sup̄ verbo agnoscere scilicet agnoscere id est formidare exēplo Job qui uerebatur omnia opera sua. Unde cancellarius super eadem auctoritate dicit. agnoscere in q̄ nō per assensum firmū. hoc enī stultum periculosumq; fieret. sed sic doleat ⁊ peniteat homo postmodum: quasi ueraciter in culpa teneret. Unde eccle. v. de ppiciatu pctōrū. noli esse sine metu. Quz igitur allegatur illud beati Grego. Bonaz mētū est sibi culpam agnoscere ⁊c. Videndū quatinus sic agnoscatur culpa: ut nō indiscrete impediatur operatio iusta. Et qz quidā multū scrupulosi sunt de reb⁹ agēdis aut dimittēdis de futuro: de quibus iam p̄ncipaliter plura dicta sunt. Alij uero scrupulosi sunt de actibus p̄teritis. Idcirco de eisdē notat qui supra q̄ qlibet debet ⁊ potest se ueraciter peccatorem estimare. qz in homine duo sunt. quedaz que habet homo a se uidelicet esse de nullo. ignorare de pluribus. habere infectiōes omniū potentiarū que ad peccatum sunt prone nimis vulnera insuper anime. habit⁹ uiciorū ⁊ peccata forte actualia. quia nullus sit an sufficienter cōtritus sit super eis. ⁊ an in agendis aut dimittendis plurimū errauerit. similia multa defectuosa in nobis sūt. Alia sūt que habet homo a deo soluz. ut puta essentiam anime nobilissimā cū suis potentijs. uirtutes infusas ad minus fidei ⁊ spei ⁊ sacramentoz characteres. imo immediate a deo plus q̄ alia creatura habet corpus ⁊ bona fortune. p̄pter priora bona potest et debet se homo in iudicio p̄sciētie peccatorē timere ⁊ ueraciter accusare

non tamen firmiter credere et sententiare et si fecit quod
in se est. Exemplo apostoli qui dicit. i. thi. i. Venit deus
peccatores saluos facere / quorum primus ego sum. Iu-
stus enim in principio accusator est sui. quis gloriabitur
mundum cor se habere? quis dixerit innocens et mun-
dus ego sum? quis non constitutus sub iudicio dei ter-
ribilis in consilijs super filios hominum non trepida-
uerit. Propter quod afflicti? Job ait. Verebar omnia
opera mea sciens quia non parcis delinquenti. Et ite-
rum. si voluerit mecum contedere: non potero respō-
dere vnum pro mille. Cui conformis est oratio illa eccle-
sia. Non intres in iudicio cum ser. tu. rē. Iterum. Si
iniquitates obseruaueris domine: domine quis susti-
nebit. psal. Humilis etiam ysa. ait. Omnes iusticie no-
stre quasi pānus mēstruare. quis igitur iusticias suas
velut glorificabūdus ostentauerit deo plus quā pannū
confusionis sue mulier viro? Quem denique non exte-
ruerit apostoli verbum dicentis. Nichil mihi conscius
sum. sed in hoc non iustificatus sum. Causam reddi-
disse sapiens videtur cum ait sapien. ix. Cogitationes
mortaliū timide et incerte prouidentie nostre. Et Hie-
re. xvij. prauus est cor hominis et inscrutabile. quis co-
gnoscat illud? Ego inquit dominus scrutans corda et
probans renes. Scio etiam inquit apostolus Ro. ix. quod
non habitat in me: hoc est in carne mea bonum. Pre-
terea constituat se homo in conspectu tremendi iudi-
cij dei sapientissimi qui omnia videt. potentissimi qui
cuncta iuste plectenda nouit. in via tamen propter bo-
nitatē naturalē patris misericordissimi / ibi cōscientia
se quantum potest ream accuset: ita ut testis fiat et actor de
peccatis singulis. clamet p̄cordioꝝ vocib⁹. Iste est eq̄s-
sime iudex hō q̄ iusto tuo iudicio dānādus est. sic etiā

Tertia pars

Ep̄m. xvi.

ex rationabilib⁹ scrupulus velut granū ad palea teri-
tur. ventus ⁊ motib⁹ aqua purificat^r maritima ⁊ tene-
bra lucis fugat^r presentia cuz timoris scrupulis icipit
mūdari ꝓsciētia. Eñ fit q^d aīa que diu agitata est scru-
puloꝝ impulsib⁹ / velut acus tacta ⁊ tute magnetiue
fortitudinis per spem diuine misericordie q̄escere stu-
deat circa polum diuini auxiliij. Spes igit^r de infinita
dei bonitate talē reū terrore diuini iudicij delectū eri-
gat ne nimis deijciat timoꝝ scrupulis: sed de remissio-
ne cōfidat credendo verbis dei certissimis q̄bus dicit^r
per ap̄lm. Si nos ip̄os iudicaremus nō vtiq³ iudicare-
mur. In p̄senti enī peregrinationis exilio teste. psal.
Apud dñm misericordia ⁊ copiosa apud eū redemptio
Ignoscat p̄terea inimico suo reus de quo loq̄mur ⁊ cū
obseruatione decalogi de pctis cōtera^r p̄teritis ⁊ cer-
titudinaliter credat: certitudine quā expressim⁹ se ha-
bere bullas nō summi in terra pōtificis: sed ei⁹ q̄ de ce-
lo venit. nosq³ ad patres celestē dicere docuit / dimitte
nobis debita n̄ra: sicut ⁊ nos dimittimus t̄c. Mat. vi.
Abi post dominicā orationem etiā statim subiūxit. Si
enī dimiseritis hoībus peccata eozū dimittet ⁊ vobis
pater vester celestis delicta vestra. Si autē non dimise-
ritis hoībus: nec pater celestis vester dimittet vobis
peccata vestra. Certissima deniq³ non scrupulosa rati-
one tenere debet omnis homo viuens: q^d sine gratis
dei dānatus esset quapropter humiliet se homo q̄tuz
poterit / ⁊ sibi vilescat ac cōculcet in cogitatione sua. q̄
nō haberet qd deo dānanti respondere posset. et quid
obijcere dicenti. Amice nō facio tibi iniuriam accipe
quod tuuz est / ⁊ vade. quid est autem tuum nisi pecca-
tum defectus ⁊ mendatium: quia omnis homo men-
dat. ait psalmista. Talem timorē laudabilis scrupuli

habuisse legitur sanctus pater Agaton: qui moriens a fratribus interrogatus an timeret / et an in operibus suis confideret? Respondit In veritate neque timeo neque confido in operibus meis quousque venero ante deum, quoniam alia sunt iudicia dei alia hominum. Et tamen quia misericordia superexaltat iudicium dei: spem in se omnino quantum potest actuet. Sunt autem quattuor meditationes velut tetragonus firmissimus per quas spes in te erigitur. Prima scriptura sacre iussio ut speres. Alia diuine promissionis si speres. Tertia immense dei bonitatis ne unquam desperes in suis miserationibus. Quarta proprie fragilitatis / ne speres in te vel propriis viribus. Et speres in eo / deus iubet in mille et ultra scripture sacre locis. Sic speres deus erit merces tua magnanimis: teste apostolo qui dicit. Fidelis deus semetipsum negare non potest. Ne desperes. quia infinita est dei misericordia qui dicit petro Matth. xvij. Non dico tibi dimittere septies. sed septuagies septies / id est secundum omnes catholicos totiens quotiens peccare quis poterit in hac vita. Ne etiam in te speres. quia Hieremie. xvij. Maledictus homo qui confidit in homine. et ponit carnem brachium suum et a domino recedit cor eius. Et idem Benedictus vir qui sperat in domino. Audi quid de se confitetur Augustinus li. solilo. Sperabam inquit aliquando in virtute mea que non erat virtus. et cum sic volui currere: ubi magis credebam mestare / ibi magis cecidi. factusque sum magis retro quam ante. Dicebam enim hoc faciam. illud perficiam. fiebatque nec hoc nec illud. quoniam de meis viribus confidebam. Nunc autem confitebor domine rex pater celi et terre. quoniam non in fortitudine sua roborabitur vir ut non gloriatur ante te stulta presumptio omnis carnis.

Tertia pars

Epist. xvij.

¶ Capitulum. xvij. quintam regulam declarat: scz vt quis credat sapientibus et expertis/ac obedire debeat superioribus in dubijs.

Quinta preterea regula principalis valēs ad depōnendū scrupulosam conscientiam est obediētie humilis imitatio modis tactis in precedenti capitulo: et de hoc etiam patuit supra. ix. ca. et parte. ij. ca. vij. Hec norma necessaria est p̄cipue simplicioribus qui p̄pria adinuētiōne aut studio vel gratia speciali se quietare nequeūt. Deducit hoc tā auctoritate q̄ ratione: imo exēplo notabili antefatus. Cācella. lectione. iij. libri sui de vita anime. hoc inq̄t vnū generale dam⁹ documentū credere videlicz specialiter sapientiorū et bonorum iudicio. et cōtra cōmunes eorū sententias nō leuiter sibi met formare scrupulos anxios et timidos. falsor: si nō iubet sapiens puer. iij. habe fiduciā in dño ex toto corde tuo: et ne innitaris prudētie tue. Et rursus ibidem. xvij. Noli trāsgredi terminos antiquos quos posuerunt patres tui. Hoc p̄cipue necessariū est apud religiosos respectu superiorū suorū. hoc est apud ignaros diuinaz legum. q̄netiā minores q̄q̄ theologicis litteris ibuti/talē debent reuerentiā seniorib⁹ in qb⁹ vita cū sciētia cōcordauerit: vt vir p̄pter alias nouas p̄suasiones q̄tūcūq; apparētes p̄tinax vnq; ferať cito cōtra determinationes eorū dē assertio. Virt⁹ quippe qualē habent genitā ex multis experientijs longe certior arte iudicat⁹/et operatur. Porro iudiciū rationis sicut obtenebratur et luminosa eius radiatio diuersis viciatur apparētijs / per interpositionē nubilosarum passionū / et prauorū affectuū etiam in litteratis. Iuxta similitudinē solis visi per nubes: sic per paucā instructionē intellect⁹ in sciētijs p̄sertim diuinis causantur

i iij

nonnunquam errores in eis / qui se totos deuotioni tradere crediderunt dum volunt plus sapere quam sibi satis erat. Ad presens etiam inducamus exemplum de medico cuius consilium aliquando parere debemus sub pena peccati mortalis dum ex transgressione sui consilium / vel scimus / vel probabiliter et vehementer formidamus: nos inebriandos et consequenter transgressuros legem dei. Narrat preterea autentica predicatorum hystoria que vitas fratrum dicitur. Ibidem refert venerabilis episcopus vlixionensis prefati ordinis frater: quomodo quidam frater predicti ordinis defunctus post mortem visus est a quodam viuente eiusdem ordinis fratre admodum scrupuloso. Tunc scrupulosus viuus inter cetera de sua a defuncto quereretur conscientia: respondit quod vita functus fuerat consule discretos / et acquiesce eis. Simile reperimus fere in beati Bernar. legenda ubi dicitur Quod inter beati Bernar. discipulos erat quidam tantis inquietatus scrupulis: ut ad celebrandum nullo pacto auderet accedere. Dixit ei beatus Bern. postquam ista percepit vade frater / et in fide mea celebres. obediuit discipulus: et scrupulus ille omnis perpetuo discessit. Sed di. aliquis scrupulosus: utinam mihi talis esset prelatus qualis erat beatus Bern. Crederem faciliter imperanti. Hunc vero dum superioris mei paruum sapietiam conspicio: non audeo meam conscientiam et salutem sue fidei conspicerem. Respondet Cancellarius. Quisquis quod ita dicit / et sapit: erras et desipis. non enim commisti te et salutem tuam in manus hominis. quia prudens aut litteratus plurimum et deuotus: sed quia tibi secundum regularem institutionem prepositus est et prelatus. Quare obrem obedias sibi non ut homini: sed ut deo iubenti. si tamen non contra deum precipiat. Et sepe tanta erit

*Notatu
digna. se
quentia.*

Tertia pars

Ep̄m. xvij.

obediētia tua deo placētior / tibiōz fructuosior q̄to est ille indignior: et cui p̄pter deū non refugis subūci. Caueas ad extremū nedū queris securitatē: nec illā adipiscaris / et in grauē ruas diūdicatiōis et p̄sumptionis foueā. Itē expresse ponit beatus Bern. li. de p̄ceptis et dispēsa. vbi dicit. Si tāto opere cauēda sunt scandala puulorū / q̄to magis prelatorū: quos sibi deus equare quodāmodo in vtroq; dignat̄. et sibi met̄ ip̄tat / et illoz reuerentiā et contēptum specialiter cōstans eis. Qui vos audit me audit: et q̄ vos sp̄nit me sp̄nit. An nō deniq; hoc ip̄m regula nostra p̄hibet vbi ait. Obediētia que maiorib; debet̄: deo exhibet̄. Quāob̄rē quicquid vice dei p̄ceperit homo / quod nō est certum displicere deo: haud secus accipiēdum est oīno q̄ sibi preciperet deus. Quid enī interest vtrum per se vel p̄ suos ministros siue homines / siue angelos hoībus innotescat suum beneplacitū deus. Sed hoīes inquis facile falli in dei voluntate de rebus dubiis percipiēda / et precipiēda fallere possunt: sed quid hoc refert tua qui conscius nō es: presertim cū teneas de scripturis. quia labia sacerdotis custodiūt scientiā / et legē eius ex ore requirunt: quia angelus domini exercituum est. Requiritur dixerim legem nō qualem autentica illa scriptura tradiderit / vel manifesta ratio probauerit. De huiusmodi quippe nec preceptor expectandus / nec prohibitor auscultandus est. sed quid ita latere aut obscurum esse cognoscitur: vt in dubiū venire possit. vtrum nam deus sit / an aliter forte velit / si non de labiis custodientibus scientiā / et ex ore angeli dñi exercituum certum reddat̄. A quo deniq; poti; diuina cōsilia req̄rentur: q̄ ab illo cui credita est dispēsatio mysteriorū dei? Ipsum p̄inde quē p̄ deo habem; tanq̄ deū in his que

aperte non sunt contra deum audire debemus. Unde
Raymūndus: qui inter iuristas stricte valde videt̃ fuisse
sciētie in sua summa libro. iij. de sentētia p̃cepti / et
diffinitionis et excōmunicationis sic dicit. Virtus sine
efficacia p̃cepti est quia subditus tenetur de necessi-
tate obedire p̃cepto prelati sui: alias peccat mortali-
ter. qz ariolus et idolatra dicitur. vbi tamē si precipiat̃
aliquid contra deū: nullomodo est obediendū. qz tunc
obedire debet quis magis deo q̃ hominib⁹. Si tamē
dubitatur subditus / vtrum sit contra deū vel non illud
quod precipitur debz obedire: nisi esset tale quid in quo
nullomodo esset excusabilis ignorantia. puta articu-
lus fidei / p̃cepta vel p̃hibitiones vel generale statu-
tum ecclie. Ad idem est Hoffri. in summa. et ad idē est
Henri. de gan. quod li. viij. q. xvi. di. Si esset certum qd
p̃ceptū superioris esset cōtra deū / esset contēnendū:
sed in dubio an sit contra deū p̃cepto p̃lati standum
est. quod et si est contra deū / p̃pter bonū obediētie non
peccat subditus: peccat tamē prelatus. xxiij. q. i. quid
culpatur. in fine vbi pulchre per Augustini verba pro-
batur qd subditus excusatur si obedit dño quando du-
bitat subditus an sit bellum iustum vel iniustum.

¶ Capitulum. xvij. deducit sextam regulam et docet
animose pugnare contra scrupulos et quid sit liberū
arbitrium argumentum / voluntas / ratio et similia.

Sexta p̃inde regula ad euadēdū inordinatos scru-
pulos cōscientie est scrupuloz animosa abiectio
cum scilicet sunt leues aut friuoli contra efficaciores
aliozū rationes / vel cōtra auctoritatē prelati: vbi non
est quicquid determinatum ab ecclesia / vel in scriptura
manifeste contentū: vt supra ca. xi. satis dictū est. Ma-
lēt ad horū inordinatorū scrupuloz abiectiōē ea que

Tertia pars

Ep̄m. xviiij.

dicta sunt precedēti capitulo. Unde cancellarius tra-
ctatu de pollutiōe. Mille surgūt apud aliquos tales
scrupuli more canū oblatrantes ⁊ lacerare minantes
īpos qui volūt ire p̄ viā dei: quos cōvincere ⁊ cōpescere
re meli⁹ q̄ per contēptum nequius. tantūmodo sit cō-
tēptus iste timor⁹ ⁊ regulatus/nō absq̄ preuio alte-
rius presertim superioris cōsilio: alioquin timor inor-
dinat⁹ facit casum: aut p̄cipitat incōsulta p̄sumptio.
Sunt itaq̄ nōnulli ⁊ plures q̄ fortis sunt fantasie qui
p̄terea sepe trepidant timore vbi iudicāt nō esse timē-
dum: tales debēt inniti cōsilio superiorū ⁊ prudentū/et
cōtra talē īpōz vacillationē audacter operari / sic enī
plerūq̄ vincetur abibitq̄. Qui vero rēnuunt credere
superiorū et prudentū cōsilio: ad tales scrupulos depo-
nendos ⁊ ad agendum p̄tra eos/errant multipliciter.
Primo p̄ arrogantiam ⁊ superbiam p̄ponendo iudiciū
suū ⁊ prudētiam aliorū iudicio et cōsilio. Rursus tales
vix aut nunq̄ deuotionē habebūt solidam nec pacem
cōscientie sue a talib⁹. Ac p̄inde carebit locus aie sue
hospite illo: de quo p̄pheta dicit. In pace fact⁹ est lo-
cus eius. Et in tractatu de regulis moralib⁹ dicit. Cō-
siliū salubre est frequēter agere p̄tra scrupulos leues
et trepidos vitādo eos ad aliorū iudiciū: quatin⁹ ex cō-
suetudine fiat homo robustus solidus et tranq̄llus in
exercitio spiritali. Exemplum in domificatoribus ⁊
funibularijs. Ad idē in tractatu suo de p̄tractibus sic
dicit. Probabilis certitudo sufficit in moralib⁹ vt nō
exponat se q̄s piculo sicut dicūt doctores de celebran-
te missam ⁊ similib⁹ vbi req̄ritur status gratie: q̄ suffi-
cit ad hoc probabilis cōiectura. q̄ certitudo alia sine
reuelatione nō habet prout in moralib⁹ dicit Aristo.
sumendam esse certitudinem grosse ⁊ figuraliter: que

certitudo nō remouet in vna parte cēm p̄bilitatē
vel opinionem alteri⁹ partis: licet magis declinet ad
istam q̄ ad aliam qđ sufficit. imo scrupulosus et formi-
dolosus cōsciētijis sepe consiliū est in opposituz assidue
agere: presertim ex imperio ⁊ consilio doctorum. Hec
ille. Ad idem est liber de eruditione religiosorū cuius
auctor fuisse videtur Hūberbus q̄ vocat scrupulosos
pusillanimes in hec verba. Sepe causa pusillanimita-
tis est cōplexio quā etiam auget cibi/ ex q̄bus humo-
res melancolici generātur/ vel augetur etiam ex fre-
quenti actu timendi. auget etiā eam nimium ieiunium
vel nimie vigilie/ vel nimia sollicitudo studij/ vel alte-
rius modi. Habenti autē hanc tēptationē vtile est vt
visionē quā timor ille introducit nō reputet conscien-
tiam: et eo ip̄o visionē suspectā habeat q̄ introducta
est a timore et sufficienti deliberatione eam examinet
cū timor cessauerit. Sicut enim ira impedit animū ne
possit cernere verum: ita et timor. Et in his que intro-
ducit pusillanimitas magis credat iudicio alieno q̄
suo. Cum vero visionē per se/ vel per aliū errorem esse
deprehenderit: audacter contra talē timorē postea pu-
gnet. Sicut enim timendo timidi: ita audiendo auda-
ces efficimur. Valet etiā vt ab his se custodiat que pu-
sillanimitatē auget. Hec enī instrumēta sunt demo-
nis: ideo utilis est oꝛo. Hec ibi. Docet etiā scrupulos
dubiosos deponere/ ⁊ consilia fixa tenere sacra scriptu-
ra Ecclesiastici. xxij. vbi dicit sapiens. Sicut loramentū
lineum colligatum in fundamento edificij non dissol-
uetur: sic et cor confirmatum in cogitatione consiliū
cogitatus sensati in omni tēpore vel metu non depra-
uabitur. sicut palee in excelsis/ et sementa siue ipensa
posita cōtra faciē venti non p̄manebunt: sic ⁊ cor timi

Tertia pars

Ep̄m. xix.

dum in cogitatione stulti contra impedimētum timo-
ris non resistit. Sed quia multis scrupulosus videtur
difficile aut impossibile q̄ scrupulos deponant respe-
ctu quorūdam contemptum. Idcirco opus est videre
quomodo hoc est possibile habenti vsum rationis et vo-
luntatis/perfectum saltem. ¶ Pro cui⁹ intellectu no-
tande sunt diffinitiones liberi arbitriū imperiū eius di-
ctaminis/rationis et volūtatis. Est enī vt dicit cancel-
larius de regulis moralibus liberū arbitriū facultas
rationis atq; volūtatis/potens imperare ceteris virib⁹
cognitiuis et affectiuis/imo rōni. et qñq; volūtati cū ce-
teris respectib⁹. Imperiū liberi arbitriū est dñium ra-
tionis dictantis aliqd motus/et volūtatis exequentis
ip̄m in inferiores vires/vel tanq̄ inferiores i hoc obe-
dientes. Dictamē autē rōnis exprimit̄ p verbū iudica-
tiuū/vel modū indicatiuū: vt hoc est faciēdum. execu-
tio p v̄bz imperatiuū: vt fac hoc. Ratio est potētia aīe
cognitiua respectu conclusionū deducibiliū ex p̄ncipijs
libera. libera sc̄m aliquos essentialiter/sc̄m alios so-
lū p̄ticipatiue. Et volūtas ē potētia aīe affectiua rōna-
lis: hec ex cognitione rōnis pōt ceteris oīb⁹ equalit̄ se
habētib⁹ elicere actus suos imanētes. Act⁹ aut̄ ima-
nētes sunt velle et nolle deliberatū: et act⁹ qdē medius
suspēsiu⁹ v̄l exp̄imētatiu⁹. Nota p̄terea regulā supra
xiiij. ca. videlicet. Non oīs deliberans agit ex delibera-
tiōe rē. Rememorāde sunt etiā diffinitioēs sciētie/opi-
nionis/credulitatis: et similiū posite supra p̄mo cap̄lo.
¶ Capitulum. xix. latius docet idem rationibus quo-
modo scrupuli sunt abijciendi.

Reintellectis igitur nominum significatiōibus
facile erit videre quomodo quis potest et debet
scrupulos aut contēpnere non curando aut deponere

rationando. Pro quo aduertendum est id quod dicit
Aquil. parisiensis in de fide et legi. in principio quod scilicet
de operationibus intellectus solum credere bellum habet.
Comprehendimus autem dicit opinari in eo quod est crede-
re. Credere est enim vehementer opinari. Scire autem non
habet bellum propter firmitatem suam nisi sophisticum: quod
tamen luminositate sua non tam vincitur quam velut nebula
dissoluitur. Cogitare autem bellum habere videtur propter
cogitationes que improbissime se ingerunt: quod euiden-
tissimum et durissimum est in cogitationibus blasphemie/si-
cut et cogitationes munde vix obtinent. An. ij. Coz. iij.
Non quod sufficientes simus cogitare aliquid ex nobis
quasi ex nobis sed sufficientia nostra a deo est. Nec mirum
Ipsum enim cogitare voluntarium est: ideo bellum habet.
Scire autem non est voluntarium: quia est in eis que per se
nota sunt. et maxime in primis impressionibus non est in
potestate arbitri scire vel non scire propter proximita-
tem ipsorum ad intellectum et vehementem impressionem eorum
quibus aliquo modo scientia voluntaria videatur ut stude-
re/inspicere libros et querere: et ideo laudabilia vel non.
Sed obijceres sicut prima principia ingerunt sui scien-
tia et certitudinem: sic prima probabilia credulitate. ergo
credere non est voluntarium in ipsis: sicut nec scire in istis.
Respondetur: probabilitas quatenus sit non ingerit cre-
dulitatem seu fidem ex necessitate hominibus intelligentibus
et exercitatis: cum ipsi certi sint non omne quod videtur esse
verum/verum esse: vel etiam simile vero esse verum. Idem
autem est probabile quod verisimile et idem quod videtur verum.
Sapientum autem est tam a veri similitudine et probabi-
litate quam a ficto et falso colore timere semper et cauere.
Illud tamen verum est quod ille qui credit principis syllogi-
stice ordinatis necesse habet et credere conclusioni. po

Tertia pars

Capitulum. xix.

sita credulitate p̄ncipiorū necessitate nō absoluta / sed
cōditionata. Volūtariū tñ simpliciter est et liberz de oī
p̄babili vt ei q̄s credat. vel non credat qm̄ nihil adeo
p̄babile est qđ nō habeat aut dīsuasiōnē qua possit vi
deri falsum. aut saltē qua possit videri non credendus
esse p̄pter periculū erroris. Sufficit enī sapiēti cū ve
ritatē apprehēdere nō potest nō illud a falsitate ⁊ non
errare atq; nō falli. quēadmodū ⁊ bellatori cum hostē
superare nō potest: satis est ei si nō supetur ab ip̄o. et
negociatori cū lucrū capere non pōt si dānum euitet.
Et ne putes philosophantib⁹ leue damnū credulita
tis ⁊ opinionis errorem. hoc enī totis studijs effugere
cōtendunt: ne scz superent ab errorib⁹. ⁊ ne pro verita
te quā querūt accipiant fallentē p̄babilitatē: aut pro
verisimilitudine mendaciū. ¶ Notandū tamen q̄ co
gitare si nudū est. et solū cogitare informe est valde et
materiale: si nō habet assensionem aut certitudinem
aut dīssensionē. Unde nec ab ip̄a materia supra quam
cadit q̄tūcunq; bona sit aut mala: vnq̄ format̄ aut de
nomiatur: neq; vnq̄ habet ex ea laudē vel vituperiū
Cogitare enī. q̄tūcunq; horribile et q̄tūcunq; detestā
dum malū si nudū est vt diximus: non est malum sicut
nec videre malū. malū est q̄tūcunq; visuz malū sit dū
modo videre nudū sit a delectatione ⁊ assensioe. Alio
quin deus malus esset qui omnia scit ⁊ videt. Hec ille
Ex quibus patet q̄ q̄s potest p̄ liberū arbitriū opinio
nem aliquā vel rationē vel argumentū vel auctorita
tem parū abūcere cōtēpnere nolle sentire / aut suum
actū de credēdo suspendere: ⁊ scōm hoc cōscientiā suā
informare. Ad idem est Mattheus de cracouia lib. de
rationali diuinorū operuz vbi sic dicit. Hoc argumen
tum non est bonū. nescio soluere dubiū quod circa hāc

conclusionē occurrit: igitur debeo de ea dubitare. ratio est. quia magna dubia occurrunt circa cōclusiones geometricę et infallibiliter demōstratas. Itē similiter circa fidei cōclusiones. Item est materia tā facilis quā subtiliter inuestigātibus occurrāt in ea quā vix aliquando aut nunquā forte plene possunt solui. Unde cōclusionibus fidei vel rationi seu argumēto que fidei cōsona sunt aut rationi que euidentis est et generaliter approbata vel alijs cōsimilibus mens indubitāter adheret quousque eque vel magis euidentis aut fortis ratio occurrat. quā etiā ante assensum plene diu probat. Et si hoc quōdē facerēt nō tam multi vacillarēt: sed quia multivolunt statim vacillare quō cito occurrit dubiū vel argumentū quō nesciūt soluere: ideo multi erroribus implicantur et dubijs ac infirmanentur in fide. et se sciolos putant quōd peius est vel alijs ostēdunt. Hec ille. Unde intuemur quasi in luce quales sint de quibus dicitur eccle. xix. qui facile credit leuis est corde et minorabitur. Sed quid de illis qui propter defectū naturalē aut accidentalem: melēcolie vel manie scrupulos deponere non possunt. De qua infirmitate naturali dictum fuit supra tractatu isto ca. iiii et v. Respondetur quod deus neminē obligat ad impossibile scōm beatū hieronymū. Et in his quā nō subsunt libero arbitrio sicut philosophū nemo laudandus est nec vituperandus. et per cōsequēs talibus nec meremur nec demeremur. Inā Cācella. tractatu de pollutione. de talibus similibus sic dicit. Dicunt doctores aliq̄ quibus assentio quod aliquādo nō tā meritorius est credere sicut velle credere nec dolere sensualiter de peccatis sicut velle dolere et nō posse. probat per psal. quod dicit. Desiderium pauperum exaudiuit dñs. preparationē cordis eorū audiuit auris tua. Deus inquit iudicat nos scōm superioris

Tertia pars

Ep̄m. xx.

rationis arbitriū / voluntatē et iudiciū. ⁊ nō scdm ea q̄ nobis inuitis atq; cōtra nitentibus portio sensualitatis inferior aduehit / et producit. qualia sunt volubilitas imaginationū / ⁊ fantasiarū. Stimulus insup carnis ille crebrosus aut vincentes vacillationes. Pretere rea timide ⁊ incerte sunt cogitationes nostre sup agēdis / ⁊ sup eis credendis / que nostris nequaquā sensibus attingimus / ⁊ cōsimilia. Decipiuntur ex hoc multi ex simplicibus / distinguere nesciētes inter ea que portio anime superior agit per sensum / et ea que portio inferior patitur absq; superioris assensu. darent idcirco tales sepe alius salubre cōsiliū / qui nesciunt illud prestare sibi. Quare sic est: ob turbam certe passionum simul irruentiū tumultuantē / et rivalitatem. Hec ille. ¶ Capitulum. xx. septimam regulam declarat valentem ad depositionem scrupulorum per epykeyam / cuius proprietates ponuntur: ⁊ octuplex doctrina secundum eam datur: quarum tres declarantur.

Septima ex eodē postremo regula pro scrupulorū depositione necessaria est p̄ceptorū discretā epykeyatio seu interpretatio vel declaratio. Equitas enī dicit Lancel. vbi supra quam nominat philosophus epykeyam: p̄ponderat iuris rigori / vt inquiūt iuris periti. Est autē equitas iusticia pensati oībus circūstantiis particularib⁹ dulcore misericordie tēperata. Hoc intellexit qui dixit. ipse enim leges cupiunt vt iure regant. Et sapiēs. Noli esse iustus nimis: alioquin summa iusticia summa iniusticia fit. Ambulanduz enī est in virtutū doctrina via regia: vt nec strictius fiat dei mādatū nec lati⁹: q̄ ip̄e mādauerit. q̄uis inde possint sumere aliqui aut malicie vel amē libertatis: aut ecōtra in desperationē corruere. non tamen oībus p̄ oīni

tempore ⁊ loco predicandū asserimus omnem veritatem. Est igitur epykeye virtutis cōsiderare nō nudū preceptum sed circumstantias omnes particulariter ip̄m vestientes. Unde philosophus. v. ethi. Epykeya existens interpretatiua legū / melior est q̄ iusticia legalis. Item sc̄dm hanc virtutem precepta dei et ecclesie ac prelatorū seu iudicū benigniter interpretari possum⁹. Hec valet si in contrariū dicatur q̄ eius est legē interpretari. cuius est cōdere. Esto enī vt dicit Johā. de cābaco libro. xiiij. de consolatione theologie / q̄ in foro causarum interpretatio nō sufficiat / nisi que fieret a principe: vel a legislatore. bene tamen sufficit virtus epykeye in foro consciētie: nō solum circa precepta humana / sed etiam circa p̄cepta diuina. ⁊ tantomagis circa diuina quāto de⁹ rationabilior est magisq̄ benignus q̄ quicūq̄ alius legislator. Unde sc̄dm eundē per virtutē epykeye octuplicē doctrinā conscientie scrupulose proficiuā colligere possum⁹. Prima est q̄ inter duram ⁊ benignam circa precepta sententiā: pro benigna est potius ceteris paribus interpretatio facienda / vt per Guilhelmū capitulo. xi. ⁊ alios supra patuit. Cui⁹ ratio est. qz precepta dei non sunt ad tollendū oēm spirituales dulcedinē / qualis certe tollitur quando quis nimis scrupulose p̄cepta interpretat⁹ ⁊ timide nimis. Nā sicut tineas vestimēto / ⁊ vermibus ligno: ita tristitia viri nocet cordi. puer. xxv. Quōd Cassianus li. ix. institutorū de vicio tristicie loquēs sic exponit. Satis inquit euidenter ac pprie vim noxiū huius ac perniciosi vici spiritus diuin⁹ expressit. Vestimentū enī esu tinearū attactū nullius precū / vel honestivsus poterit vlteri⁹ habere cōmercium. Idemq̄ lignū vermibus exaratū / non ad ornatū vel mediocris edificij / sed ad combustionē

ignis merebitur deputari. Ita igitur et anima que edacissimis tristitie moribus deuorat: inutilis erit vel vestimento illo pontificali / quod unguentum spiritus sancti de celo descendens / prius in barbā aaron : deinde in orā suam solere suscipere sancti David vaticinio prohibet scdm illud. Sicut unguentum in capite quod de. rē. qd descendit in oram vestimenti eius rē. Sed nec ad structuram tēpli illius spiritualis atq; ornatū poterit pertinere / cuius Paulus architectus sapiens posuit fundamenta dicens. Vos estis templū dei / et spiritus dei habitat in vobis. Quo circa christus Matthei. xi. dicit consolando Venite ad me omnes qui onerati estis et ego reficiam vos. vbi dicit beatus Hylarius. legis difficultatibus laborantes / et peccati seculi inuolutos ad se aduocat: et postmodū de iugo euangelij subdit. Iugū enī meū suauē est. et onus meū leue. ¶ Secunda doctrina secundum virtutē epykeye est qd nec deus / nec ecclesia intēdit per sua p̄cepta obligare ad vix possibile alicui. Unde sanctus Tho. sup. iiij. di. xvij. dicit. p̄cepta iuris positiui nō se extēdunt vltra intētionē p̄cipiētis / q̄ est finis p̄cepti. hec autē est charitas. Et prima. ij. q. xv. di. Nullus obligat ad impossibile. Illud autē impossibile ad qd nullus obligat / videt scdm virtutē epykeye in lege noua q̄ est p̄fecte libertatis interpretandus non solū de absolute impossibili. nec de eo etiā put dicti doctoris sonant verba / qd vix est possibile. vtpote nimiam habēs difficultatē alias nō apparet quō intelligi possit illud christi consolatoriū. Onus meū leue. quō enī leue dicit: qd multū aut nimis est difficile. ¶ Tertia doctrina est Nec deus nec ecclesia intēdit mediātibus suis p̄ceptis aliquē obligare ad hoc qd sit fatuus. i. talia p̄cepta loco et tempore nō obligāt quēlibet vbi eorū obseruantia

Tertia pars

Eplm. xxi.

foret ridiculosa / saltem apud discretos et bonos viros
¶ Patet illud a simili de votis ex diuino precepto deo
reddēdis. ad que deo reddēda si sint stulta vt dicūt do
ctores omuniter null' obligat. Auctoritas est ad hoc
late Innocentiū in iure In glo. sup ca. nouit de sen. ex.
et eodē titulo ca. cū medicinalis. lib. viij. Ratio pōt etiā
assignari qz p̄cepta ecclie danē ex charitate qd saltem
presupponendū est et p̄sumendū. Sed qd ex charitate
statutū est nō debet cōtra charitatem militare / vt ait
beatus Ber. li. de p̄cep. et dispen. Militarēt aut p̄cep
ta ecclie cōtra charitatē si obligarēt ad sui obseruan
tiam in casib' ea obseruādo fatuū aliquem iudicarēt
obseruantem viri boni et discreti ac deriderent.

¶ Capi. xxi. residuas quinque doctrinas deducit.

Quartā doctrina. Qui vult absolui a debito alicui
ius p̄cepti faciat in materia eiusdē notabili' vl
tra debitū. hoc enī faciendo qd sperare debet firmi' se
absolutū foret a debito. Exēpli gratia. teneris ex p̄cep
tis dieb' dñicis et festiuis a suilibus operib' absti
nere. Si autē plurib' diebus in ebdomada / aut etiā re
gulariter a suilib' vacare operib' cōsueuisti / p̄sertim
vacādo deo / et orationib' intendo. et casu te cōtingat in
die festiuo quādam / aut ob necessitatē aliqd opari: dū
modo hoc sine scādalo notabili fiat: te p̄pter hec gra
uari in cōsciētia nō oportet. Patet hoc in simili. Nam
si qd alicui teneret in .v. solidis: et p̄ modū nūeris .xx.
centū vel mille marcas liberalit' ei daret: nunqd talis
deberet bene supponere qd de .v. solidis alias soluen
dis q̄tatus esset. Est enim deus in infinitū liberalior et
clemētior hoībus. Ad idē satis expresse est Cassianus
coll. pa. coll. abbatis theonis. ca. xiiij. et in multis locis
p̄bando qd ieiunia et alia huiusmodi pro loco et tēpore

seruanda sunt et moderanda. **Q**uadragesime inquit lege qui iustus est atq; perfectus nō tenet: nec exigui huius canonis subiectione contentus est: quem profecto illis qui per totum anni spacium delicijs vel negocijs secularibus implicantur ecclesiaruz principes statuerunt / vt hac legali quadragesimali necessitate constricti: his saltem diebus domino vacare cogerentur: ac dierū vite sue quos totos quasi fruct⁹ quosdā fuerant voraturi vel decimas domino dedicarent. **T**erum iusti quibus lex non est posita qui spiritalib⁹ officijs non exiguam illam. i. decimam partem / sed totum vite sue tempus impendunt. quia liberi sunt a decimarum legalium functione. **I**dcirco si eos superueniens honesta ⁊ sancta necessitatis coartauerit: audēt stationem ieiunij absq; vlla disceptatione laxare. non enim decimarum ab eis exiguitas mutuatur / qui oīa sua domino suo secum pariter obtulerunt: quod profecto absq; summo fraudis reatu facere ille non poterit / qui nihil voluntarie offerens deo inexcusabiliter soluere decimas suas legis necessitate cōpellitur. **I**llud tamen verbum **C**assiani videlicet. **Q**uadragesime lege qui iustus atq; perfectus est non tenetur sane intelligēdum est sic. videlicet quia non tenetur eā secundum litteram adeo rigide et onerose obseruare quominus ipsam secūdū virtutem epykeye interpretari valeat: pro loco scilz et tempore: dū modo non contra intentionem legislatoris seruare possit et etiā moderare. **P**er quod quidem non remouetur quin quātūcūq; iustus de lege cōmuni seruare tenestur precepta ecclesie sane intellecta secundum intentionem precipiētis. **E**x premissis igi^r patet q; quis absolui potest pro tempore a paruo debito. **P**er hoc quidē q; in

eodem genere notabiliter facit ultra debitum maxime
in casu quo an illud paruum sit an non sit debitum dubitatur
¶ Quinta doctrina quod in dubiis bonorum vita debet alijs
esse viuendi regula / prout tactum est supra ca. xvi. Ratio
est. quod tales secundum virtutem epikyke presumi debent ha-
bere rectum iudicium. ¶ Sexta doctrina. In his que solum
sunt mala. quod prohibita multum excusat / vel in toto / vel
in tanto consuetudo. imo in casibus ex vi rationalis consue-
tudinis presertim si prescripta sit est contra ius scriptum mul-
totiens faciendum. Ratio dicti quod sicut epikyke est mo-
deratiua vel interpretatiua legum: sic et consuetudo est opti-
ma legum. interpretans si de posituius legibus sermo fiat.
Et in de vita anime dicit Cancellarius. Quis lex humana
vel positua potest abrogari / in eo quod non necessario partici-
pat cum naturali et diuina. hec autem abrogatio fit per consue-
tudinem oppositam. Iuxta quod dicunt iuriste et verum est quod con-
suetudo est optima legum interpretans. nec unquam dicenda
est corruptela nisi ubi legem diuinam: aut naturalem ledere
conuincitur. Nam sicut consuetudo dicitur altera natura
sic lex consuetudinalis quasi lex naturalis habenda est
Fit tamen abrogatio eius sicut aliarum constitutionum per expre-
sam aut interpretatiuam reuocationem factam ab illo qui
condendi habuit potestatem. Fit denique abrogatio cau-
sa manifeste danositatis si lex ista fuisset. Patent hec
omnia ex descriptione et conditionibus legis bone. quam
honestam esse debet iustam / possibilis iuxta naturam et con-
suetudinem prime loco temporis convenientes / necessaria vti-
lis / et manifesta: ut habetur ex dictis. Fido. Ex his li-
quide constat quod temerarium est et iniquum velle omnia decre-
ta siue ecclesiastica siue civilia / ad omne tempus / ad omnem
gentem / et patriam extendere. Quoniam lex que per vno tempore
aut loco: aut personis esset utilis esset in alijs loco et tpe

et personis impossibilis aut dānosa . imo velle sic oia
 statuta stabilire hominū est delirantiū / et quasi contē
 dentiū vt opposite leges simul obseruētur. ¶ Preterea
 positū est in decretis. d. iij. q̄ leges instituūtur cū pro
 mulgantur. firmanē: cū moribus vtentiū approbanē.
 Igitur per augmentū a contrario sensu / si morib⁹ vten
 tiū nequaquā approbanē: ille nullū habēt firmamentū.
 ⁊ ita popul⁹ habet multū in sua potestate dare robur
 aut tollere presertim ab iūto. Quantū aut de tēpore
 sit necessariū vt cōsuetudo vim legis habeat / vel arro
 gare habeat legem. Dicimus inquit vbi non est taxa
 tum tēpus a legib⁹ alijs debet fieri abrogatio prout
 sapiēs iudicabit / nūc tardius / nūc citius iuxta necessi
 tatis aut vtilitatis qualitātē. Verū tamen qz cōsuetu
 do est altera natura: leges assuete ⁊ quasi iam in natu
 ra verse: nō debent absqz manifesta necessitate vel vti
 litate / vel tolli vel mutari. ¶ Septima doctrina. Ho
 mo pōt informare conscientiam suam. dicit Idē. de pal.
 super. iij. di. xvij. q̄ vbi homo non peccat mortaliter
 nunq̄ incurrit sententiā excommunicatōis iuris. Exco
 municatio enī debet esse in ecclia sicut ouis debet esse
 in ouili: quod est necessarium ad bonū gregis licet vi
 deatur nociuum vni oui. Si enī ouis morbida est: cu
 retur si potest. si nō potest expellaē ne totus grex infi
 ciaē: ⁊ sic vt ouile christi sit sanū non morbidū quando
 vna ouis mortali morbo laborat: monitionib⁹ monea
 tur. Si autē per contumaciam appareat insanabilis
 plaga eius: tunc ab ouili abijcienda est / ne cōtagione
 pestifera plurimos pdat. Unde ap̄ls. i. Corin. v. Ego
 enī huiusmodi tradidī sathane in iteritum carnis vt
 saluus fiat spiritus eius scilicet ⁊ alior. Ex quo seq̄tur
 q̄ excommunicatio non nisi pro mortali peccato debet

infligi: quia ille solus iudicio ecclesie p̄scidēdus est / qui iudicio dei credit̄ precisus. Unde cū sentētia iuris nō sit iniusta posset homo īformare consciam suā q̄ vbi hō nō peccat mortaliter: nūq̄ incurrit sententiā iuris q̄ iniuria dicit̄ esse q̄ nō iure fit. Non autē debet. Unde iura nascunt̄: inde nasci iniuriosa excōmunicatio. vñ cū sit iniuriosa excōmunicatio que fertur sine mortali: ideo nō est sentētia iuris vbi nō est mortale peccatū ¶ Octava p̄terea doctrina pōt addi: quā tradit Johānes de camba. in libro de culpa et gratia. q. xv. circa finem materie tertie cōclusionis. Abi cōtra eos qui dicunt ex consuetudine teneri quēlibz post peccatū mortale etiā cōtritū cōfiteri ante eucharistie sumptionē sic dicit. Si inquit esset de hoc cōsuetudo etiaz generalis et vim legis habēs: tamen illa vim legis nō excedit in obligando vel in artando. Et ideo in quo cūqz casu pretermittens faceret hoc q̄ lex īponit posset excusari a peccato: puta si hoc faceret sine cōtēptu et per virtutē epikeye: qua ratione periculi alicuius cōsiderari pōt quandoqz fieri cōtra v̄ba legis scōm q̄ pulchre declarat sanctus Tho. ū. q. xcvi. arti. vi. et. ū. ū. q. xix. arti. i. In eodē casu vel cōsimili posset p̄termitti talis cōsuetudo absqz peccato: puta si etiā pretermittereēt absqz cōtēptu et per virtutē epikeye attendo periculū anime ratione nimie inuolutionis erronee conscientie. Unde et de consuetudine Hosti. ca. i. circa finem dicit sic. Generaliter tibi trado vbi cūqz consuetudine seruata anima periclitaretur nō valet. Hec Hosti. quod potest intelligi simpliciter: vel in casu quare rē. Hec Johan. de cambaco.

¶ Capitulum. xxij. ad sciēdum quomodo precepta diuina humana ligent diffiniuntur leges diuine: et per

nouem conclusiones fit preceptorum aliquorum interpretatio.

Terum vt scrupulosi per precepta non vltra q̄ necesse sit se artari putent. de eisdem quomodo ligent q̄tum: quando vbi et qualiter notande sunt prime diffinitiones legum seu preceptorū. Cancell. deinde. ix. conclusiones eiusdem. Est igitur lex multiplex: quedam eterna siue prima: alia naturalis hominum: alia diuina hominum: alia priuata: alia positiua: alia civilis et temporalis: alia civilis et spiritualis: alia charitatis. Lex enī in genere est recta ratio practica: secundū quem motus ⁊ operationes rerum in suos fines ordinate regulantur. Vel est ip̄a talis regulatio in quocūq;. Lex eterna seu prima est beneplacitū / seu voluntas suprema domini dei prestituentis rebus a se conditis fines suos ⁊ motus ⁊ operationes ad illas. Lex naturalis hominum est dictamen legis practicū quod natus est habere quilibz homo non impeditus in vsu rationis / nec dispositione corporis / nec ex dispositione viciorum. Lex diuina pp̄ue est in hominibus et est lex per diuinam clementiam accepta ad regimē plurimorum pro fine beatitudinis principaliter ordinata. Primum ponitur ad differentiam legis priuate. Aliud ponitur ad differentiam legis iudicialis in antiqua lege. Lex priuata est per diuinam reuelationem accepta ad regimen persone singularis vel paucorum. Est autē diuina reuelatio illuminatio humane nature rationalis ad quam habēdam vel modum habendi ip̄a de cōmuni cursu sibi indito non attingit. Lex humana siue positiua est lex per rationem ex lege naturali deducta in consequētis pbabilibus ad finem debitū humane creature. Dicitur autē pbabile

quod pluribus et maxime sapientibus apparet verum.
Lex civilis et temporalis est lex humana ad finem natu-
ralem socialis vite bene regende immediate vel princi-
paliter ordinata per illum qui curam communitatis gerit
sufficienter promulgata. Sed lex civilis et spiritualis
est lex humana ex principijs creditis vel ratione notis
probabiliter deducta ad finem supernaturalem immediate et
principaliter ordinata: per illum vel illos qui curam ha-
bent communitatis sufficienter promulgata. In his
omnibus pro regula tenendum est quod omnis obligatio
finaliter reducitur ad dictamen liberi arbitrii. diuini
sic volentis obligare creaturam: quod dictamen nobis inno-
tescit vel in lumine fidei et gratie infusarum / vel in lu-
mine naturali signato super nos. Unde practica iudi-
cia rationis habemus aut per lumina scientiarum tam di-
uinarum quam humanarum ex duplici lumine priori emanan-
tium: aut postremo per experientie multiplicis lumino-
sum documentum per quod fit ut tam virtus quam ars cer-
tius operentur. Est etiam hic aduertendum quod in princi-
pijs moralibus fit processus quandoque a notioribus ut
quasi a posterioribus: ut ex his que videmus in huma-
na politia assurgendo ad diuinam legem. quandoque fit
econtra a priori considerando eas leges que natura sunt
notiores qualis est lex eterna. ¶ His premiffis est hec
conclusio prima. Solus deus / et nullus alius absque com-
missione eius potest directe et per se obligare aliquem
hominem etiam sibi subditum absque eius consensu libero
ad actus interiores et latentes habendos. Solus quippe
deus potest de talibus iudicare. alij autem non nisi ex
eius mandato et reuelatione sed tantum de exterioribus.
Notanter vero dicitur directe et per se / et absque consen-
su libero. quia indirecte et per accidens: vel ex consen-

su subditi hoc potest fieri nisi ab interiori procedat.
¶ **Secūda conclusio.** Quoniā rationabile est: vt nullus homo aliquid precipiat/nisi illud de quo potest agnoscere iudicialiter scdm modum suū in foro suo. Idcirco finis et intentio legislatorū non cadunt sub obligatione subditorū: sed tantūmodo operationes exteriores preceptorū. Et ita dicēs horas aut ieiunans in peccato mortali aut intentione sinistra: vel absq; intētionē. absoluit se a precepto ecclie/sed non apud deū. De negligentia autem puerisq; intentione sepius excusatur.
¶ **Tertia cōclusio.** Dispēsatō prelatorū que est iuris cōmunis quedam relaxatio seu mitigatio locuz habet p̄cipue circa p̄ticulares casus et p̄sonas singulares: qm̄ aliqua statuta sunt p̄ cōmunitate que huic persone vel illi ⁊ in isto casu vel in illo nō ita cōgrue dinoscuntur.
¶ **Quarta conclusio.** Consentire censendi sunt superiores saltem interpretatiue ī abolitionem legū suarū positiuarū: quando passim eas diu nō obseruari sciunt aut scire possunt/et nec verbo nec facto reclamant.
¶ **Quinta conclusio.** Lex non instituitur nisi dū pmulgatur/necq; vigorē habet nisi cuz morib⁹ ⁊ vtentium approbatur. ⁊ hoc si sit lex pure positiua ad populi regimen. secus de diuina atq; naturali diceretur contra quas non est prescriptio vel ad oppositū cōsuetudo sed tantū corruptela.
¶ **Sexta cōclusio.** In oī lege q̄tūcunq; positiua bene īstituta aliquid est de iure naturali ⁊ diuino vt q̄ expedit hoies legibus regulari q̄ qui potestati resistit dei ordinationi resistit ⁊ similes.
¶ **Septima cōclusio.** Discernere ius diuinum ⁊ naturale a positiuis sicut est difficile: ita maxime necessariū est ⁊ vtile in oīi doctrina morali ⁊ politica et hoc fieri p̄fecte nequit absq; sacra sapiētia: que legib⁹

eternis innitit̄ atq; fundatur &c. ¶ **O**ctaua conclusio. Ecclesiastici prelati respectu p̄ceptorū diuinorū & regule euangelice nullomō conditores sunt sed dūtaxat quidam interpretatores / expositores / p̄cones doctoresq;. ¶ **N**ona conclusio. Interpretatio & limitatio vel expositio prelatorū in lege diuina q̄ diu prelati non cognoscūtur abuti sua potestate: suscipienda est reuerenter tanq̄ lex dei. Abuterent̄ autē si manifeste iponerent onera nimis graua ceruicib; populi christiani: vt si ad festinandum quotidie vel ad statuta qualia habēt religiosi omnes passim restringere quererent.

¶ **C**apitulum. xxiij. declarat pctōrum mortaliū et venialium differentiam & diffinitionem et pprietatem.

Proinde quia timorate cōscientie scire vellent in quolibet casu vbi esset peccatū mortale et vbi veniale vel nullū. Idcirco qd de hoc sentiēdum sit restat declarandum. Vbi notanduz s̄m sanctū Thomam et alios circa di. xxiij. sc̄di. q̄ omne peccatū est deuiatio ab aliqua lege naturali vel diuina vel quacunq; alia lege recte posita. Et qz ois lex habet vim coactionis per penā. alioq̄n frustra ferrentur leges si eas liceret ipune trāsgredi: ideo sc̄dm vnāquāq; legem illud peccatū dicit̄ mortale / qd̄ pena mortis dānatur. Veniale vero quod leuiori pena puniē. Vñ Augustinus omel. viij. super Johan. dicit qz crimen est quod damnationem meretur. licet autē proprie mors sit priuatio vite corporalis: tamen ad quandā similitudinē priuari finaliter diuina visione et incurrere penam gehenne mors dicitur sicut et ipa visio vita dicitur per christū Johan. xvij. hec est inquit vita eterna vt cognoscant te. vnusquisq; enim dicit vitam suam consistere in eo in quo delectatur: ideo ppter summam delectationē

que est in visione beata. in ipsa dicitur vita nostra consistere/ et in eius priuatione cum afflictione gehenne mors. Sic igitur quo ad theologos quorum est considerare humana opera quatinus regulentur lege diuina peccatum mortale dicitur quo quis meretur hanc penam. Sunt autem quedam peccata mortalia ex genere actus: quedam venialia ex genere actus vocando genus actus rationem quam sortitur actus ex materia vel obiecto. Et sic veniale distinguitur contra mortale iuxta distinctionem materie in qua peccatur hoc modo: quia peccatum est quedam infirmitas anime. Et ideo sicut in morbis morbus ille dicitur mortalis qui infallibiliter inducit priuationem vite corporalis. Sic in peccatis illud dicitur mortale quod inducit priuationem principij spiritualis vite. Veniale autem dicitur illud quod talem priuationem non inducit. Principium autem quo viuimus spiritualiter est charitas per quam homo ordinatur bene ad deum et ad proximum et ad seipsum: et ideo illud est peccatum mortale ex genere suo quod repugnat dilectioni dei proximi aut sui. Dei vt facere contra spem/ fidem/ et charitatem/ periurium committere/ et similia quo ad tempus/ et alia sacra que precipiuntur in primis tribus mandatis decalogi Proximi sicut de honore parentum/ homicidio/ mechia/ furto/ et falso testimonio/ et similia que sunt contra proximum. Sui vero in actibus interioribus que comprehenduntur in ultimis duobus mandatis. scilicet non concupisces rem proximi tui/ aut uxorem eius. Hec enim et similia peruertunt debitum ordinem subiunctionis ad deum et fedus humane societatis ad proximum: propter quod ex genere suo sunt mortalia peccata. quando vero voluntas peccantis fertur in illud quod in se quidem continet quandam inordinationem: et tamen non

cōtrariatur dilectioni dei aut primū nec tollit ordinē
debite subiectionis ad deū nec fedus humane societa-
tis ad primū: sicut verbū ociosum risus superfluus et si-
milis: talia dicuntur venialia ex genere. Ad hoc videt̃
accedere dictū Rich. de sancto vict. li. de differētia pec-
cati mortalis et venialis vbi dicit. Mortale peccatum
est quod a quouis non pot̃ committi sine grādi corruptiōe
sui: sine graui lesione primū et sine magno p̃tēptu dei.
Cetera vero oīa videntur mihi venialia: super quo di-
cit Aureolus quod li. ij. q. xv. Ex isto videtur posse acci-
pi quod mortale est inordinatio grādis valde: ac per hoc
quod opposita ordinatiōi nō parue sed magne et necessarie
ad finē consequendū. veniale autē deordinatio leuis et
parua est. et per hoc opposita ordinatiōi vtili siue cō-
grue vel accōmode: nō autē ad attingendū finem ne-
cessarie. Ad idē videt̃ esse sanctus Tho. summa cōtra
gentiles li. iij. ca. xiiij. sic dicēs. Peccatur mortaliter
quā totaliter intētio mētis abrūpitur ab ordine ad deū
qui est vltimus finis bonorum. In eo enim qui peccat
mortaliter oīno auertit̃ intētio volūtatis a fine vltio.
In illo autē qui peccat venialiter manet intētio con-
uersa ad finē sed aliquantulum impeditur ex hoc quod plus
debito inheret: his que sunt ad finē. Hec Tho. Et ibi
ex intentione conatur tradere differentiā peccati mor-
talis a veniali. Differūt igitur mortalia peccata a ve-
nialibus similitudine multorum actuum aliorū defectuo-
sorum videlicet sicut cōmestio cibi mortiferi a non mor-
tifero: sicut vuln⁹ letale et incurabile p̃ naturā a cura-
bili p̃ naturā. sicut infirmitas certitudinaliter mortē
inducens ab infirmitate vitā nō priuate: sed sanitatē
pro parte adimente. sicut offensa p̃ qua quis ab aliqua
ciuitate perpetuo exilio et carceri dānatur aut morte

plectitur ab offensa que tēporales penā meretur sicut actus quo omne lumen oculis subtrahit. ab actu quo oculi per mediū subtile lumē intuentur. sicut infectio radicis arboris alicui⁹ a lesione ramusculi alicui⁹ in eadē arboze. ⁊ sicut cursor in via vadēs in cōtrariū termino ad quē ad eum qui versus terminū ad quem vadit claudus stans vel paulisper a via deuians.

¶ Cap. xxiii. q. per peccatuz mortale charitas perditur. ⁊ q. scire non possumus semp vbi sit peccatū mortale. imo q. periculosum sit illud diffinite ostendit.

¶ Ex premissis ⁊ pro eorū latiori manifestatione ponantur cōclusiones. ¶ Prima cōclusio habet⁹ charitatis est vita anime. patet per Augustinum. iiii. de trinitate ca. ix. dicentem. Mors spiritus est a deo deserere. mors autē corporis a spiritu deserere. Nec itelligas deū separari ab aīa absolute. Est enim aliqualis presentia dei anime ipi etiam peccatrici. sed non secundū illum effectum dei spiritualem per quē deus animam viuificat. talis aut effectus est charitas. qz nullus effectus sine charitate valet vt dicit. i. Corinth. xii. Separatur autem deus cū effectū talem sui subtrahit. ¶ Secūda conclusio. Nullus actus de genere moris in habente vsum rationis est simpliciter indifferens / neqz quo ad bonitatē moris: nec quo ad meritū vel demeritū / saltē boni tēporalis. satis patet p sanctū tho. prima. ii. q. x. Ideo q. minima negligit / paulatim decidit / ⁊ in maiora prolabit. Nam veniale peccatū ⁊ si nō perimit de se vitam gratie / q. est vita prima. infirmat tamē operationē eius / que est vita anime secunda. ⁊ ad mortem si multiplicetur disponit. retardatqz a pfectu meritū / et ab acceleratione visionis dei. In via enim dei non progredi regredi est. ¶ Tertio cōclusio. Deus vitā ab aīa

non subtrahit nisi anima prius vnā deserat. pbat̄ per
Augustinū in de vera ⁊ falsa penitentia : dicentē ante
finem. Deus cū incipit semel benefacere nisi delinq̄re
mus eum eiusdē beneficiū / quod om̄ino nostrū est / cū
prior sit inspirando : cogitur ex necessitate iuste miseri
cordie neminē posse prius relinq̄re. Nō enim sui est re
linquere nisi relinquentē se. Item in de natura ⁊ gra
tia. Deus non deserit nisi deseratur / vt pie iusteq̄ vi
uatur. Et. xij. de ci. dei. ca. xij. Aliquando anima dese
ritur a vita sua / que illi deus est / non deserta est vt de
sereret : sed vt deseret̄ deseruit. ad malū enim prior est
volūtas eius. ad bonū vero prior est voluntas creato
ris. ¶ Quarta conclusio. Licet in multis scire teneat̄
quis vbi cōmittit̄ pctm̄ mortale : nullus tñ teneat̄ scire
nec scire potest specialiter in oibus difficultatibus / an
ibi sit peccatū tale. Prima pars patet ex prima parte
ca. iij. ⁊. v. alias enim ignorans ignorabitur. Secūda
pars patet de multis materijs : vbi doctores cōtraria
opinātur. Illud etiā sentire videtur Augustinus. xxi.
de ci. dei ca. vlti. dicēs. Quis iste sit modus. ⁊ que sint
ip̄a peccata que ita impediunt peruentionem ad re
gnum dei : vt tamē sanctorum amicorū meritis impe
trent indulgentiā difficillimum est inuenire periculo
sissimum est diffinire. Ego certe vsq̄ ad hoc tēpus cuz
inde satagerē ad eorū insataginem puenire nō potui :
fortassis ⁊ p̄pterea latēt : ne studiū p̄ficiendi ad oia ca
uēda peccata pigrescat. qm̄ si sciretur que vel qualia
sint delicta p̄ quib⁹ etiā p̄manētibus nec p̄uctu vi
te melioris assumptis intercessio sit inquirēda sancto
rū ⁊ sperāda : eis secura se obuolueret humana segni
cia nec euolui talibus implicamentis : vllius virtutis
expeditiōe curaret. ¶ Quinta cōclusio. Valde pericu

iosum est diffinire aliquid esse peccatum mortale nisi hoc cōstet multū euidēter. Patet hoc per prefatā Augustini auctoritatē. vbi dicit. Difficillimū est inuenire periculosissimū est diffinire. Eū sc̄tus tho. quod li. viij. q. xv. dicit. *Dis* questio in qua de pctō mortali querit̄ nisi expresse veritas habeat̄ piculose determinat̄. qz error quo non credit̄ esse peccatū mortale quod peccatū mortale est cōscientiam non excusat a toto: sed forte a tanto. quod intellige: vt capitulo sc̄do dictū est. et p. i. ca. iij. r. v. Error vero quo creditur esse mortale quod mortale non est: conscientiam ligat ad peccatum mortale. Precipue vero piculosum est vbi veritas est ambigua. Unde *Lācellarius* de vita anime dicit. Doctrina salubris pro doctoribus theologie est: vt nō sint faciles asserere actiōes aliquas aut omissiones esse peccata mortalia presertim sub verbo vniuersali/ et dum predicandum erit ad populum. A litterato inquit r experto viro accepi perniciosum esse in omni arte vel doctrina asseritionem audacem r extremam maxime vbi obseruatio cōmunis omittitur obuiatqz. Itaqz debet quilibet nunq̄ obliuisci q̄ incerta est scientia nostras: ita vt idem homo sepe breui momento tēporis nūc in hanc nunc in oppositam feratur sententiam. Sit preterea quādoqz vt per tales asseritiōes publicas nimis duras generales r strictas: presertim non certissimas nequaq̄ eruantur homines a luto peccatorum: sed in illud profundius quia desperatius imerguntur. *Barri* preterea casus sunt et quasi infinite circumstantie. Pro quarum diuersitate diuersificari debet iudiciū: ita vt vir possit aliqua in morib⁹ regula tradi: que in particularib⁹ casib⁹ exceptionē nō admittat. Deniqz generatur ex hinc scrupuli inquietiui. cōscientiaz sim

placitū vt in eis sit solidū nihil. Nam ⁊ si beat⁹ est vir q̄
temp est pauidus ⁊ qui verē omnia opera sua. obser-
uandū tñ summo opere illud terētianū. quid nimis. ⁊
vt idē loquit̄ ne in cirpo nodū querat: ne quoq; ei ip̄o
p̄crē illud eiusdē. Quid si celuz ruat. Demum quoq;
quid prodest: immo quid nō obest coartare plus iusto
mandatū dei est latū nimis. quid insup expedit ama-
rius grauiusq; reddere illud iuguz xp̄i quod suaue est
⁊ onus eius leue. Nam ⁊ si cōtentus ex hac laxatione
apud quosdā ip̄obos maior oriatur habētes velamē
malicie libertatē. Est apud alios bñ institutos gratia
rum resonabūt actiones. prestabitur etiam sedulius
obsequiū dño. ⁊ patri tante māsuetudinis. cui⁹ māda-
ta graua nō sunt. ⁊ q̄ vult nos tēptari/ ⁊ nō grauari su-
per illud quod possum⁹. Sequit̄ ex premissis q̄ stulte
querūt qui petūt distinctionē aut differētiam peccati
mortalis a veniali per regulā generalē/ facientē parti-
culariter ⁊ infallibilit̄ scire de quolibet actu si est mor-
talis aut venialis patet ex premissis. Et illud sic osten-
dit Cancellarius vbi supra. Tales inquit petunt ac si
q̄rerent a medico doceri se vno verbo regulas genera-
les de oñibus morbis ⁊ venenis ⁊ cibis ⁊ vulneribus
quando ⁊ quomodo nō mortē inferrēt. Et certe ad sin-
gulares circūstantias/ ⁊ ad particularia legis p̄cepta
diligens nostra cōsideratio descēdat oportet: quibus
perp̄sis loquendū est vt sapiēs iudicabit. Adē cib⁹ exē-
pli gratia nonne q̄so pōt vni mortē certā/ alteri leuem
egritudinem iducere. Aide q̄ venenū fortissimū mor-
tis inductiuū ip̄i compositores tyriace ad mortis eua-
sionem conficiūt. Porro diuersis hominibus/ imo ei-
dem homini varijs tēporibus quis nesciat eundem ci-
bum nunc salutiferū fieri: nunc mortē celeriter opari

Tertia pars

Ep̄m. xxv.

119

¶ Capitulum. xxv. dat sex regulas vniuersales ad cognoscendum peccata mortalia.

Sed querereres. quid igitur proderit doctrina vniuersalis sup talib⁹ cognoscēdis. Respondetur q^d plurimū pdest p omnē modū. Nam regule generales fundamētaliter tradite dū ad pticularia vētū est ostēdunt quid de singularib⁹ iudicanduz sit. Singulares quippe ad regulas illas vniuersales resolvere conuenit: quo facto veritas illucescit. Carens autē noticia huiusmodi regularū vniuersaliū quando precor poterit his resolutionib⁹ vti. quomodo mensurabit ad regulam qui regulas nō habet: proderit tamē nō negamus circa species peccatoꝝ regulas apponere speciales: sed hoc alterius cōsiderationis est. Hunc tamen super regulas vniuersales quasdam tactas pcedēti ca. et. xiiij. ac. xxi. ponentur adhuc alie. xv. a Cancellā. et ab alijs theologis notabilibus prodite. ¶ Est igitur scdm Cancellā. prima regula q^d nullus est pctm̄ mortale actuale absq^e consensu libero rationis vere vel interpretatiue. Interpretatiuum aut cōsensum dicim⁹ esse dū habuit ratio tēpus deliberādi et refugiēdi ea circa que vitāda p̄uigil esse tenebat. qualiter dicit lex forensis q^d qui tacet. cōsentire videtur dū scilicet repugnare deberet. Consensus tamen solū in actuz venialiter malū est tantūmodo venialis loquendo de veniali ex genere suo vt est verbum ociosum. ¶ Secūda regula. Nō quilibet tenetur scire de quolibz peccato mortali an sit tale. licet expediat illud inquirere et scire iuxta vniuscuiusq^e vires et statū. et plus ecclesiasticos q̄ laycos. Et inter ecclesiasticos prelati ex officio tenentur q^d sunt parati omni poscenti reddere rationē de ea que in eis est fide et spe. ¶ Tertia regula est q^d comparatio

peccatorum ad inuicem secundum grauitatem maiorem et minorem
generaliter sumi nequit nisi comparentur in genere suo et
ceteris paribus. Quoniam secundum alias circūstantias parti-
culares se habent plurimum ut excedentia et excessa.
¶ Quarta regula quantificatio peccatorum a posteriori
sumitur a pena licet non sufficiens usquequaque. et a
priori penes genus obiecti et intentionem finis et libidin-
em seu conatum voluntatis maiorem vel minorem et cau-
sam motiuam tempus et locum et penes data inde sequentia
que peccans prouidebat aut prouidere tenebat. ¶ Quinta
regula bonitas moralis sumitur ex obiecto. sed tota-
lis bonitas moralis specialiter dependet ex circūstan-
tijs finis et aliorum simul adunatis. Maliciam vero ex
vnius aliarum circūstantiarum carētia ponimus resultare
Ceterum bonitatem gratuitam et meritoriam gratia gratum
faciens operatur. ¶ Sexta regula. Omnis actus cuius fi-
nis intentus est peccatum mortale: mortalis est siue in-
tendatur actu vel habitu. quod scitur si operans inter-
rogatus cur hoc facis et aduertens tandem responde-
bit ad hunc finem feci. ¶ Septima regula. Actus qui
aliunde non esset mortalis: et fit propter finem veniale
videtur esse solus venialis nisi forte prestituatur finis il-
le ut ultimus et quietans et non solum ut incidens et min-
principalis actu vel habitu. ¶ Octaua regula. Nullum
etiam desiderium rei illicitae factum tantummodo sub con-
ditione actualiter vel habitualiter adhibita est de per
se mortale delictum. De per accidens tamen propter appeti-
tus sensualis commotionem nimiam qua scienter dimittitur
inualefcere ex talis desiderij continuatione libera potest
ipsum inter mortalia deputari. ¶ Nonna regula. Si quis
mouetur occasionaliter solum ex peccato mortali ad alium
quem actum faciendum non oportet illum actum esse pec-

Tertia pars

Epist. xxv.

catum mortale. Secus si causa principalis huius actus esset mortale peccatum. ¶ Decima regula. Exponere se periculo peccati mortalis: est mortale peccatum vel sic agere incertum et dimittere certum in materia morali est peccatum mortale: si tale sit incertus quod sit mortale: non solum per coniecturas leues aut ex suspitione trepida et scrupulosa proueniente ex nimio timore cadendi in via dei, sed intelligitur dum tale est vehementer et probabiliter incertum eque sicut oppositum vel magis, tunc enim illud quod agitur non carebit mortali culpa aliter non oportet ut tactum fuit supra ca. xi. et. xiiij. ¶ Undecima regula est. Omnis agens contra conscientiam edificat ad gehennam vel mortaliter si conscientia sit fixa, quod id quod agitur est mortale vel venialiter solum quantum est ex parte unius circumstantie que est facere contra conscientiam: si conscientia videlicet solum illud esse veniale. ¶ Duodecima regula. Nullus est actus a deo mortalis quin ipse vel sibi similis sit non mortalis: si displicet vel si non placet consensu perfecto et deliberato. Similiter nullum peccatum est a deo veniale quin ipsum vel sibi simile fiat mortale dum placet: hoc est dum consensus additur, si tamen illud veniale erat actus mortalis ex genere suo: et ex eo quod non fiebat ex consensu libero et perfecto venialis reddebatur. ¶ Tridecima regula. Multa ex genere mortalia sunt quorum similia possunt effici bona dum trahuntur extra rationem suam, quemadmodum dolere deliberate de bono alterius est mortale delictum. Si vero hoc fiat pro zelo iusticie boni consensu cui contrarium est male bonum iste dolor virtus erit. Plerumque etiam multa ex genere bona essent que ex aliqua circumstantia peruersa sunt mala et

speciem mortali imitantia. ¶ Decimaquarta regula
Nihil est adco consiliū in lege euāgelica quin in casu
possit obligatoriu esse. et ita quilibet vtens rōne tenetur
scdm p̄parationē animi ad quodlibet cōsiliū. vt puta
martyriū vel dimissionē omniū suoz et similiū. si et ibi
necessitas imineret hoc agēdi. Obligat insup quodli-
bet cōsiliū vt nō contēnatur. tanq̄ nō sit salubrior ser-
uatio ei⁹ q̄ oppositi. Et tñ nullus ita cōsilijs fuādis
astringit quin ab eo aut possit aut debeat in casu eorū
obseruatio verbalis quādoq̄ p̄termitti. vt de non ha-
bēdo duas tunicas et de p̄bendo pallio tunicā auferen-
ti et similibus. ¶ Decimaquinta regula. qz ars nō deli-
berat si ex virtute agit aliq̄s quādoq̄ quasi subito sit
ex puerfa assuefactiōe viciosus: quasi repente p̄cipia-
tur. Et ita male habituat⁹ in vicijs / vt in iurādo / ocu-
piscēdo / odiēdo / in iudicando et similib⁹: fere demeref
cōtinue sicut virtuoso cōtinuo merces accrescit vt ve-
rū sit q̄ in sordib⁹ est sordescat adhuc. et iust⁹ iusticiā fa-
ciat adhuc. ¶ Decimasexta regula est de permissioni-
bus peccatorū et relaxatione penarum videlicet q̄ pe-
ne sunt restringende / sic q̄ absq̄ vtilitate reipublice /
vel eius cui infliguntur / nec institui nec iustitute exequi
deberent. et peccāt oppositū faciētes vel eas cum insti-
tuerint nō tollētes. In omni autē republica tollerari
possunt aut debent vitia / que absq̄ deteriori periculo
neq̄ corrigi neq̄ extirpari valerent. quando autem il-
lud est et quando non difficile est: et sepe impossibile ge-
neraliter diffinire nisi prout circumstantiis particula-
ribus inspectis prelati superiores et sapiētiores deter-
minabunt. Exemplum est de meretricibus / vsuris / et
similibus: que quādoq̄ permittunt. et ita de concubi-
narijs pro loco et tēpore stare forte esse faciendum.

Tertia pars

Ep̄lm. xxvi.

¶ Capitulum. xxvi. docet quando aliquid sit peccatum in regulis religiosorum: et in alijs statutis humanis/et quid sit contemptus.

Sunt etiã alie regule de quibusdam pctis que cõtin- gere possunt circavarios act⁹: videlz de scandalo ignorantia/et cõtẽptu: de quibus sit hec p̄ma regula. Nul- lus agẽs bene scõm oẽs circũstantias dici debet dare scandalũ alteri q̄tũcunq; scandalizeẽ ali⁹. Scandalũ eni est dictũ vel factũ min⁹ rectũ prebens alteri occa- sionẽ ruine nam in via oĩno recta si q̄s occiderit nõ ex scandalo vie sed ex pprio defectu puenit. Solus aut ille scandalizat active: q̄ aduertẽs v̄l aduvertere debẽs alios pniores esse ad peccandum ex modo suo agendi qui sibi nõ est in precepto: nihilomin⁹ ip̄e operari non desistit. Secus in casibus hic exclusis vbi malicia pro- pria est scandalũ gratis acceptũ. Vbi preterea non est aduertẽtia nec esse debet de scandalo alteri⁹: et vbi q̄s ad illud operandũ tenerẽt. Dicitur vero ille ex mali- cia sua peccare et scandalum accipere/nõ ex actu alte- rius: qui i format⁹ sufficiẽter de bonitate huiusmodi actus nihilomin⁹ in ruinam vult cadere: vt si ex voto religionis emisso parentes post sufficientẽ de religio- nis pfectiõẽ informationẽ se scandalizari cõquerantẽ. Scandalũ est huiusmodi non pusilloz sed phariseoz acceptũ scz et nõ datum. Vnde quilibz ab omni actu cui nõ est constrictus aliũde teneẽ desistere quando timet vel timere debet secundũ vehementẽ coniecturã scan- dalũ pusilloz quousq; de isto cõpescendo diligẽtiam cõpleuerit nisi forte pro cõmuni vtilitate vnctio spiri- tus sancti doceat illud tũc agenduz: vt christus fecit in publicatione veritatis. ¶ Secũda regula est de igno- rantia. Ignorantia iuris diuini si sit culpabilis non

cadit in facientem illud quod in se est: quia scilicet talem
hominem de necessarijs ad salutem que vires suas excedunt
docere immediate parat⁹ est deus. Ita etiam ignorantia
inuincibilis excusat in eis: presertim que sunt facti non au-
tem crassa vel supina que puenit ex negligentia sciendi et
faciendi que in se est. Dicitur autem inuincibilis non quoniam vinci
possit/aut que necesse sit ex ea tunc operari: sed quia ope-
rans sufficienter secundum casus euentum diligentiam appo-
suit sciendi illud quod nescit. De ignorantia vero iuris
humani sufficienter promulgati tenendum est que non liberat
subditos a pena in foro exteriori: licet frequenter quo-
ad deum excuset a culpa quosdam ignorantes. Insup scien-
dum que dans operam rei illicite ad se non spectanti: non excu-
satur per ignorantiam de peccato sequenti. Presertim
quo ad penas in foro exteriori de rigore soluendas: sed
sed apud deum non imputat ad nouum/vel ad maius pec-
catum: sicut interfectio hominis per ebrium non utentem ratione
non habet culpam maiorem quam fuerit talis ebrietas. De ado-
rante vero adoratione deo debita absolute idolum vel dya-
bolum transfigurantem se in angelum lucis seu christi. dice-
dum que talis a mortali crimine nequaquam excusat: nec hic
ignorantia inuincibilis locum habet sed probandi sunt spiritus
si ex deo sunt. Secus si sub conditione implicita vel expli-
cita hec adoratio fieret ubi probabilis coniectura de sic
agendo extingeret: quemadmodum hostiam non consecratam
immo lapidem hostie similem casus aliquis licite faceret ado-
rare. ¶ Tertia regula est de contemptu hec videlicet
contenens auctoritatem superioris non ex passione vel
fragilitate vel ignorantia: sed ex contemptu qui est princi-
palis causa aut finis transgressionis sue: reus pecca-
ti mortalis existit: ut dum quis dicit superiori in eo que
superior, ego in despectum vestri hoc agam quod inhibetis

alias non acturus. ¶ Pro cuius verbi intellectu notat Antisi. in summa q̄ contēptus tribus modis fieri potest. Uno modo est appreciari rem min⁹ iusto. Alio modo est rem negligere / 7 de ea non curare: vt cū peccans habet circūstantias retrahentes sed eas non curat aduertere. Claudis quoq̄ oculos quodāmodo et vertit tergus ad eas. Tertio modo est irasci rei tanq̄ vili: 7 eam aspnari. Primū est malū: secūdū est peius: tertiū pessimū. Dicam⁹ igit̄ q̄ in oīni peccato etiam veniali cōmittit̄ contēptus dei primo modo vere vel interpretatiue. Secundus contēptus interuenire potest tam in mortali q̄ in solo veniali. Tertius contēptus cōtra deū precipientē 7 cōtra prelatū suū inq̄tus prelatus est: nō videtur vnq̄ fieri cū deliberatione cōpleta absq̄ peccato mortali / 7 hoc vocatur pprie contēptus. Diligenter tamen aduertendū q̄ refert plurimum dicere aliquid fieri ex contemptu / 7 aliquid esse cum contēptu. sicut refert aliquid fieri ignoranter: et aliquid ex ignorantia. Dicitur quippe aliquid fieri ex contēptu quando contemptus est principalis causa talis actionis sic q̄ illo nō existente nō fieret actio. Ita quis operatur ex ignorantia: qñ ista nō existētie nullo modo fieret id quod fit. prouenit autē actus nōnunq̄ cū contēptu vere vel interpretatiue: non tamen ex contēptu. quia contemptus nō est in causa: sed vel infirmitas aut debilitas / aut ignorantia / aut affectio aliqua viciosa 7 libidinosa dominatur. sicut peccat aliq̄s quandoq̄ ignoranter ita tñ q̄ nō min⁹ operaretur qd̄ operat̄ si illud cognosceret: ideo palā est ignorantiam tūc non esse causam agentē sed circūstantem. Ex his omnibus patz q̄ non videtur regula generalis posse sumi de distinctione inter mortale penes hoc quod est

esse vel nō esse ex contēptu quoniā si capiat contēptus
p̄mo modo non est necesse oēm actū factū ex contēptu
esse mortalē dū scilicet deus prelatus appreciat minus
iusto solū venialiter: et ex cōtēptu tali mētitur aliquis
aut ociose iocatur/ aut lente resistit primis motibus.
Similiter ex sc̄bo cōtēptu potest euenire quōis nō ita
leuiter nec frequenter: sed actus si puenit deliberate
ex deliberatione cōpleta ex tertio cōtemptu semp est
mortalis. Hoc enī fit quādo peccans attēdit ad p̄cipiē
tem et ad preceptū eius licitū siue sit deus aut prelat⁹
et p̄pter vilipēsionē aut aspernationē p̄cipiētis sui⁹
precepti assurgit effrenate ad talē actū faciendus/ vel
omittendū: alioquin nō factur⁹ vel nō omiss⁹. hoc
pprie est agere ex contēptu tanq̄ si dicat aliq̄s ego in
despectū vestri: et q̄ sic p̄cipitis agā oppositū nō tamē
oīe pctm̄ mortale tali vestri circūstantia. Egidius? No
quodli. vi. q. xxi. vbi querit. An religiosus frangens si
lentiū agat p̄tra constitutiones peccet mortaliter: di
stinguit di. Ex contēptu peccat q̄s dupliciter. Primo
si hoc iō q̄ hoc religioso p̄cipi potest ip̄e vult contra
rium facere: vbi maxime apparet cōtēptus sicut dice
retur aliq̄s in contēptū et despectū facere p̄tra aliquē
quando videreē facere ea q̄ sibi sunt p̄traria. Secūdo
dicit facere in contēptum religionis quando nō tenet
se ad finē religionis: et religionē nō reuertē nisi q̄tuz
timet vel p̄pter aliā causam cui⁹ ratione nihil curat
obseruare de statutis religionis. sicut dicimus q̄ ali
quis cognoscens vxorē suā peccat mortaliter si cogno
scat eam: nō q̄ vxor est sed q̄ femina. Ille autē cogno
scit vxorē suam vt vxor est: quando nullo modo aliū se
vellet cōiungere. Ille autē vt feminam: qui coniungit
se ei nō habens differentiam cui se cōiungat an vxori

an alteri. Sic ⁊ multi in religione viuūt qz nō possunt vel quia verecundantur aliter viuere. ⁊ si possent sine verecūdia: libenter colla ab onere religionis excluderent. Tales vt plurimū manēte talivolūtate reuerentiam ad religionē nō habent. An tales p̄uaricantē religionis statuta ex contēptu: qz religionē contēnentes nihil curant de religione obseruare nisi quaten⁹ possent i religione tollerari. Si ergo sic frangit silentiū qz frangēs in nullo frenū religionis habēs libēter in alijs cōtrairet sicut cōiungat⁹ in nullo frenū coniugī habēs libēter alijs coniugis cōmisceretur: potest esse peccatum mortale. Sed si quis ex societate vel aliter sine religionis contēptu frangat silentiū vel sit preuaricator eoz q̄ scdm se nō sunt mala: sed sunt in religione vetata solū ppter obligationē ad penam nō ad culpam: nō dicim⁹ qz mortaliter peccet. Hec Egidi⁹. Satis recordare videtur Cancellā. vbi supra vbi sic dicit. Si religiosus contēpserit regulā suam ⁊ sui superioris auctoritatē etiā in his q̄ appellamus monitiones seu monitoria. et pro quib⁹ sola disciplina ordinis statuta aut superioris ē arbitrio derelicta ille peccat grauiter: qz et monitū contēnit ⁊ remediū: vt Bernar. in depre. ait. Itaqz passim ⁊ absqz p̄tenso qualislibz ignorantie vel fragilitatis velo. sed sola libidine transgrediēdi q̄ monita sunt religionis effrenus est ad oia velut vnus ex secularib⁹: palam est qz contēnit p̄sertim si sup his ipse addiderit p̄tinatiam que recusat disciplinā. Sic accipiendū reor illud beati Bernar. ⁊ alioz cōmuniter dicētium talia esse criminalia si contēnent vel si fiant ex cōtēptu. Carēt aut hoc contēptu qui ex fragilitate humana v̄l quadam leui curialitate frangūt silentiū aut alia agūt opposita his que monita sunt vel scdm

Bernar. factiva precipue quia parati sunt ad disciplinam ordinis: dum illa iuste requiritur ab eis conformiter ad regularem institutiones et consuetudinem bonam in talibus obseruatam.

¶ Capitulum. xxvij. docet quando preceptum diuinū sit obligans ad mortale peccatum et quando non et quod latum sit medium virtutis secundū virtutē epikeye.

Ad maiorem autē declarationē que sint precepta ad mortale obligantia et que solum ad venialia pro finali conclusione huius tractatus notandum est secundum predictum cancellarium quod quia dei mandatum est latum nimis sicut psalmistam. Ideo in preceptis quibuslibet attenditur quadruplex latitudo: videlicet magna parua minor minima. Magna inquit parua secundum quas mortaliter et venialiter peccare possumus. Minor vero ubi aliquid est consilium solū. Sed minima ubi iam est consummata iusticia que solum habetur in patria de qua augustinus dicit quod preceptum de dilectione dei ex toto corde solum in patria perfecte et proprie adimpletur. Magna igitur latitudo est infra quem consistit iusticia: qualem a nobis requirit deus sub pena incurrēdi odium suum cum reatu mortis eterne. Extra hanc latitudinem non stat rectitudo quē qui transit et egreditur agendo vel omitendo ipse in tortuositatem peccati mortalis semper labitur. Hec latitudo magna est mediū virtutis quale posuit aristoteles esse visibile tanquam signum ad sagittam. Conformiter ad hoc loquitur Oratius. Est modus in rebus sunt certi denique fines. Quos ultra citraque nequit consistere rectum. Alia latitudo strictior et parua est infra cuius limites consistit iusticia seu rectitudo: qualem a nobis requirit deus mediate vel im-

Tertia pars

Ep̄m. xxv̄j.

mediate si volumus vitare non tantum odium suum cum reatu pene eterne secundum legē sed etiam offensam eius quālibet / aut nō retardari a vita eterna / aut corporaliter non puniri. Exorbitatio ab hac latitudine constituit aliquando tantummodo peccatum veniale dum videlicet deuiatio non est tanta q̄ exeat primam latitudinem / nec ita parua q̄ maneat infra secundam. Certum enim est q̄ in pueris et infirmis et alijs non habentibus plenitudinem vsus rationis sepe venialia sunt que apud viros grandiores merito criminalia dicuntur. sicut etiam quedā ex genere mortalia / sunt venialia in alijs hominibus ex defectu plene deliberationis / et consensus: vt sunt cogitationes illecebrose non morose. Exemplum de latitudine prefata duplici in preceptis. Sit enī illud preceptū honora deū ⁊ parētes. Potest aliqs non honorare parētes multipliciter. Anomodo quia pro tempore ⁊ loco quibus honorandi sunt: ip̄e dū cogitat de eis spernit eos cōsensu pleno ⁊ deliberato / aut scienter cum deliberatione perfecta: ista tunc omittit / que ad honorē debitum pertinet. Erit enī hec latitudo precepti sic explicabilis. Honora deū et parentes loco ⁊ tēpore quibus cogitabis de eis: sic q̄ consensu perfecto et deliberato / eos nec malignāter inhonores: nec honore suo voluntarie scienter atq̄ notabiliter priues. Quisquis erierit hoc mediū virtutis / eāq̄ latitudinem: ille profecto tenebit̄ reus deuiationis tortuose ⁊ criminalis. At vero quia contingit aliter inhonore deum et parētes. Erit rursus alia latitudo precepti sumpta per epikeyam ex alijs circumstantijs. Potest itaq̄ inhonoratio talis contingere / que non erit notabilis malicie in genere suo: vt leuis gust⁹ / aut risus / aut verbū

aliquod minus sobriū in presentia sanctorū dei aut parentū suorum etiam cū deliberatione. Et dū actualis ad ista habet consideratio: potest nihilominus talis inhonozatio reperiri / que licet ex se sit notabilis caret tñ cōsensu pleno moroso et deliberato ob etatē, infirmitatem / ignorantiam / surreptionē nō faciētes. Primam inhonozationē dū tamē absq; scandalo fiat alioꝝ quis auderet culpe mortalis arguere? Secūdam similiter nullus opinor mortale accusabit. Ita in omni fere precepto reperire est. Exhinc etiam elicitur euidentis necessitas virtutis illius quā Aristo. epikēyā appellat. Cuius est cōsiderare nedum preceptū de se: sed circūstantias oēs particulariter ipm vestientes. De quo dictum est capi. xix. supra. Ex his cōsequenter habētur modi concordandi rigorē iusticie atq; seueritatē discipline cum leuitate misericordie et fauorabilis indulgentie: imo necesse est vt in omni actu nostro vt alterutrum canteamus deo iudiciū et misericordiam. Alioqn iusticia in iniquitatē / et seueritas in crudelitātē conuerteretur: quēadmodū si quis paruulum filiū suū dānare vellet ad carcerem. quia puerili ira motus matrē percussit. Ita de ebriofatuo aut inaduertente quis non cognoscit hanc penā esse iustissimā: quā in aliū grandeuum sobrium et deliberatū liceret inferre. Quare cōcludit̃ qd̃ preceptus si sub prima latitudine explicata cogiteēt aliter obligat q̃ sub secūda. Prima latitudo proprie vocatur preceptum. Secunda vero mandatū statutū ordinatio / vel magis apte vocatur monitio quod sonat vt ratio sit peruigil: vt nec venialib⁹ deturpetur. Sic etiam patz qd̃ est quedam lex inter preceptū et consiliū que lex plus ligat q̃ consiliū: et min⁹ q̃ preceptū tanq̃ si diceremus in omni policia illam legē dūtarat

Tertia pars

Ep̄m. xxviiij.

esse preceptū cuius trāsgressio sc̄dm oēs circūstantias pensatas extremo mortis supplicio plectēda cēsetur. Illi vero legi monitionis nomē appropriate dicemus cui⁹ trāsgressio circūstanti⁹ oībus ponderatis veniā habet aut temporalem solā punitiōem demeretur. ¶ Capitulum. xxviiij. simile docet de votis iuramentis et preceptis communibus.

f Equitur ex prehabitis hec .i. regula generalis. Sicut in p̄ceptis ita in votis saltē cōmunibus et in iuramētis ac inobediētia duplex illa latitudo p̄dicta intelligēda est sic q̄ non om̄i voti cōmunis: aut iuramēti vel alia trāsgressio est peccatū mortale. Iuramenta enī ⁊ vota talia ita nunq̄ proferūtur absolute quin interpretationes cōditiones glosas/ aut ciuiles intelligētias suscipiant. vt sapiens epykes iudicabit. hoc enī iam supra probatuz est capitulo. xix. Ad idem sunt iura plura. ad idē est rō ex sacra scriptura sūpta. Cū enī finis oīs legis sit charitas sc̄dm ap̄lm. i. thi. i. Cū p̄terea religiones ⁊ auctoritates prelatoruz date sint ad edificationem corporis xp̄i mystici/ nō ad subuersionem et illaqueationē fideliū se eis submittentium quis auderet dicere aut cogitare q̄ sancti viri sancto spiritu pleni supra iugū christi suaue/ ⁊ facilitatem legis sue adūcere voluerint onus grāde tot ⁊ talium cōstitutionū sub obligatiōe pari ad p̄cepta pure diuina: hoc est sub reatu et pena dānationis eterne? Dictū est aut in votis cōmunib⁹ notāter. q̄ sec⁹ est de p̄ticularibus votis. q̄ vota in cōmunitatibus interptēda sunt magis ad intentionē cōmunem que illic habetur aut haberi debet q̄ ad particularē intētionē vouētis. Elo uēs aut particulariter in re ppria sicut est actor votis: ita est su⁹ interptator ex intētionē ppria. q̄uis intētio

si sit palā erronea aut stulta peccet: certe nec ad voti li-
gat impletionē imo q̄ supiori auctoritati se in p̄ refer-
uetur habet vsus vniuersalis ecclie. ¶ Secūda regu-
la generalis. Sicut non om̄is profitens euāgelicā re-
gulam vel legē ⁊ ad obseruationē sui se obligās quod
fit in baptismo peccat mortaliter in om̄i trāsgressione
cuiuscunq̄ in eadē lege contenti. sic nec om̄is p̄fitens
alicuius religionis regulam vel iurās statuta alicui⁹
cōmunitatis peccat mortaliter in om̄i trāsgressione
cuiuscūq̄ contenti in regula vel statutis. Ratio est. qz
sicut in veteri lege / sic et in nouis sunt multe traditio-
nes que qñq̄ p̄cepta quandoq̄ mādata / quandoq̄ in-
stitutiones / qñq̄ leges diuine nominātur. Quarū tñ
alique sunt p̄cepta stricto nomie. alie monitiōes / imo
alie cōsilia solū / ⁊ alie iusticia cōsummata. eodē modo
est in regulis et statutis religionum. ¶ Est igit̄ tertia
regula cōsolatoria hec. q̄ institutiones humane non
debent tales interpretationes aspernari quales iura-
mēta ⁊ vota scōm concordē doctoz sentētiā recipiunt
etiā dū p̄ferūtur absolute. Alioquin enim in laqueuz
⁊ magnū salutis dispendiū verterent̄. Sed argueres
sic. Om̄is violans iuramentum aut votū peccat mor-
taliter. quia periuriū est mortiferum. Sed Johannes
monachus iurat om̄ia seruare que sunt in regula / nō
enī fecit exceptionē / ergo in om̄i trāsgressione huius-
modi voti ⁊ iuramētī ⁊ obedientie peccat mortaliter.
Respōdetur concedēdo maiore sed negādo minore vī-
delicet q̄ iuramentuz ⁊ votū cadat isto mō sup oia q̄ in
regula continētur. Sed quererēs sup q̄ cadūt ⁊ sup q̄
non. Accipe de hoc regulam generalem hāc q̄ super
sola p̄cepta proprie dicta hoc est secundum primam
latitudinē cōsiderata cadit hoc modo votū ⁊ iuramē-

tum profitentis regulam, et quicquid regule verba sonant: tamen interpretatio talis habenda est, tum per rectam rationem, tum per superioris discretionem, tum denique per legem que maior est: legem inquam diuinam et legem charitatis. Sed diceres multi simplices imo et litterati fortassis putant se vouisse vel iurasse regulam aut statuta seruare et omnia que illic scripta sunt sine omni conditione aut exceptione? Respondeat si humiles sunt sicut esse debent non ita adherent sensui suo quin explicitè vel implicitè actu vel habitu parati sint stare in talibus ad interpretationem et iudicium prudentiorum. Ita dicimus de omnibus statutis collegiorum vniuersitatum et capitulorum cum dicitur alicui. Tu iuras seruare inuiolabiliter omnia statuta, iura privilegia libertates consuetudines laudabiles: nec ipsis quomodolibet contrarie clam vel occulte directe vel indirecte, et obedies tali vel tali superiori tuo in omnibus licitis et honestis. Dehinc particularia talia iuramenta interpretanda sunt civiliter: aut in illis modo supradicto statuenda est latitudo magna seu interpretatio epikeye. Est autem interpretatio hec vel similis: quod iurans seruabit ea sicut a legislatoribus ordinata sunt: aut ordinari debuerunt, utpote precepta proprie dicta: ut precepta monitiones: concilia sicut concilia, quod insuper obediat in omnibus licitis et honestis superiori suo. Verbi gratia sit ille rector, obediat inquam in eis que ad officium rectoris spectant et que pro utilitate manifesta policie cui preest sibi precepit secundum institutiones et consuetudines laudabiles eiusdem policie. Et nisi valeat legitima excusatio vel exceptio se tueri, ut quod plus alijs gratis oneratur, ut quod ab alijs vigentioribus impeditur quod si non possit ita iurans docere sufficienter de impedimento legitimo, ille quidem punietur per

Tertia pars

Ep̄m. xxix.

rectorem civiliter pro inobediētia. Certum deus qui cor intuetur eundē liberabit. Et sic de regulis generalibus peccatorum pro cōscientie directorio dixisse sufficiat. Nam de specialibus videant̄ summe doctorū et cōtractus modernorū. specialia tñ peccata in multis cognosci possunt si regule p̄fate vniuersales vt oportet applicent̄ casibus particularibus. Et de hoc vide tractatum quem collegi de lepra anime.

¶ Ep̄m. xxix. docet quō in opinionib⁹ de fide/ doctoribus p̄ria tenētib⁹ scrupulosus tute se habere valeat.

PEnultimo nūc queritur. Utrū doctorib⁹ in materia fidei cōtrariātibus quis possit sequi vnā opinionē sine piculo peccatī mortalis sicut multi dicunt in casu simili de moralibus? Respōdet̄ q̄ beatus Augustinus lib. ij. de predesti. sanctorū dicit. Interest in quātis et in quibus rebus erretur. et q̄ facile se quis corrigat vel quāta p̄tinacia suū defendere conet̄ errorem. ideo multiplici distinctione in his vtendū est/ et similibus. Una de materia circa quā doctores variant̄ in opiniōibus. Alia de ip̄orū auditoribus. Quarta de modo adherēdi opinionibus ip̄is aut suorū auctorib⁹. Quinta de efficacia motiuorū in auctoritate doctorū ratione et argumentis. ¶ Quo ad primū notādum q̄ materie circa quas variantur doctorū opiniones/ vel p̄tinēt ad fidē vel bonos mores aut nō. sed p̄tinent seu sunt circa materiā facultatū artiu⁹/ puta grāmaticē/ logice/ philosophie/ medicine/ metaphisice etc. Si primo mō adhuc distinguendū est. qz ea que ad fidē p̄tinent aut expresse et manifeste habentur in sacra scriptura vel ex auctoritate ecclie manifeste fidelib⁹ tāq̄ credēda sunt exposita. Aut talia quorū nec testimoniū manifestū sacre scripture habetur: nec expressa ecclie

Tertia pars

Epim. xxix.

vniuersalis doctrina de eis aliqd explicite docet q̄q̄
 includatur in eis quorum explicita fides necessaria est
 vniuersalis fidelib⁹. Si de p̄mis fiat sermo adhuc est
 distinguendū vt ponit sc̄tūs Tho. q. de. ve. ix. videlz q̄
 ad fidē aliqd ptinet dupliciter. Vno mō directe ⁊ p̄nci
 paliter sicut sunt credibilia in articulo fidei explicita.
 Sc̄do mō idirecte ⁊ sc̄darie sicut sunt ea q̄ in diuina scri
 ptura sūt reuelata. sicut q̄ Abrahā habuit duos filios
 ¶ Sc̄da p̄ncipalis deinde distinctio est habēda doctorū
 circa quos respiciēda est qualitas ⁊ q̄titas discreta. s.
 qualitas inq̄ vtpote q̄ p̄ vna pte sunt opiniōis an sint
 litteris famosi in facultate sua experti. et morū hone
 state ac cōsciētia graues. ne sibi querat aliquis ad sui
 appetitus siue erroris colorationem purientes auri
 bus. De quibus prophetauit sc̄be thi. iiii. ap̄lus. Erit
 quidē tēpus cū sanā doctrinā nō sustinebunt. sed secū
 dum sua desideria coarceruabunt sibi magistros pu
 riētes aurib⁹. glo. q̄ ea doceāt q̄ volūt. Tales enī q̄re
 re non est q̄rer e veritatis sinceritatem: sed desiderare
 mentis cecitatē ⁊ ppriam affectionē. q̄ obrem videndi
 sunt doctores hi potius qui sanctorū doctrinis patrū
 inherent. Ampli⁹ sc̄dm illud eccle. viii. Ne despicias
 narrationē presbyteroz id est doctrinā sapiētium do
 ctorū. ⁊ in puerbūis eozū conuersare id est sc̄dm eozū
 doctrinā viue. Ab ip̄is enim disces sapiētiā. s. de diui
 nis. cuiusmodi sunt credibilia et doctrina intellectus
 videlicet de morib⁹ quibus opa vestimēta sunt. Adē
 da insuper est doctorū q̄titas discreta quod videlicet
 sint doctores p̄ opinione vna ⁊ quot p̄ alia. quia p̄ba
 bile est magis veritatē continere dictuz multozū cete
 ris paribus q̄ dictū vnius vel paucorum. Ideo eccle.
 vi. d̄r. In multitudine p̄sbyteroz prudentium sta. et

sapiētīe illoꝝ ex corde cōiūgere. ¶ Tertia distinctio est
attēdēda ex parte auditoꝝ siue opiniones psequētū
quia quidē sunt simplices q̄ non obligant scire multa
explicite q̄ tenent alij quidē scire. quib⁹ ex officio vel
aliunde incūbit rationis vomere terrā scindere sacre
scripture. quaten⁹ inde simplices pasci possint. Juxta
illud Job. iij. Boues arabant ⁊ asine pascebant iuxta
illos. Unde etiā quibusdam magis incūbit studio in-
tendere. ⁊ examē doctrine variarum opinionū audire
q̄ incūbat alijs q̄ nō ita dono maioris industrie ⁊ illu-
minationis intelligentie vel altioris gradus dignita-
te in dei ecclesia sunt sublimati. ¶ Quarta distinctio est
capiēda circa modum adherēdi opinionib⁹ q̄ aliquis
adheret vni aut pertinaciter / aut nō: sed animo para-
tus est corrigi veritate sibi ostensa. De pertinaciter in-
herēte dicit August. ⁊ ponit. xliij. q. iij. Qui in eccle-
sia christi morbidū aliqd̄ prauūq̄ sapiunt si correcti ⁊
sanū rectūq̄ aliquid sapiant: restitunt nihilominus
contumaciter suas pestifera et mortifera dogmata
emēdare noluit: sed defensare persistūt heretici sunt.
De nō pertinaciter adherētib⁹ dicit idē. ⁊ ponit ibidē
in ca. dicit ap̄s. Qui sententiā suā q̄uis falsam ⁊ per-
uersam: nulla pertinaci aīositate defendunt: p̄sertim
qm̄ non audacia sue p̄sumptionis pepererunt: sed a se-
ductis in erroꝝ lapsis parētibus acceperūt: querunt
tanta solitudine veritatē corrigi parati cū inuenerint
nequaq̄ sunt inter hereticos computandi. ¶ Quinta
distinctio est accipiēda ex parte rationū ⁊ motiuoꝝ di-
uersarū opinionū sunt enī a quibusdā quibus hoc cō-
petit examinande rationes ⁊ virtus est argumentorū
pensanda. quia in rebus dubijs non de facili est p̄stan-
dus assensus. quinimo vt dicit beatus Augusti. iij. de

Tertia pars

Ep̄m. xxix.

doct. christiana. Cōsulere debet q̄s regulā fidei quam de scripturarū planioribus locis ⁊ ecclesie auctoritati percepit. Ideo Job. xix. Causam quā nesciebā diligētissime iuestigabam. Scriptura insup dicit. Qui cito credit leuis est corde. et prouer. xxiiij. Innocens glo. Stultus credit om̄i verbo. Beatus quoq̄ Ambrosi⁹ li. de paradiso dicit. Nemo debz se alteri facile credere nisi cui⁹ virtutē pbauerit. His premissis distinctionibus ad quesitū respondetur per quinq̄ conclusiones.

¶ Prima. In primis materijs ad fidem ⁊ bonos mores nō ptinētibus sed ad facultates artium vel naturalium potest quis sequi absq̄ periculo peccati q̄tuz est ex parte obiecti seu materie opinionē yn̄i⁹ reiecta opinionē alteri⁹. Patet qz nullū sequit̄ periculū ibi. cuz nec ad fidē nec ad mores pertineāt: secundum quozuz habit⁹ vel carētijs solū peccatore aut boni a deo iudicamur. Dicitur autem notanter quantū est ex parte materie opinionum. quia quantum ex parte intentionis quis ibi peccare posset: vel ex inordinatione affectus vt si ex inuidia odio / amore / precio / vel inordinata voluntate potius sequeretur vnā opinionem q̄ aliam.

¶ Secunda conclusio. Circa ea que sunt ad fidem pertinentia primo modo nullus rationis capax excusatur a labe peccati inherendo alicui opinioni erronee contra ea videlicet que directe et principaliter ad fidem pertinent propter opinionem contrariam cuiuscunq̄ magistri. quia tenetur ad credenduz explicitē q̄libet fidelis talia. Cum ap̄tus dicat ad hebre. xi. sine fide impossibile est placere deo. Alias vt sanctus Tho. dicit quod li. iij. Ignorātia excusasset eos qui secuti sunt errores arrū / nestorij / et similitū. Null⁹ enim potest ab erroris vicio excusari / qui assentit opinionē

alicuius magistri. vt ibi cōcludendo dicit sc̄t̄s Tho.
cōtra manifestū scripture testimoniū: siue etiā contra
id quod publice tenet sc̄dm eccl̄ie auctoritatem. vbi
currit illud christi verbū euāgelij. Si cecus ceco duca
tum prestat: ambo in foueā cadūt. ¶ Tertia conclusio
Quis potest opinari contrariū eorū que pertinet ad fidē
indirecte / et secundarie absq̄ periculo peccati / lz exp̄sse
contrariū habeatur in textu veteris aut noui testamēti
sicut q̄ David nō fuerit fili⁹ ysai. et similia. patet quia
talia nō tenet quilibet explicitē credere / sed solū impli-
cite vel in p̄paratiōe animi / inq̄tuz paratus est: et esse
debet quilibet credere quicquid in diuina scriptura conti-
netur. sed tūc solū homo tenetur huiusmodi explicitē
credere. quādo ei hoc cōstiterit in doctrina fidei conti-
neri / et interim q̄ nō cōstat nec scire obligatur: potest
aliquis sine pertinaciā tñ contrariam opinionē tenere.
¶ Quarta cōclusio. Aliquis pōt absq̄ periculo pecca-
ti tenere opinionē alicui⁹ magistri etiā cōtrariā veri-
tati fidei in his q̄ ad fidē pertinent: sc̄do mō principali
distinctiōis. s. quorū veritas nec scripture testimonio /
nec eccl̄ie vniuersalis determinatione habet̄ expressa
dum tamē facta determinatiōe absq̄ presumptionis
cuiuscūq̄ timore illicito intellectū suū humili et deter-
minationē vniuersalis eccl̄ie. Patet q̄ nullus peccat
illo t̄p̄e non credēdo id quod nō tenet̄ credere pro illo
t̄p̄e. sed que expresse nō p̄tinent̄ in sacra scriptura / nec
per eccl̄iam sunt determinata / nec sunt alicui reuelata
neq̄ ratione euidētī ostensa pertinere debere ad fidei
veritatē nullus tenet̄ credere explicitē. cū fides sit ex
auditu ad Ro. iij. ergo cōclusio vera. Et sc̄t̄s tho.
sc̄da sc̄de. q. ij. ar. vi. dicit q̄ si simplices in his q̄ ad fi-
dei subtilitatē p̄tinent non inueniātur p̄tinaciter inhe-

rere si in talib⁹ ⁊ simplicitate deficiāt nō eis imputat̄.
Circā maiores vero varie opinantes: quos interdum
discipuli in varias opiniones ptiti sequunt̄. Dicit ibi
dem vnū notabile Xbū. Cū inq̄t minores nō habeant
fidem implicitaz in fide maiorū nisi quatin⁹ maiores
adherēt doctrine diuine s̄m illud' aposto. i. Corin. iij.
imitatores mei estote sicut ⁊ ego xp̄i: cum humana co
gnitio nō est regula fidei/ sed veritas diuina: a qua si
aliqui maiorū deficiant: nō preiudicat fidei simpliciū
q̄ eos rectā fidē habere credunt nisi ptinaciter eoz er
rorib⁹ in pticulari adhereant ꝓtra vniuersalis ecclie
fidē que nō pōt deficere: dicēte dño Luce. xxij. Ego ꝓ
te rogavi petre vt nō deficiat fides tua. Hac rōne mul
tī tenētes plura erronea ea rationū multitudie defē
dentes: qz tñ ecclie vniuersalis determinationi colla
submiserūt/ ⁊ nihil ꝓtra fidē explicitā ptinaciter attē
ptauerūt: iō heretici non fuerūt vt abbas Joachin ⁊
multi alij. ¶ Quinta ꝓclusio seq̄tur ex ꝓmissis q̄ stat
aliquē circa ea q̄ sunt fidei errare ⁊ tñ nō peccare sicut
iam preostensum est supra. ij. parte capitulo quinto.
¶ Capitulū. xxx. docet quomodo tam in fide q̄ in mo
ribus diuersis diuersa sentientibus scrupulosus tute
ambulare possit: et in sententia breuissime explicatur
quis error excuset/ et quis non.

Ultimo qz supponit̄ in q̄stione ꝓcedentis capituli
q̄ de adherendo vni opinioni vbi doctores cōtra
riant̄ in moralib⁹ sit sicut de credibilib⁹ q̄q̄ supra sit
expeditū satis ca. xi. isti⁹ ptis: tñ prenotatis distinctio
nibus ꝓcedētis capituli adhuc ꝓ latiori declaratione.
Notāduz qz cū pctm̄ sit exorbitatio a lege diuina siue
humana a diuina deriuata beato Ambrosio dicente.
Peccatū est ꝓuaricatio legis diuine et inobedientia

celestiū mandator. Et s̄m Augustinū. Est dictum fa-
ctum vel concupitū cōtra legē dei. Idcirco necessaria
est hic distinctio pariformis ei q̄ supra assignata fuit
pertinentiū ad fidē videlicet de pertinentib⁹ ad legē dei.
Quā aliqua sunt expresse in lege dei cōtenta vt de nō
occidēdo: de nō furādo ⁊ similia q̄ sunt oīb⁹ cōmunia.
alia autē ad legē possunt pertinere sicut conclusiones
elicibiles ex cōtēntis expresse in lege dei: nō tamē ex-
presse seu clare legis aut scripture testimonio aut vni-
uersalis ecclie vulgata determinatione patent ad le-
gem dei ptinere: sicut sunt multa super quibus varie
adhuc inter doctores currunt opiniones / sicut est ma-
teria de pluralitate beneficiorum et materia contra-
ctuum multorum. ¶ His presuppositis est prima con-
clusio. Nullus rationis compos absq; dei offensa pōt
agere contra expresse in lege dei posita q̄ tūcunq; cur-
rat super his opinio aduersarū: patz qz maledicti qui
declinant a mandatis tuis. psal. Et ex diffinitionibus
pcti. Quā sanctus tho. qdli. xi. sic dicit. Faciēs aliquid
cōtra opiniones magistror: sic facit cōtra opinionem
veram cū tunc faciat cōtra legē dei non excusat a pctō
q̄ quis nō faciat cōtra cōsciam: sic enī cōtra legē dei facit
hec ille. Quō intelligendū est cū materia circa quā va-
rietas magistrorū est ptineat ad ea q̄ sunt lege diuina
exp̄ssa quorū quodlibet sicut ⁊ diuinā legē necessariam
ad salutē tenetur scire q̄libet arbitriū vsum habēs nec
aliqui ⁊ homo ex horū ignorantia excusat ionē peccati
habere potest: cū sit ignorantia iuris. ¶ Scda conclusio.
Potest quis absq; offensa dei sine peccato facere
cōtra ea que sunt legis diuine scdo modo q̄ sunt fidei
explicite. Sicut enī supra dictū est nō est eadem ratio
de oībus que ad fidē pertinet. quedā enī sunt notiora

Tertia pars

Ep̄m. xxx.

alijs ad hoc q̄ hoies dirigantur in finē supnaturalē. Quedā etiā alijs sunt obscuriora ita iter operabilia siue ad mores ptinentis est distinctio. Non enī omnīū est scire q̄ sint peccata mortalia ⁊ peccatorū species et huiusmodi. quedā etiā alijs sunt planiora. alijs etiā ad sciendū accōmoda magisq̄ disponētia ad cōpositionē morū ⁊ directionē opeꝝ in finē supradictum. An̄ sanct⁹ Tho. in. iij. di. xxiiij. dicit. Sacerdotib⁹ etiam curatis debet esse sciētia. nō q̄dē vt oēs difficiles q̄stiones legis sciant: q̄ in his debet esse ad supiores recur sus / sed sciant illa q̄ popul⁹ debet credere ⁊ obseruare de lege. Sed ad supiores sacerdotes. s. episcopos ptinet vt etiā ea q̄ difficultatē in lege facere possunt. sciāt et tanto magis q̄to in maiori gradu collocant̄. Idete rea tam p̄ma conclusio q̄ sc̄da exp̄ssa p̄ban̄ auctoritate leonis pape de pe. di. xij. dicētis. Sicut quedā sunt q̄ nulla possunt ratiōe cōuelli. ita multa sunt que aut p̄ necessitate tēporū: aut p̄ cōsideratione etatū opz tēpe rari. illa semp cōditione seruata vt in his q̄ vel dubia fuerint aut obscura. illud nouerim⁹ sequendū qd̄ nec p̄ceptis euangelicis ⁊ trariū nec decretis sc̄tōꝝ patrū inueniāt aduersum glo. sup hoc. nulla possunt ratiōe cōuelli: dicit. vt p̄cepta decalogi: ⁊ forma baptismi: et forma cōficiendi corpus christi. Ex q̄bus oibus ptz q̄ argumentū ad p̄bandū cōclusionē sc̄dm pōt formari et ordinari sicut formatum fuit argumentū probans quartam conclusiōē precedētis capituli. Et tñ sciendū q̄ vt prefata huius capituli sc̄da conclusio vniuersaliter sit vera: p̄suppositis supra in p̄cedenti cap̄lo distinctionibus notatis duo req̄runtur. Prīmū est q̄ absq̄ dubitatione probabili aut notabili de contrario quis adhereat prefate opinioni ne discrimini se exponat.

m iij

De quo late dictum est supra ca. xv. ca. v. r. xij. r. ca. xi.
Secundū qđ requirit̄ est vt adhereat p̄fate opinioni
siue p̄scia de opposito vt late etiaz tractatū est in scđa
pte huius tractatus. Et de hac difficultate hui⁹ vide
licet capituli latissime supra in multis locis diffuse dif-
finitū est. Sed oriuntur circa premissa dubia duo scru-
puloſa. Primum si simplices nō teneantur de necessita-
te oīa credibilia explicite et distincte credere: tūc non
quilibet teneat̄ errorem suū contrariū articulis fidei eui-
tare: qz nō teneat̄ oppositū illius cauere cui⁹ oppositū
nō tenetur agnoscere et ita videat̄ qđ posset aliq̄s licite
in errorem repugnantē alicui articulo cadere. et eodē
modo argueretur p̄cise qđ quis posset in actuz peccati
mortalis cadere sine peccato mortali: qz non tenetur
simplex oēs differentias peccatorū mortalium et pre-
ceptorum dei r. ecclie scire explicite. Respondetur s̄m
sanctū tho. r. sco. in. iij. di. xxv. negando consequētiam
quia non solum tenetur quilibet simplex cauere oēm
errorem cōtrariū articulis numeratis sed teneat̄ cauere
omne qđ est contrariū veritati scripture scz canonī bi-
blie. qz nullus posset pertinaciter adherere contrario
alicuius veritatis in biblia quin hereticus iudicaret̄
et cum arguitur nō tenetur ad errorem cauendū: nisi te-
neatur ad credendū explicite ei⁹ oppositū. dico qđ cōse-
quētia nō valet: sicut patz in moralibus alijs. qz quili-
bet tenetur cauere omne peccatū mortale: r. tñ nō te-
netur scire et cognoscere in quo gradu supbia est pec-
catū mortale/vel gula: quia nec hoc sciūt multi expti
in scia/ sed circa hoc sunt multe altricationes. Secun-
dum dubiū est. Si sufficiat simplicibus habere fidem
explicitam de aliquib⁹/ et de aliq̄bus implicitam: tūc
si iste cui incūbit instruere simplices p̄dicaret aliquid

Tertia pars

oppositum fidei: posset simplex licite adherere doctrine ei: credendo tanquam verum aliquid falsum / et tunc similis esset fidelis et infidelis. Fidelis quia non tenet actum explicitum habere de contrario articulo. Infidelis vero quia credit aliquid esse verum: quod repugnat fidei. Prefatum enim argumentum inducit quendam doctorem notabilem scribere et cedere quod quis simplex etiam posset martyrizari: quoniam ex ignorantia teneret erroneum articulum sibi a suo prelo heretico predicatum. Respondet secundum sanctum Thome in. iij. di. xv. q. ij. et scotus ubi supra: quod aliqua sunt que communiter predicantur in ecclesia / et talia sunt necessaria simpliciter ad explicitum credendum: scilicet quod christus natus est ex maria virgine / quod fuit crucifixus pro redemptione humani generis. Sed si sit aliquid quod credendum est quod tamen non predicatur communiter in ecclesia: sed proponitur specialiter in vno loco de nouo non est necessarium simpliciter credere illud firmiter illi tanquam vero adherendo: imo necessarium est magis illi non adherere / quousque sciat illud credi ab ecclesia tanquam verum. Verba sunt scoti in iij. et sancti Thome: ubi prius clarus sic dicit in. iij. articulo. Prelato contra fidem predicanti non est assentiendum quia in hoc discordat a prima regula. Nec pro ignorantiam subditus excusatur a toto: quia habitus fidei facit inclinationem ad contrarium / cum unctio necessario doceat de omnibus que pertinent ad salutem Joh. iij. Nam si homo non sit nimis facilis ad credendum omni spiritui quoniam aliquid insolitum predicatur: non assentiet. sed aliunde requirit / vel deo se committet in eius secreta non se supra suum modum ingerendo. Sed quereretur aliquis / homo simplex qui ignorat differentias plures peccatorum mortalium / vel articulos fidei que sunt litteratioribus nota. per quod cauebit iste simplex peccata: que ignorat esse mortalia / aut perfidiam quam ignorat?

Respondet sanctus thomas q̄ talis aut est extra cha-
ritatem/aut in charitate. si primū ⁊ est fidelis: tunc fi-
dei habitus eum a perfidia preseruare potest. Si vero
est infidelis/nō mirū si sec⁹ offendit ⁊ vulnerat ampli⁹
quia ignorans ignorabitur. Si vero est fidelis ⁊ i cha-
ritate tunc per habitū charitatis/ ⁊ per alios habitus
omniū virtutū moralium ⁊ theologicaliū infusorū in-
clinatur per inhabitantē spiritū sanctū vt caueat pec-
cata mortalia: quia vnctio scilicet spiritus sancti docet
de oībus/ vt habes supra. Si etiam esset fidelis extra
charitatē existens tunc q̄ habitib⁹ gratuitis charita-
tis caret nō ita p̄seruaretur/ ⁊ peccata in que icideret
essent pena peccati. ⁊ perfidia tamen p̄pter habitum
fidei quem haberet inclinaretur cōtra omnem articu-
lum perfidum. Unde dicit sanctus Tho. in. iij. d. xxv.
q. ij. ar. primo. Sicut habitus temperat̄ie inclinatur ad
resistendum luxurie: ita habitus fidei inclinatur ad resi-
stendum oībus que sunt cōtra fidem. Unde in tempo-
re quando emergit necessitas explicite cognoscēdi v̄
propter doctrinā cōtrariam/ que iminet vel p̄pter mo-
tum dubiū qui insurgit: tūc homo fidelis ex illumina-
tione fidei nō cōsentit his q̄ sunt cōtra fidē/ sed differt
quousq̄ plen⁹ instruat̄ur. Idē ostēdit in prima parte
q. i. ar. vi. q̄ qui est in gratia charitatis habet ex conse-
quēti septē dona sp̄s sancti iter q̄ summū est sapiētia
quam etiā habet min⁹ in charitate existēs. Et iō etiā
pōt iudicare talis p̄ modū inclinationis habit⁹ de ne-
cessariū sibi ad salutē. Quā inquit iudicare ad sapien-
tem pertineat: ideo secundū duplicē modū iudicandi
duplex scientia accipit̄. Contingit enī aliquē iudicare
vno modo p̄ modū inclinationis. sicut qui habet habi-
tū virtutis: recte iudicat de his q̄ sunt virtute agēda

Inq̄tum ad illa facienda inclinā. Et sc̄do ethicōꝝ dicit q̄ virtuosus est regula ⁊ mēsurā humanōꝝ actū. Alio mō p̄ modū cognitiōis: sicut anim⁹ instruct⁹ in scia morali posset iudicare de actib⁹ virtutis etiaz si habitū nō haberet. Prim⁹ igit̄ mod⁹ iudicandi de reb⁹ diuinis ptinet ad sapientiā: q̄ ponit̄ donū spūsc̄ri / s̄m illud. ij. Corin. ij. spūalis hō iudicat oīa. Itē Diony. ij. ca. d̄ di. no. dicit q̄ Jerothere⁹ doct⁹ erat n̄ solū patiēs s̄ etia dīscēs diuina. Sc̄ds aut̄ mod⁹ iudicandi ptinet ad doctrinā sacre scripture / sc̄dm q̄ p̄ studiū habet: lz ei⁹ p̄ncipia ex reuelatōe habeant̄. Hec sc̄tus Thomas ¶ Ep̄itulum. xxxi. sub diuersis diuisionib⁹ determinat de qualibet ignorantia quando excuset et quando non excuset peccatum.

Finaliter pro conclusione notandū summoꝝ que ignorantia excuset ⁊ que nō: vel q̄ augeat peccatū et que minuatur. qz in isti⁹ sciētia residet remediū p̄ncipale ad subueniendū timorate ⁊ sciētie. Dis enī error ex ignorantia venit. Et q̄ q̄ supra pte. ij. ca. v. plura dicta sint de ignorantia: tñ sub cōpēdio hec eadē materia sumet̄ s̄m distinctionē Alri. de argen. antiqui illi⁹ notabilissimi doctoris. ¶ Querit̄ igit̄ an ignorantia excuset pctm̄? Respondeť distinguēdo. Est enī quedā ignorantia vincibilis: que est in potestate scilicet scientis ⁊ alio noīe dicitur affectata / ⁊ est multiplex vt infra dicitur. Alia inuincibilis sc̄z que nō est in potestate sciētis / ⁊ est etiam multiplex. qz inuincibilis aut̄ inest a natura qualis naturaliter inest stultis / maniacis et melancolicis. et hec in se non est peccatū. et ex ea sequēs excusat in toto. Alia inest ex accidente: vt ex infirmitate aut ebrietate. Si inest accidente / aut eam habēs dedit operam: vt quando aliquis nō nouit virtutem

551
vini / aut alteri⁹ opilatiui: ⁊ vniuersaliter qñ ignorat
sibi futurū tale accidēs: tūc etiā hec ignorantia nō est
peccatū / ⁊ in toto excusat sequens pctm̄ q̄diu manet
tale accidēs. Aut eā scz ignorantiaz ex accidente habēs
dedit operā / ⁊ si dedit operā: aut hoc factū est p rem li
citam sicut aliq̄s ex deuotione vel alio exercitio spiri
tuali incidit in insanā / hec etiam excusat a toto. Aut
factū est p rē illicitam. Et hoc dupliciter adhuc. qz vi
delicz aut dedit operā p rem illicitaz que fuit veniale
pctm̄: vt si aliq̄s p iram venialē inciderit in frenesim:
⁊ hec excusat a toto / aut dedit operā p rē illicitā q̄ fuit
mortale pctm̄. ⁊ hec ignorātia in se est pctm̄. ⁊ nō excu
sat sequēs pctm̄ i toto: sed fm̄ philosophū. iij. ethicoꝝ
talis meret̄ duplices maledictiones / tñ excusat a tan
to: qz licz inquantū pctm̄ est sit voluntariū. ⁊ ideo illa
ratione nō excuset: tñ inq̄tum est ex ignorātia causat
quodā mō inuolūtariū. Et ideo diminuit de rōne pec
cati: qz om̄e pctm̄ est voluntariū. Modo sequit̄ primū
mēbrū prime diuisionis: qz si ignorantia est vincibilis
aut est ignorantia iuris aut facti. Ignorātia iuris d̄r a
philosopho ignorantia vniuersalis qd̄ in idē redit: qz
ius hic vocant̄ regule vniuersales regētes vitā. Aut
est ignorantia vicibilis facti q̄ a philosophis ⁊ a theo
logis vocat̄ ignorantia pticularis / qd̄ in idē redit: qz
factū vocat̄ aliq̄d pticulare determinatū p aliquā cir
cūstantiam quā ptingit etiaz sapientē ignorare. Si ex
ignorātia iuris: hoc fit adhuc dupliciter. qz aut est iu
ris vniuersalis / qd̄ oibus iponitur ad sciendū ⁊ tenen
dū. ⁊ huiusmōi ignorantia crassa est ⁊ supina / ⁊ hec nō
excusat: imo est peccatum speciale fm̄ Augustinū. Si
est volūtaria: aut est pticularis seu iuris particularis
qd̄ nō scitur nisi p studiū: ⁊ hec excusat a tātō et a toto

Tertia pars

Ep̄m. xxxi.

si sit calius multū difficilis. Si autē est ignorantia facti hoc fit etiā dupliciter. Aut enī ip̄a est causa actus. qz si nō ignoraret nō faceret ⁊ huius signū est plenitudo in actu. ⁊ hec similiter causat inuolūtariū. ⁊ ideo excusat in toto/ vt patet in Jacob et Iya. Aut non est causa actus/ sed per accidens se habet ad actū. qz idē faceret etiā si nō ignoraret. ⁊ talis nō penitet in actu. vt si aliquis credens accedere ad vnam mulierem accedit ad aliam ad quā nō debet: talis non dicitur per ignorantiam facere sed ignorans. ⁊ talis ignorantia nec diminuit peccatū nec auget. Alia est autē ignorantia que consequitur effectū peccati/ vt quādo cōcupiscētia peccati quam voluntas non deprimat absorbet iudiciū rationis in particulari operabili sicut impedit ira animuz ne possit cernere verū. vt dicitur in. vi. ethi. qz delectatio corrūpit estimatiōē prudētie. ⁊ hec est ignorantia electionis sc̄dm quā om̄is malus dicitur ignorans. et hec sequitur effectum peccati/ ⁊ ideo nō minuit rationem voluntariū: imo volūtas ip̄am precedit. Et ideo nullo modo diminuit peccatum. quia nulla alia ratione ignorantia excusat/ nec minuit peccatum: nisi inq̄tum causat aliquo modo inuoluntarium. Hec ille.

¶ **T**antum de consolatione timorate cōscientie dixisse sufficiat. A cuiusmodi compilatione si quisqz quod suum est recipere velit: nihil aut modicum auctori manebit.

Tabula

¶ Tabula consolatorij timorate conscientie magistri
Johannis nyder.

Absolutio sacramentalis magne est efficacie. In
prima parte ca. viij.

Adorare. In. iij. parte ca. xxvi.

Ambiguitas quid sit. et qualiter differt ab alijs pluri
mis. In. iij. parte ca. ij.

Ammonendi sunt aliter leti q̄ tristes. In. iij. parte ca
pitulo octavo.

Attritus ⁊ non plene cōtritus / beneficium absolutio
nis sacramētalis suscipere potest. ⁊. ij. recuperare gra
tiam. In prima parte ca. viij.

De attritione / contritione / ⁊ iustificatione impij. In
prima parte ca. viij. 55

Rememoratio singulorū peccatorū non requiritur in
ip̄o momēto iustificatiōis impij seu infusionis gratie
sed sufficit attritio generalis. In prima parte ca. viij.

Bonitas dei inexplicabilis est ad genus humanū
In secūda parte capitulo. x. Et in tertia parte ca
pitulo octavo ⁊ in ca. x.

Charitas ⁊ fides sine operibus hominum non sal
uant. In prima parte ca. iij.

An possit aliquis scire se habere charitatē vel bonam
conscientiam. In prima parte ca. vi. per totum.

De charitate habita / ⁊ de p̄scia bona haberi pōt expe
rimentalis scia. In prima parte ca. vi. fere per totum.

Septem sunt differentie hominū respectu charitatis
aut bone conscientie. In prima parte ca. vi. ⁊. vij.

De signis q̄ aliquis habet charitatē gratiā ⁊ bonam
conscientiam tractatur. In prima parte ca. vij. ⁊. viij. 54

Castigare corp⁹ licitū est: licet p̄ huiusmodi abreuiet

vita vel incurratur infirmitas. In tertia parte capitulo septimo.

Confessio sacramentalis magnam habet efficaciam.

In prima parte ca. viij.

An confessor teneatur facere consciētiam de peccato: de quo confitens non videtur facere cōscientiam. In tertia parte ca. xij. circa principium.

An post lapsum in peccato mortale sit necesse statim confiteri habita copia confessoris. In. iij. parte ca. xi.

Cogitare scire et credere quomodo bellus habet et quomodo non. In. iij. parte ca. xix. in principio.

Cogitare quātumcunq; horribile aut detestabile malum si nudum sit a delectatione et assensu. malum non est. In. iij. parte ca. xix.

Communio sacra. vide infra in eucharistia.

Conscientia retrahit a peccato. In prima parte ca. i.

Cōscia est radix spei bone et charitatis. In. i. pte ca. i.

Si mūdus in fama te condemnet vbi ppria cōsciētia te irreum iudicat et per oppositum si mundus te iustū et sanctū proclamet vbi ppria conscientia te condēnat quid sentiendum est in vtroq;. In prima parte ca. i. 43.

Conscientia aliqua est nimis lata. alia est nimis arcta.

In prima parte ca. iij. et in. iij. parte ca. i.

De conscientia eorum qui post frequentatos relapsus in peccata licet sepius post lapsum peniteant iterato tamen cadunt. In prima parte ca. iij.

Conscia aliqua est bona et tranquilla. In pma pte ca. iij. 46

Conscientia tenetur angelica custodia et conuersatione honesta. In prima parte ca. iij. 49

Consciētia bona sepius est tergēda. In pua pte ca. iij. 48.

Consciētiam bonam charitatem aut gratiam aliqui dubitant se habere. In prima parte ca. vi. 52

Ligatus conscientia erronea non est simpliciter perplexus sed tantum scdm quid. In secunda parte ca. iij. et in ca. iij. et in. v. sequentibus.

Conscientia erronea errat tripliciter. In. ij. pte ca. iij.

Conscientia aliquando accipitur pro spe bona quam quis habet de dei amicitia. In prima parte ca. i.

Conscientie bone septem sunt fructus seu utilitates. In prima parte ca. primo circa principium.

Conscientia mala septem gignit fructus amarissimos.

In prima parte ca. ij. per totum.

Septem reperiuntur conscientie differentes. In prima parte ca. iij. per totum. et in secunda parte ca. iij.

Septem sunt differentie hominum respectu charitatis aut bone conscientie. In prima parte ca. vi.

Conscientia bona ad similitudinem domus materialis est regenda. In prima parte ca. iij.

Quid sit conscientia proprie dicta. In secunda parte capitulo primo per totum.

Conscientia recta qualiter distinguuntur ab erronea. In secunda parte ca. ij. et in ca. iij. circa principium.

Conscientia ligat sicut lex. In. ij. parte ca. iij.

Ille qui agitur per conscientiam erroneam per prius et magis teneretur deponere talem conscientiam quam agat scdm eam. In scda parte ca. iij.

Atrum conscientia erronea aliquando excuset. In secunda parte ca. iij. et in ca. iij.

Atrum conscientia erronea plus ligat quam preceptum prelati in indifferentibus. In secunda parte ca. iij. et in ca. vi.

Plus obligat dictamen conscientie quam preceptum prelati. In secunda parte ca. vi.

Conscientie error quandoque excusat a peccato et quandoque non. In secunda parte ca. iij.

Tabula

An plus peccat qui facit contra consciētiam erroneā aut qui sequitur eam. In. ij. parte ca. vi.

Cōsciētia erronea orit̄ ex. v. causis. In. ij. parte ca. viij.

Error conscientie oritur aliquotiens ex prauo affectu

In secunda parte capitulo. vij.

Digo erronee cōsciētie est ignorātia vincibilis iuris et facti que habet in se duo mala. In. ij. parte cap. viij.

De medicamine erronee cōsciētie tractat̄ ca. viij. sc̄be ptis. Docent̄ enī ibi remedia ne q̄s ī ignorātia dānet̄.

Qui habet cōsciētiam erroneā habet ignorantiam seu defectuz scientie quā habz vel habere dz ille q̄ habet bonam et trāquillā cōscientiā. Et iste defectus seu ignoran-

tia tollitur seu nō imputat̄ per debitā diligentiam faciēdo quod in se est. In secunda parte ca. viij.

Homines habentes malam conscientiam sunt in triplici statu: omnes tamen isti si fecerint quod in se est:

gratiam consequentur. In. iij. parte ca. xi.

Quid sit scrupulosa cōsciētia scrupulus pusillanimitas timor/sciētia/fides/opinio/dubium et ambiguitas. et

quomodo differūt inter se: et a cōsciētia. In. iij. parte ca. i. 75.

Hereticus ligatur erronea conscientia ad non faciēdum contra eam. In. iij. parte ca. i.

Ista tria cōsciētia/sciētia et scrupulus cōscie differunt inter se sc̄dm Thomam. In tertia parte ca. i.

Quid sit scrupulosa cōscientia determinatur. In tertia parte capitulo primo. in principio.

Periculosa est temptatio erronee conscie. Et differt ab alijs passionib⁹ in multis. In. iij. parte ca. ij. p totū

Erronea conscientia confert bona plurima. In tertia parte ca. iij. et in ca. viij.

Quibus cause erronee cōscie recitant̄. In tertia pte ca. iij. et v. Tradunt̄ etiā quādam alie cause ei⁹. In. ij. p. c. vij. n. i.

Malum regimē quo ad corpus causat quādoq; in me-
lancoliam ⁊ timorem inordinatum: et ex consequenti
erroneam conscientiam. In tertia parte ca. v.

Septem sunt regule generales quaruz amminiculo
erronea conscientia deponi potest et debet. In tertia
parte capitulo decimo. et infra in duobus vel tribus
capitulis proxime sequentibus.

Pro quieta conscientia in humanis agibilibus suffi-
cit moralis certitudo que ex probabilibus ꝓcedit. In
tertia parte ca. xiiij. ⁊ in ca. xvij.

Auctoritates argumenta terrentia timidas consciē-
tias soluuntur. In tertia parte ca. xvi.

Consciētia emundari potest ex timoris scrupulis cau-
te ⁊ prudenter ordinatis. In tertia parte ca. xvi.

Principale remediū ad subueniendū timorate cōscie-
ntie stat in noticia ignorātie: q̄ videlicet ignorātia peccatū
excusat / minuit vel auget. In tertia parte ca. xxxi.

Consensus in actum solum venialiter malum est tan-
tum venialis. In tertia parte ca. xxv. in cōclusionē. i.

Consensus interpretatiuus quis est. In tertia parte
capitulo. xxv. in cōclusionē prima.

Consilia medicorū ⁊ verorum theologorum quādoq;
sunt cōmunia. In tertia parte ca. vi. in fine.

Cum consilio fac omnia quia consilium peritorū ma-
gnam habet efficaciam in simplici ⁊ ignaro. In tertia
parte capitulo. iij. ⁊ in ca. vij.

Illum dyabolus nescit illudere qui vniuersas cogita-
tiones in corde nascentes examine ⁊ consilio maturo
reprobat vel admittit. In. iij. parte ca. vij. ⁊ in ca. vij.

In agendis plus credere debet consilio aliorum q̄ si-
biꝑsi. In secunda parte ca. vij.

Consuetudo corruptela. vide infra in lex.

Tabula

Non omnis contēnens vel ignorans agit ex contem-
ptu vel ex ignorantia: sicut nō omnis deliberans agit
ex deliberatione. In tertia parte ca. xiiij.

De contēptu vide aliqua. In tertia parte ca. xiiij.

Quandoq; non tam meritorium est conteri siue dolo-
re de peccatis sensibiliter aut credere: sicut velle con-
teri siue velle dolere de peccatis aut velle credere ⁊ nō
posse. In tertia parte ca. xix. circa finem.

Cōtritiō gñalis magnā hz efficaciam. In. i. pte. ca. viij.

Debitum reddi debet. require infra in matrimoniu

Nō ois deliberās agit ex deliberatiōe. In. iij. p. c. xiiij

Demonēs callidi sunt in tēptando. In scōa pte ca. vi.

Deum ⁊ sanctos eius homo inuocare debet in necessi-
tatibus suis. In secunda parte ca. viij.

Diuina bonitas ad genus humanū inexplicabilis est

In secunda parte ca. x. ⁊ in tertia parte ca. viij. ⁊ in ca.
decimo in prima regula.

In diebus festiuis quid agere debet homo. In secūda
parte capitulo. viij. ⁊ in tertia parte ca. viij. circa finē.
in prima parte capitulo. viij.

Discretio in opere virtutis est multum recōmendata
apud sapientes. in prima parte ca. iij.

Dispensatio qd sit. in. iij. pte ca. xxij. in cōclusionē. iij.

Diuinā essentiā quidē in hac mortali vita clare vide-
runt vt Moyses ⁊ paulus. in prima parte ca. vi.

Dubium quid sit ⁊ qualiter differt a quibusdam alijs
in tertia parte capitulo primo.

Quia est pia interpretatio preceptorum. in ter-
tia parte capitulo. xx.

Essentiā diuinā quidam clare in hac vita viderūt
in prima parte capitulo. vi.

De eucharistie susceptione. in parte. i. ca. viij. ⁊ ca. viij.

Quid faciet ille q̄ cupit suscipere eucharistie sacramen-
tū si timet se h̄re mortale s̄z nō scit firmiter. ⁊ tēdit ad
hoc q̄ nō q̄libet dubiū facti vel iuris sufficit ad cau-
sandū mortale pctm̄: q̄n aliqd̄ agitur illo dubio stante
In tertia parte ca. xij. per totum. ⁊ infra ca. xij.
Pro episcopatu duobus contendentibus cui erit obe-
diendum. In tertia parte ca. xij.
De sententia excoicationis. In tertia parte ca. xxij.
Utrū vitari debēt illi excoicati circa quoz excoicatio
nē sapiētes cōtraria opinant̄. In tertia pte ca. xi.
Asciens id q̄ in se est: remissionē pctōz consequi
In sc̄da parte capitulo. viij. ⁊ in ca. ix.
Ad faciendum quod in se est: quattuor vel quinqz re-
quiruntur. In secunda parte ca. viij.
Si p̄ impossibile de? hoī faciēti q̄ in se est nō daret gra-
tiā: adhuc tñ non faceret ei iniuriā. In. ij. parte ca. ix.
Fama populi si te cōdēnet vbi ppria cōscia te excusat
Et ecōtra si mūd? te iustū ⁊ sctm̄ estimet: vbi ppria cō-
sciētia pdēnet qd̄ agere debes in vtroz. In. i. pte ca. i.
Utrūqz scz cōtēpt? ⁊ appetit? fame bone q̄nqz est vicio-
sum ⁊ quandoqz laudabile. In prima parte ca. v.
Festiuo die qd̄ populus christianus facere debet. In
sc̄da parte ca. viij. ⁊. iij. parte ca. viij. circa finem.
Fides q̄nqz nō est tā meritoriū credere sicut velle cre-
dere simplr sine oī murmure ⁊ p̄dictōe iterioris hoīs
⁊ non posse. In tertia parte ca. xix. circa finem.
Fides et charitas sine operibus non saluant hominē
In prima parte ca. iij.
Si aliq̄s parrochian? audierit aliq̄ dogma hereticū
a p̄lato suo. Etiā si talis parrochianus simplex fuerit
in aliq̄ pctō mortali: adhuc habit? fidei p̄seruabit euz
ne statim assentiat illi articulo perfido. Sed expecta

Tabula

bit reformationē ab alio vel alijs in scientia sacramentis peritis. In tertia parte capitulo.

De fide inuenies aliqua bene notanda. In tertia parte ca. xxix. in conclusionibus ibi positis. Item in secunda parte capitulo. i. et in ca. ix.

Quilibet in credendis plus debet assentire fidei quā subipsi. In secunda parte capitulo septimo.

Omne quod non est ex fide peccatum est. In. ii. parte ca. iij.

Inter ista quæ sunt fides / suspitio / dubium opinio et scia sunt gradus quantum ad certitudinē. in. iij. pte ca. i.

An teneatur homo semper se prodere et morti se offerre pro fide christi. In tertia parte capitulo. viij.

In fide notatur triplex certitudo in genere. In tertia parte capitulo. xiiij.

Circa conclusiones fidei circa quascumque rationes argumenta vel auctoritates potest quis secure et sine omni scrupulo pro libere arbitrium suum actum de credendo suspendere ut scias suam valeat securi informare. In. iij. pte capitulo. xix.

Cur tot et tanti viri infirmantur in fide et diuersis implicentur erroribus. In tertia parte ca. xix.

In materia fidei doctoribus contraria sentientibus quomodo scrupulosus tute se habere valeat. In tertia parte ca. xxix. per totum. et in ca. xxx.

De fide vide aliqua. In tertio ca. xxix. et in conclusione secunda tertia quarta et quinta et in ca. xxx.

Formidolosus differt a timido. i. iij. parte ca. v. in fine frenesis. vide infra in mania.

Gratiam suam negare non potest illi qui facit id quod in se est. In secunda parte ca. nono et ca. x. per totum

Qualiter illi qui sunt in peccato mortali faciunt id quod in se est: ut gratiam impetrent. In secunda parte ca. ix.

Quidam dubitant se habere gratiam et charitatem. in. i. pte ca. vi

An pōt aliq̄s scire se habere gr̄am. in p̄ma pte ca. vi.
De gr̄a vide q̄dam bene notāda. in pte p̄ima ca. viiij.
Item in pte sc̄da ca. vi. et in ca. ix. et ca. x. per totum.
De gr̄a data pōt haberi expimētal̄is sc̄ia. in. i. p. ca. vi.
Signa q̄ q̄s habeat gr̄am recitan̄. i. i. p. c. viij. et. viij.
Si per impossibile deus homini facienti id quod in se
est non daret gratiam: adhuc tamen non faceret ei in
iuriam. In secunda parte ca. nono.

Deus ab anima gratiam nō subtrahit: nisi aīa prius
deum et gratiam suam deserat. In tertia parte ca. vi
cesimoquarto in conclusione tertia.

Heresis. De hac vide aliqua. In tertia pte ca. xix.
et in ca. xxix. et in cōclusionē sc̄da. iij. iiij. et quinta.
De horis canonicis. vide i tertia parte ca. vicesimo se
cundo. in conclusione secunda.

De homicidio. quere infra in vita.

Ieiunium. Atrum sit licitum in infirmitate vali
da comedere carnes in sexta feria aut in ieiunio
quadragesimali. In tertia parte ca. viij.

Ignorantia quandoq̄ excusat a peccato / et quandoq̄
non. In secunda parte ca. iiij.

Non ois ignorans agit ex ignorātia. in. iij. pte ca. xiiij.

Ignorantia quintuplex est. In secunda parte ca. iiij.

Ignorantia inuincibilis multiplex est. In secūda par
te capitulo. iiij.

Ignorantia inuincibilis quandoq̄ excusat a peccato
et quandoq̄ non. In secunda parte capi. iiij.

Tantum tres ignorantie excusant / augent vel dimi
nuunt peccatum. in secunda parte ca. iiij.

De ignorantia plura tangūtur sub compendio. in ter
tia parte ca. finali. Et preterea in tertia parte ca. xxix.
in conclusione secunda.

Tabula

- Ignorantia vincibilis iuris et facti/duo habz in se mala. in secunda parte ca. viij.
- De ignorantia multiplicata reperies in tertia parte ca. xxvi. et in ca. xv. in conclusione secunda.
- Infirmus tenetur obedire medico. in. iij. pte ca. xvij.
- De iudicio vtili quod quis sibi formare poterit. in tertia parte ca. xvi.
- De iuramentis et statutis vniuersitatũ collegiorũ/ac ciuitatum. in tertia parte ca. xxvij.
- De iustificatione impũ. in prima parte capi. viij.
- T**er i lege dei assidue libros sacros studeas. in tertia parte ca. decimo. in secunda regula.
- Conscientia ligat sicut lex. in secunda parte ca. iij.
- Consuetudo legi positiua cõtraria quandoq; dicitur interpretatio legis: et quandoq; corruptela.
- De abrogatione legũ/et ppter q̄ lex abnegari põt. in tertia pte ca. xxi. ⁊ in ca. xxij. in conclusione. iij. ⁊. v.
- Distinguũtur ⁊ diffiniuntur leges multiplices. in tertia parte ca. xxij. circa principium.
- Liberum arbitriũ distinguitur ab imperio liberi arbitriũ/et ab alijs. in tertia parte capi. xvij.
- De influxu lune. in tertia parte capitulo quinto.
- M**ania/melancolia/ ⁊ frenesis differunt inter se. in tertia parte capitulo quarto.
- Opus erat Maria mediatrice inter deum et genus humanum. in tertia parte capi. viij.
- Mandatum dei latum est nimis: et onus eius leue. in tertia parte ca. xxij. in conclusione. lvij.
- Quid sit mandatum/et qualiter differt a quibusdam alijs. in tertia parte ca. xxvij. circa finem.
- In mādatis dei q̄druplex est latitudo. in. iij. p. c. xxvij.
- De matrimonio. in tertia parte ca. xxvi.

Si mulier in matrimonio constituta per nouam informa-
tionem incipiat dubitare / an attineat viro suo in gra-
du prohibito: vtrum possit reddere et erigere debitum ab
illo viro. In tertia parte capitulo. xiiij.

Mulier putans virum suum mortuum in terra aliena ma-
trimonialiter coniuncto viro secundo / an reddere debet
debitum viro secundo vel non. In tertia parte ca. xiiij.

De medicina corporali. In tertia parte capitulo. vi.

Medicoꝝ et veroꝝ theologoꝝ precepta quandoque sunt
contraria. In tertia parte capitulo. vi. in fine.

Melancolia originatur quandoque ex malo regimine
corporali. In tertia parte capitulo quinto.

Missam celebraturo sufficit probabilis coniectura quod
non sit in peccato mortali. In tertia parte ca. xiiij.

De missam celebraturo seu comunicaturo. vide in ter-
tia parte capitulo. xiiij. et supra in eucharistia.

Moralis certitudo seu doctrina aliqua a diuersis di-
uersimode acquiritur. In tertia parte ca. xv.

Moralis certitudo sufficit pro quiete conscientia in hu-
manis agibilibus que ex probabilibus procedit. In ter-
tia parte ca. xiiij. et in. ca. xvij.

Moralis certitudo que oritur ex eruditione prima nu-
tritur ex quattuor. In tertia parte ca. xv.

Menes quid attenditur bonitas et malicia in morali-
bus. In tertia parte ca. xxv. in conclusione. v.

Ad mortem adiudicatur an possit licite fugere. In ter-
tia parte capitulo. viij.

An possit aliquis sic iudicare ad mortem quod seipsum
interficeret. In tertia parte capitulo. viij.

Obedientia. In tertia parte capi. xvij.

Qui obedit precepto prelati pape / vel imperatoris
quatum ad opus extremum satisfacit precepto quibus

Tabula

subditus non cōpleat illud eo modo sicut et intētionē
 quas legislator p̄cōcepit. i. iij. pte ca. xxij. i. cōclusiōe. ij.
 Solus deus pōt obligare hōiem ad actus intraneos
 et latentes. In tertia pte ca. xxij. in cōclusiōe prima.
 Duobus contendētibz pro papatu vel episcopatu
 vertitur in dubium cui sit obediēdum. In tertia par-
 te capitulo. xij.

Opinionem alicuius famosi doctoris potest q̄s tene-
 re cum bona cōscientia / 7 scōm eam operari. In tertia
 parte capi. xi. et in ca. xij. in correlario quinto.

Non oportet semp tutiorē opinionē eligere de necessi-
 tate salutis: sed sufficit eligere tutam. in. iij. pte ca. xi

Quid sit opinio: 7 qualiter differt a quibusdam alijs
 quantū ad certitudinē. In tertia pte capitulo primo.
 De efficacā orationis. In tertia parte capitulo. vi. in
 secunda parte capitulo. vij.

Oratio deuota requiritur pro intellectu agendorum
 et credendorū. Non enī sufficit lectionis sacre studiū
 In tertia parte ca. x. in secunda conclusiōe.

Pastor. De sciētia requisita ad pastores / curatos
 et prelatos. In tertia parte ca. xxx.

Duobus contendētibz pro papatu vel episcopatu
 cui sit obediēdum. In tertia parte ca. xij.

Quid sit peccatū. in tertia parte ca. xxx. in principio.
 Differūt inter se peccatum veniale et mortale. In ter-
 tia parte ca. xij. per totum. et in ca. xxv. in conclusiōe
 ne. vi. et infra per totum.

De effectu peccati venialis. In tertia parte ca. xij.
 in conclusiōe secunda.

Nullus scire potest in omnibus difficultatibus an pec-
 catum sit mortale vel nō. In tertia parte ca. xij. in
 conclusiōe quarta et quinta.

Nullum est peccatum actuale mortale absq; consensu libero ratiois vero vel interpretatiuo. in tertia parte ca. xxv. in conclusione prima.

Cōsensus in actum peccati solum venialiter mali est tantū venialis. in tertia parte capitulo vicesimo quinto in conclusione prima.

Non quilibet tenetur scire de quolibet peccato mortali an ipsum sit tale: licet expediat illud inquirere et scire. Et in hac pte prelati sunt magis obligati. in tertia parte ca. xxv. in conclusione secunda.

Comparātur ad inuicem peccata secundum grauitatem. in tertia parte ca. xxv. in conclusione. iij. 7. iiij.

Multa sunt peccata mortalia / quorū similia possunt fieri bona et meritoria: dum trahuntur extra suam rationem. in tertia parte ca. xxv. in conclusione. xij.

Pro materia peccatorum mortalium ponuntur. xvi. propositiones generales multuz notabiles. in tertia parte capitulo. xxv.

Si peruersus ex praua assuefactione quasi repēte precipitetur in peccatum aliquod qualiter offensa erit iudicanda. in tertia parte ca. xxv. in conclusione. xxv.

Si quis in peccatum ceciderit non diu in illo permaneat. in secunda parte ca. viij.

Multa ex euangelijs colliguntur per que peccata dimittuntur. in secunda parte capitulo. viij.

Quandoq; nō est tam meritorium dolere sensibiliter de peccatis: sicut velle dolere 7 nō posse. in tertia parte capitulo decimonono circa finem.

Ipene restringende sunt. in tertia parte capitulo decimo quinto in conclusione decimasexta.

Quot modis potest quis esse pplexus. in secunda parte capitulo sexto.

Tabula

Ligatus conscientia erronea non est simpliciter ppter
rus sed tantum secundum quid. In secunda parte ca.
iij. circa finem et in. iij. 7. v. sequentibus.

Que precepta obligant ad mortale et que adveniale.
In tertia parte capitulo. xxvij.

Differunt inter se pceptum/mandatum/statutum/ ordinatio
seu monitio. In tertia pte capitulo. xvij. circa finem.

Medicorum verorum theologorum precepta quandoque
sunt contraria. In tertia parte ca. vi. in fine.

De preceptis et alijs in lege diuina contentis. In ter
tia parte capitulo. xxx.

Preceptum prelati non tantum ligat quantum dictamen
proprie conscientie. In secunda parte ca. vi.

Nec deus nec ecclesia intendunt per sua precepta ho
mines ad vix possibile. In tertia parte ca. xx.

Quia epikeysatio interpretatio seu declaratio prece
ptorum dei ecclesie aut prelatorum valet ad depositionem
inordinatorum scrupulorum. In tertia parte ca. xx.

De auctoritate prelatorum. in tertia parte ca. xxij. in
conclusionibus octaua et nona.

Statum prelatorum suorum debet quilibet inferior
magnipendere. in tertia parte ca. xvij.

Quid sit probabile. in tertia parte ca. xij. et in capi.
decimoquarto et in capitulo. xxij. circa principium.

Certitudo moralis que ex probabilibus procedit sufficit in huius
modi agibilibus per quodeta conscientia. in. iij. p. ca. xij. 7 in. c. xvij.

Remedia contra pusillanimitatem. in tertia parte ca.
vi. et capitulo primo.

Ratio superior et inferior non sunt due potentie sed ra
tionis duo officia. in secunda parte ca. i.

Differunt inter se ratio voluntas etc. in tertia parte ca.
pitulo decimo octauo.

Rectores rei publice quales erūt. In tertia parte ca-
pitulo decimoquinto.

Regule quedam anxie qualiter sint intelligende pro
illo vide id quod sequitur.

Dicitur regula quedam magistralis q̄ dubitans de
aliquo opere an sit illicitum si illud agit stante dubia
peccat. Idem in. iij. parte ca. xi. ⁊ in ca. xiiij.

Qui facit contra dubium incidit in peccatum. In ter-
tia parte capitulo. xvi.

Tene certum et dimitte incertum. dicit Augusti. In
tertia parte capitulo. xvi.

Bonarum mentium ibi agnoscere culpam ubi culpa
non est docet Grego. Idem in. iij. parte ca. xvi.

Cum religiosi p̄clamati in capitulo dicūt culpa mea
ad quem sensum illa verba sic prolata recipi debēt vt
semper verum sit quod dicunt. In. iij. parte ca. xvi.

Multum valet abijcere contemnere ⁊ non p̄derare
scrupulos leues: si quis velit liberari ab inquietudi-
ne scrupulorum. In tertia parte ca. xvij.

Omne qd̄ non est ex fide: peccatū est. In. ij. pte ca. iij.

Bonorum vita alijs debet esse viuendi regula. In ter-
tia parte capitulo. xxi.

Agere incertum et dimittere certum peccatum mor-
tale est. In tertia parte ca. xxv. in conclusione. x.

Dene restringende sunt. In tertia pte capitulo. xxv.
in conclusione. xvi.

Qui facit contra conscientiam edificat ad gehēnam.
In tertia parte capitulo. xxv. ⁊ in prima parte capitu-
lo. ij. et in secunda parte capitulo. iij.

Nullus est actus adeo mortalis quin ip̄e vel sibi simi-
lis sit non mortalis si displicet. In tertia parte capitu-
lo. xxv. in conclusione. xij.

Tabula

Talis hō efficit̄ q̄liuz societate fruī. In. iij. pte. c. vi.
 Scrupulosus eligere debet p̄ceptorē expertū ⁊ magi-
 struz discretū quē audire debet si scrupulos deponere
 velit. In. iij. parte ca. x. in sc̄da regula ⁊ in ca. xvij.

Multa ex genere sunt peccata mortalia quorum simi-
 lia possunt fieri bona ⁊ meritoria dum trahūtur extra
 rationem suam. In. iij. parte ca. xxv. in p̄clusionē. xij.

Quid sit reuelatio diuina. In tertia parte ca. xxij. cir-
 ca principium.

Sapientia quid significat prout est donum sp̄iti-
 tussancti. In tertia parte ca. xxx. in fine.

Scandalum. In tertia parte ca. xxvi.

Scire credere et cogitare quomodo bellū habent vel
 non habent. In tertia parte ca. xix. in principio.

Scientia duplex est in anima. s. cognitiua et affectiua
 In secunda parte ca. vi.

Que sunt illa que quilibet christianus scire tenetur.
 In tertia pte ca. xix. in principio. in sc̄da parte ca. vij.

De scientia requisita ad pastores curatos ⁊ prelatos
 In tertia parte ca. xxx.

Sciētia exp̄imētalis haberi pōt de hoc q̄ aliquis ha-
 beat bonā p̄sciam charitatē ⁊ gr̄am. In. i. parte ca. vi.

Quid sit scientia. quid scrupulus. et qualiter differūt
 inter se ab alijs. In tertia parte ca. i.

Ista quinque scientia / suspitio / dubium / opinio / ⁊ fides
 differunt inter se quantum ad gradum certitudinis.

In tertia parte ca. i.

Sapientibus et expertis credere debet scrupulosus.
 In tertia parte ca. xvij.

Multum valet abūcere contēnere et non ponderare
 scrupulos leues si velit quis liberari ab inquietudine
 scrupulorum. In tertia parte ca. xvij.

Que sunt illa que causant ⁊ augent scrupulos. in ter-
tia parte capitulo. xvij.

Multis scrupulosis videt̃ impossibile deponere scrupulos suos licet non sit ita in veritate. in tertia parte ca. xvij. in fine ⁊ in ca. xix.

Scrupulosi plures laudabiles habent conditiones.

Non sunt ergo deridendi sed multum cōmendādi. in tertia parte ca. viij. in principio.

Per virtutem epikeye Johannes de cambaco multas colligit doctrinas scrupulosis proficuas. in tertia parte capitulo secundo.

Idia epikey ratio / declaratio seu interpretatio preceptorum dei ecclesie aut prelatorum valet ad depositionem inordinatorum scrupulorum. in tertia parte capitulo. xx. ⁊ fit ibi mentio de epikeya.

Scrupulosi ⁊ pusillanimes super omnia vitare debēt ne conuersationē habeant cum scrupulosis. in tertia parte ca. v. ⁊ in capitulo. vi.

Ex timoris scrupulis caute ⁊ prudenter ordinatis cōscientia poterit emundari / vbi fit mētio de iudicio priuato q̃ quis sibūpsi formare poterit. in tertia parte capitulo. xxi.

Scrupulosi non sunt dire et indiscrete corripiendi. in tertia parte capitulo. viij.

Scrupulosus eligere debet preceptorē seu magistrum expertum / et discretum: quem audire debet si scrupulos deponere velit. in tertia parte capitulo decimo in regula.

Singularitatis vicium quo quis proximorum etiam sapientiorum dictis non acquiescit / est vere detestandum. in tertia parte ca. ix. per totum.

De silentio religiosorum. in tertia parte ca. xxvi.

Tabula

143

Talis homo efficitur qualiū societate fruitur. In ter-
tia parte capitulo sexto.

Spes pie erigitur de quattuor meditationib⁹. In ter-
tia parte capitulo. xvi.

Iuvenes sunt bone spei et audaces. mulieres vero se-
nes ⁊ melācolici timidi sunt ⁊ pusillanimes ⁊ cur tam
varie. In tertia parte capitulo. iiii.

De spe ⁊ causa audacie. In tertia parte ca. vti.

Quinqs sunt per que spes adiuuatur. In tertia parte
capitulo octauo.

De statutis et iuramentis vniuersitatum collegiorū
et ciuitatum. In tertia parte ca. xxvii.

Quid sit statutum et qualiter differt a quibusdā alijs
In tertia parte ca. xxvii. circa finem.

Studeas frequēter libros sacros. In tertia parte ca.
decimo in secunda regula.

Non sufficit lectionis sacre studium / sed requiritur
etiam deuota oratio pro intellectu agendorum ⁊ cre-
dendorum. In tertia parte capitulo decimo in secūda
conclusionē.

Quid sit suspitio / et qualiter differt a quibusdā alijs
quo ad certitudinem. In tertia parte ca. i.

Temptat demon cū astutia magna. In tertia par-
te capitulo. vi.

Temptatio periculosa est erronea conscientia / et dif-
fert ab alijs passionibus in multis. In tertia parte ca-
pitulo secundo per totum.

Theologus. in tertia parte capitulo. xv.

Quid sit timor et qualiter differt a quibusdam alijs.
In tertia parte ca. i.

Differunt inter se timidus ⁊ formidolosus. In tertia
parte capitulo. v. in fine.

Uirtus, discretio in opere multum est commenda-
ta apud sapientes. In prima parte ca. iiij.

Qui ex virtutum habitu vel usu facit: continue pro-
ficit/et meretur. Hereticus autem in crimine morta-
li ex consuetudine aliquid agens quotidie magis ac ma-
gis demeretur.

Licitum est in exercitijs corporalibus fortiter castiga-
re corpus: Quis per huiusmodi abreuietur vita vel in-
curratur infirmitas/seu corporis debilitas. In tertia
parte capitulo. viij.

Distinguuntur inter se voluntas/ratio/liberum arbi-
trium/et imperium liberi arbitrii. In tertia parte ca-
pitulo. xvij.

De votis religiosorum. In tertia parte capitulo. ij.

¶ Finit tabula consolatorij timorate con-
scientie Magistri Johannis Hyder.